

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ՊԱՌԿ ԽԱՆՂԱՆՅԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՆԿԱԽ ԵՎ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ ՍԱՐՄԻՆ	2
ՉԱՐԵՊԻՆ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԲԱՅԵՐԻ ԱՌԱՋԱՅՄԱՆ ՍՈՒԲՅԵԿՏԻՎ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ	12
МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО САТЕНИК АРУТЮНЯН LEX MERCATORIA В НАЦИОНАЛЬНОМ ПРАВЕ И СУДЕБНОЙ ПРАКТИКЕ ГОСУДАРСТВ	20
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՊԵՎՈՐԳՅԱՆ ԲՆԱԿԵԼԻ ՏԱՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՕՐՅԵԿՏ	28
ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԴԻԱՆԱ ԶԱՎԱԳՅԱՆ ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԿՋԲՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԿԻՐԱՐԿՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	38
ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ՍՐԱՅԻԿ ԱՍԼԱՆՅԱՆ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՈՒՂՂՎԱԾ ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ	46
УГОЛОВНОЕ ПРАВО ЛИЛИТ ТАДЕВОСЯН ДОБРОВОЛЬНЫЙ ОТКАЗ ОТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	52
АНДРАНИК РАШИДЯН К ВОПРОСУ О ПРИЗНАКАХ СОУЧАСТИЯ И ИХ РЕГЛАМЕНТАЦИИ В ПРОЕКТЕ НОВОГО УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РА	64
ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՍԻՂԱ ԹԱԳԵՎՈՍՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻՆ ԹԱՐԳՄԱՆՉԻ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՅԱՌՈՂ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	72
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆԱՐԻՆԵ ՄԱՆԱՍՅԱՆ ՈՐՈՇ ՆԿԱՏԱՌՈՒՄՆԵՐ ԾԱՆԱՉՄԱՆ ՀԱՅՑԻ ԵՐՐՈՐԳ ՄԱՍԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ	78
ANI SARGSYAN LOBBYING AND CORRUPTION - WHEN DOES LOBBYING BECOME CORRUPTION?	84
ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ ՀՀ ՎՃՈՒԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ	92
RESUME	126

Գագիկ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր

ՂԱՏԱՐԱՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՆԿԱՆ ԵՎ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ ՄԱՐՄԻՆ

Ղատա-
ր ա ն ի
անկախութիւ-
նը ժամանա-
կակից քաղա-
ք ա գ ի ա կ ա ն
հասարակու-
թյան սահմա-
ն ա դ ր ա կ ա ն

հիմնական սկզբունքներից է: Անկախ դատական իշխանության աստվածաշնչյան գաղափարներն ու կանոններն այսօր իրենց անմիջական արտացոլումն են գտել նաև ՀՀ Սահմանադրության մեջ, դրա հիման վրա ու դրան համապատասխան ընդունված Գատական օրենսգրքում, քաղաքացիական դատավարության, քրեական դատավարության, վարչական դատավարության օրենսգրքերում և այլ նորմատիվ իրավական ակտերում:

Գատական իշխանության անկախության հիմնավորման առաջին չափանիշը նրա աստվածաշնչյան ծագումն է, դատական իշխանության աստվածային բնույթը, որն իր հերթին հիմք է այդ անկախության մյուս չափորոշիչների բնութագրման համար: Իսկ դրա լավագույն ձևը բուն Աստվածաշնչի կանոնները մեջբերելն է: Ինչպես տեսանք, Հին Կտակարանում ոչ միայն հռ-

չակվել են դատարանի՝ որպես անկախ, նույնիսկ՝ առաջնային իշխանության գաղափարները, այլև դրանք, եթե կարելի է այդպես արտահայտվել, իրավաբանական (կանոնային) ձևակերպումներ են ստացել:

Պետական իշխանության մարմինների համակարգում իր սոցիալական նշանակությամբ և դերակատարումով առանձնանում է դատարանը՝ որպես պետական իշխանության անկախ և ինքնուրույն մարմին:

Ինչպես նշում է Գ. Խաչատուրյանը. «Գլխաւ առումով դատարանը միայն միջնորդավորում է մեղադրյալի և տուժողի շփումը, հարաբերությունը, և ոչ մի իրավունք, այդ թվում և դատական քննության, արդար համարվել չի կարող, եթե դրա իրականացման արդյունքում չի ապահովվում մեղադրյալի և տուժողի միջև նշված հարաբերության արդարացի հանգուցալուծումը»:

«Գատարան» հասկացությունն ունի երկակի նշանակություն: Գատարան ասելով՝ նախ հասկացվում է պետական մարմին, որն օրենքով սահմանված որոշակի կանոններով քրեական, քաղաքացիական, վարչական և այլ գործեր քննելու միջոցով իրականացնում է արդարադա-

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՂԱՏԱԿԱՆ
ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

տութիւն: Այնուհետեւ «դատարան» հասկացութիւնը նշանակում է՝ քրեական, քաղաքացիական կամ վարչական գործը քննող դատավոր կամ դատավորների կոլեգիա և կամ, ինչպէս ընդունված է անվանել դատական կազմ³: Այսինքն՝ դատարանը դատական նշանակութիւնն իրականացնող պետական մարմին է, իսկ դատավորը հանդէս է գալիս որպէս դատավարութեան սուբյեկտ և դատական իշխանութեան անմիջական կշռող:

Վերը նշվածից երևում է, որ դատական համակարգի տարր կամ այն կազմող հաստատութիւն կարող են հանդէս գալ միայն որպէս դատարան կազմավորված պետական մարմինները, որոնք օժտված են դատական իշխանութեամբ: Այդպիսին են միայն Սահմանադրութեամբ և օրենքներով նախատեսված դատարանները:

Այսպիսով, դատարանի հատկանիշները լուսաբանելիս, ելնելու ենք «դատարան» հասկացութեան ինքնավար բնութիւնից, հասկացութեան, որի բովանդակութիւնը պարզաբանված է Եվրոպական Կոնվենցիայի և Եվրոպական դատարանի նախադէպային տեքստերում:

Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է. «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականութիւնները, կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքը, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում

արդարացի և հրապարակային դատաքննութեան իրավունք»:

Եվրոպական կոնվենցիայից բացի, դատարանը՝ որպէս մարդու արդարութիւն պահանջելու և գտնելու իրավունքի հասցեատեր, բնորոշվում է այս հարցին անդրադարձող գրեթէ բոլոր միջազգային իրավական ակտերում, ինչպէս նաև ՀՀ Սահմանադրութեան մէջ:

Մասնավորապէս, Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի (ընդ. 1948թ. դեկտ. 10-ին) 10-րդ հոդվածն ամրագրում է. «Յուրաքանչյուր ոք, իր իրավունքների ու պարտականութիւնների սահմանման և իրեն ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի դեպքում, ունի լիակատար հավասարութեան պայմաններում անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից արդարացի ու հրապարակային դատաքննութեան իրավունք»:

Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրի (ընդ. 1966թ. դեկտ. 16-ին) 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք իր դէմ ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի քննութեան կամ որևէ քաղաքացիական դատավարութիւնում իր իրավունքների ու պարտականութիւնների որոշման ընթացքում ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված իրավասու, անկախ ու անկողմնակալ դատարանի կողմից գործի արդարացի ու հրապարակային քննութեան իրավունք»:

Վերջապէս, ՀՀ Սահմանադրութեան 91-րդ հոդվածի համաձայն. «Հայաստանի Հանրապետութիւն-

Պետուլթյան եւ իրավունքի տեսուլթյուն

նում արդարադատությունն իրականացնում են միայն դատարանները՝ Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան», իսկ «Դատական օրենսգրքի» 1-ին հոդվածը նույնությամբ վերարտադրում է վերոնշված սահմանադրական դրույթը. «Դատական իշխանությունն իրականացնում են դատարանները՝ Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան»:

Դատարանի որպես քաղաքացիական հասարակության յուրաքանչյուր անդամի «արդար դատաքննության իրավունքի» հասցեատիրոջ, հիմնական էական հատկանիշները, մեր կարծիքով, հետևյալն են՝

- 1) օրինականություն,
- 2) իրավագործություն,
- 3) բացառիկություն,
- 4) մատչելիություն,
- 5) անկախություն:

Ելնելով վերը շարադրվածից՝ գտնում ենք, որ դատարանը քաղաքացիական հասարակության յուրաքանչյուր անդամի և քաղաքացիական հասարակության որպես այդպիսինի՝ իր, գործով արդար քննության իրավունքի օրինական, լիազորված, անկախ և մատչելի հասցեատերն է:

Այսպիսով, դատական իշխանությունը չպետք է նույնացնել դատարանների հետ:

Առավել հաճախ դատական իշխանությունը դիտվում է իբրև պետական գործունեություն՝ նույնացվելով արդարադատության հետ: Որոշ հեղինակներ նշում են, որ «դատական իշխանություն» և «արդարադատություն» եզրույթներն, ընդ-

հանուր առմամբ, արտահայտում են միևնույն հասկացությունը⁴:

Դատական իշխանությունն ընդհանուր առմամբ կարելի է բնորոշել որպես դատարանին տրված իրավագործություն, որը նպատակաուղղված է օրենքով սահմանված կարգով ներգործել հասարակական հարաբերությունների վրա: Տեսության մեջ հաճախ դատական իշխանությունը սահմանվում է դատարանի բացառիկ իրավասություն՝ քննելու և լուծելու իրավունքի ոլորտի սոցիալական վեճերը (կոնֆլիկտները)⁵: Անհերքելի է, որ դատական իշխանության իրականացումն առավելապես ուղղված է սոցիալ-իրավական վեճերի լուծմանը, սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ բացի սոցիալական վեճեր լուծելուց, դատական իշխանություն իրականացնելիս, դատարանները հաստատում են իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստերի առկայությունը կամ բացակայությունը, իրավական վիճակներ և այլն: Ինչպես նշում են Գ. Գևորգյանը և Ա. Գիլբանդյանը. «Դատական իշխանությունը կարելի է բնորոշել որպես պետության հատուկ մարմինների բացառիկ իրավագործություն, որը հանգում է հատուկ դատավարական ձևերով սոցիալական հակամարտությունների քննությանը և լուծմանը, ուղղված է մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությանը և վերականգնմանը: Դատական իշխանությունն իրականացվում է արդարադատության ձևով (սահմանադրական, վարչական, քաղաքացիական և

քրեական), և նրա հիմնական գործառույթը մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունն է»⁶:

Իրավունքի գերակայության ապահովումը, մարդու և քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների երաշխավորված պաշտպանությունը հնարավոր է միայն դատական իշխանության գործունեության պայմաններում⁷: Այդ կապակցությամբ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ ամրագրված դատական իշխանության մարմինների համակարգը գործնականում պետք է լինի անկախ դատական իշխանություն, որը ոչ միայն ունակ կլինի հակակշռելու իշխանության մյուս ճյուղերին (օրենսդիր և գործադիր), այլ նաև արդյունավետ իրականացնի մարդու իրավունքների պաշտպանությունը:

Կասկածից վեր է, որ իրավունքի գերակայության սկզբունքը կմնա որպէս վերացական ցանկություն, եթէ գործնականում կյանքի չկոչվի մարդու սահմանադրական իրավունքների անմիջական գործողության և դրանց երաշխավորված պաշտպանության պահանջը: Վերջինս իր հերթին պայմանավորված է անկախ դատական իշխանության համակարգի առկայությամբ⁸:

Ընդհանրապես, դատական իշխանությունը բարդ սոցիալական երևույթ է, որը կարելի է դիտարկել տարբեր առումներով (ասպեկտներով) կազմակերպական գործառնական, իրավակիրառողական, հասարակությունում նրա դերի ու նշանա-

կության և այլն:

Միայն դատական իշխանությունն է ունակ արդյունավետ երաշխավորել մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը, ապահովել պետական իշխանության լեգիտիմությունը՝ նրան տալով համապատասխան իրավական հիմնավորումներ, առանց որի հանրային իշխանությունը վաղ, թե ուշ վերածվում է մարդու և ողջ հասարակության համար քաղաքական կամայականության և բռնության մեքենայի:

Ինչպես նշում է պրոֆեսոր Ի. Լ. Պետրուխինը. «Վերադաս և ստորադաս դատարանների հանրագումարը դեռ դատական իշխանություն չէ, իսկ նրանց կայացրած որոշումներն ու դատավճիռները՝ դատարանի գործառույթ է, բայց ոչ վերահսկողության միջոց պետական մարմինների (օրենսդիր և գործադիր), որոնց ձեռքում կենտրոնացված է ոչնչով չսահմանափակված իշխանությունը»⁹:

Մեր կարծիքով, դատական իշխանությունն անկախ և ինքնավար պետական իշխանության ճյուղ է, որն իրավունքի հիման վրա լուծում է սոցիալական վեճերը, հետևում է նորմատիվ և իրավակիրառ ակտերի սահմանադրականությանն ու օրինականությանը, ինչպես նաև հաստատում է իրավաբանական նշանակության փաստերը:

Փորձարարական մակարդակում պետականորեն կազմակերպված հասարակությունում դատական իշխանությունը պետական մարմինների (պաշտոնատար անձանց) հա-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

մակարգ է, որը որոշում է իրավաբանական նշանակութեան վեճերը (այսինքն՝ վեճեր, որոնք կարող են լուծվել պետականորէն ճանաչված կանոնների հիման վրա): Այդպիսի մարմինների (պաշտոնատար անձանց) համակցություն միշտ գոյություն է ունեցել և գոյություն ունի ցանկացած պետական իշխանութեան համակարգում: Հետևաբար, դատական մարմինների (դատավորների) ինքնին առկայությունը դեռևս չի նշանակում դատական իշխանութեան գոյություն, այսինքն՝ դատական մարմինների մեխանիկական հանրագումարը և դատական իշխանությունը նույնական չեն և չեն էլ կարող լինել: Ձևական առումով այդ երկու սոցիալական կատեգորիաները՝ դատական մարմինները և դատական իշխանությունը նմանություն ունեն (երկուսն էլ լուծում են իրավաբանական նշանակություն ունեցող վեճերը, որոնք պարտադիր են կատարման և որոնց իրականացումն ապահովում է պետական իշխանութեան հարկադրանքի ուժով), սակայն, ըստ էության, և բովանդակութեան (պետական իշխանութեան համակարգում գրավված տեղի և դերի գործառնական լիազորությունների իմաստով, ընդունված որոշումների իրավաբանական ուժով և այլն) միմյանցից տարբեր են:

Մեր կարծիքով, այն պետական իշխանական համակարգերում, որտեղ դատական իշխանությունը չի կայացվել, այսինքն՝ չի դիտարկվում որպէս պետական իշխանութեան անկախ և ինքնավար ճյուղ՝ իր գոր-

ծառնական լիազորություններով հանդերձ, այդպիսի համակարգերը չեն կարող լինել իրավական ու ժողովրդավարական:

Այժմ փորձենք պատասխանել այն հարցին, թե ինչպէս է տարբերվում դատական իշխանությունը դատական մարմինների մեխանիկական հանրագումարից: Մեր կարծիքով, դրանց հիմնական, էական տարբերությունները հանգում են հետևյալին.

Առաջին՝ դատական իշխանութեան գոյութեան գաղափարական, քաղաքական և իրավաբանական նախադրյալները պետք է օբյեկտիվ անհրաժեշտություն լինեն այնպիսի պետաիրավական կառուցակարգի համար, որում նվազագույնի է հասցված բռնակալութեան և կամայականութեան առաջացված վտանգը:

Երկրորդ՝ դատական մարմինների համակարգի նոր որակի փոխակերպումը, այսինքն՝ դատական իշխանութեան, ենթադրում է դրա գործառնութեան համար հարաբերական ինքնավարութեան պայմանների առկայություն: Դա նշանակում է, որ դատական իշխանութեան մարմինների բնականոն գործունեութեան ապահովման համար նյութատեխնիկական, կադրային, տեղեկատվական և այլ միջոցառումները պետք է իրականացվեն դատական իշխանութեան կառավարման բարձրագույն մարմինները և կախված չլինեն իշխանութեան մյուս ճյուղերի կամայական որոշումներից:

Այս առումով անհրաժեշտ է ընդգծել «Դատական օրենսգրքի»

9-րդ հոդվածը, որտեղ ամրագրված է. «1. Դատական իշխանությունն ինքնավար է: 2. Դատական իշխանության ինքնակառավարումն իրականացվում է սույն օրենսգրքով սահմանված ինքնակառավարման մարմինների միջոցով»:

Երրորդ՝ դատական իշխանության «ինքնավարությունը» կարող է միայն հարաբերական լինել, քանի որ այն գոյություն չունի մյուս երկու իշխանության ճյուղերից զատ (դատական իշխանության ֆինանսավորումը հասցվում է օրենսդրի կողմից պետբյուջեի մասին օրենք ընդունելով, օրենսդիրն է սահմանում այն սոցիալական վեճերի շրջանակը, որը ենթակա է դատական լուծման, դատական իշխանության ակտերի կատարմանը. նշանակալի մասնակցություն ունեն գործադիր իշխանության մարմինները և այլն):

Այս հանգամանքը թելադրում է որոշարկել չափորոշիչներ, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի տարբերակել դատական իշխանության էությունը՝ դատական մարմինների պարզ հանրագումարից: Չնայած Շ. Մոնտեսքյոն ընդունում էր դատական իշխանության ինքնավարությունը, սակայն այն դիտարկում էր ոչ ավելի, քան որպես «օրենքի լեզու» (խստող օրենք, կենդանի օրենք):

Այս կապակցությամբ 20-րդ դարի սկզբների ռուս հայտնի իրավաբան Վ. Գեսենը, որն իշխանությունների բաժանման տեսության կողմնակից էր, նշում էր, որ այդ սկզբունքի իրականացումը ենթադրում է «մի կողմից օրենսդիր իշխանության գե-

րակայությունը և մյուս կողմից՝ գործադիր և դատական իշխանությունների ենթաօրենսդրական կարգավիճակը»¹⁰: Սակայն 20-րդ դարում կատարվեցին այնպիսի փոփոխություններ պետական շինարարության և մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտներում, որոնք հայտնի չէին ոչ միայն Մոնտեսքյոյին, այլև 19-րդ դարի իրավաբան-գիտնականներին: Մասնավորապես, 20-րդ դարի առաջին կեսին ինստիտուցիոնալ առումով ձևավորվեց սահմանադրական վերահսկողության ինստիտուտը¹¹, որի շնորհիվ դատական իշխանությունն օժտվեց գործող օրենքը փաստացի վերացնելու իրավունքով, հակասահմանադրական ճանաչելու միջոցով¹²: Ինչպես նշում է պրոֆեսոր Ռ. Չ. Լիվշիցը. «Դատարանին իրավունք վերապահելով ճանաչելու իշխանության և կառավարման մարմինների նորմատիվ ակտերի անվավերականությունը և դրանց չեղյալ հայտարարելը, արմատապես փոխում է դատարանի դերը:

Այն դադարում է միայն անհատական վեճերի լուծման մարմին լինելուց և նրա իրավասությունը տարածվում է նորմաստեղծ գործունեության վրա... Այդ պարագայում դատարանի հեղինակությունը որոշակի իմաստով ավելի է բարձրանում իշխանության մյուս մարմնի հեղինակությունից, քանի որ դատարանը կարող է վերացնել այդ մարմնի որոշումը, իսկ վերջինս չի կարող վերացնել դատարանի որոշումը»¹³:

Մյուս կարևոր փոփոխությունը, ինչպես նշեցինք, կապված է մարդու

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

իրավունքների պաշտպանության խնդրի հետ, որը 20-րդ դարի երկրորդ կեսից սկսած այլևս միայն ներպետական իրավունքի և ինքնիշխանության կարգավորման խնդիր չէ, այն դարձել է միջազգային իրավունքի և միջազգային ինստիտուցիոնալ կառույցների, այդ թվում՝ դատարանների իրավասության ենթակա առարկա: Եվ այս առումով էական դերակատարում ունի դատական իշխանությունը, որը կոչված է մարդու իրավունքների պաշտպանության խնդրում կիրառել ոչ միայն ազգային (ներպետական) օրենսդրությունը, այլև միջազգային իրավական ակտերը: Այս կապակցությամբ ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածը նշում է. «Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են:

Պետությունն ապահովում է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան:

Պետությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք»: Իսկ «Գատական օրենսգրքի 7-րդ հոդվածում ամրագրված է, որ

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանության իրավունք:

2. Ոչ ոք չի կարող զրկվել հավասարության պայմաններում և ազա-

տության բոլոր պահանջների պահպանմամբ իրավասու, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունքից:

3. Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի դատական պաշտպանության իրավունքն իրականացնել ինչպես իր ներկայացուցչի կամ պաշտպանի միջոցով, այնպես էլ անձամբ»:

Գատական իշխանությունը՝ որպես պետական իշխանության ինքնուրույն ճյուղ, օժտված է որոշակի էական հատկանիշներով, որոնք հանգում են հետևյալին.

1. Գատական իշխանությունն իրականացվում է բացառապես դատարանների կողմից, որոնք ստեղծվում են Սահմանադրությամբ ու օրենքներով սահմանված կարգով և կազմում են պետության դատական համակարգը: Արտակարգ դատարանների ստեղծումն արգելվում է: Գատական իշխանություն կարող են իրականացնել միայն դատարանները: Ոչ մի այլ պետական մարմին և պաշտոնատար անձ, հասարակական կազմակերպություն իրավունք չունի իրականացնելու լիազորություններ, որոնք վերապահված են բացառապես դատարաններին: Այսպես, Գատական օրենսգրքի 1-ին հոդվածի համաձայն. «Գատական իշխանությունն իրականացնում են դատարանները՝ Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան»:

2. Գատական իշխանության ինքնավարությունը, ինքնուրույնությունը և անկախությունը, որոնք դատական իշխանության էական հատկանիշներ

րից են և որոնք տարանջատված չեն «չինական պարսպով», քանի որ դրանք սերտորեն փոխկապակցված են և լրացնում են միմյանց, ուղղված են իրավական վեճերի արդարացի, օրինական լուծումը, հետևաբար նաև դատական իշխանության արդարացիության ապահովմանը: Այդուհանդերձ դրանցից յուրաքանչ-յուրն ունի սեփական բովանդակությունը¹⁴:

Գատական իշխանության ինքնավարությունը ենթադրում է, որ դատարանների բնականոն գործունեությունն ապահովելու համար անհրաժեշտ նյութատեխնիկական, կադրային և կազմակերպչական բնույթի հարցերի տնօրինումը և օպերատիվ կառավարումն իրականացվում է «Գատական օրենսգրքով» սահմանված «ինքնակառավարման մարմինների միջոցով» (9-րդ հոդված): Այդ մարմիններն են՝ ՀՀ դատավորների ընդհանուր ժողովը և ՀՀ դատարանների նախագահների խորհուրդը:

Գատական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 3-րդ կետը սահմանում է. «Գատական իշխանության ինքնակառավարման մարմինների գործունեությունը չի կարող սահմանափակել դատավորի անկախությունը»:

Գատարանի և դատավորի անկախությունը դատական իշխանության հիմնարար հատկանիշներից է, առանց որի դատական իշխանություն գոյություն չունի:

Գատական իշխանության անկախությունը նշանակում է, որ դատարաններն իրենց գործառնությունները կատարում են՝ զերծ մնալով ինչ-

որ ազդեցությունից կամ ներգործությունից, ում կողմից էլ որ այն լինի: Գատարանների կայացրած որոշումները, շոշափելով բազմազան հասարակական շահեր, գտնվում են այլ պետական մարմինների, տարբեր մակարդակի պաշտոնատար անձանց, քաղաքացիների ուշադրության կենտրոնում, որոնք բոլորն այս կամ այն չափով շահագրգռված են կոնկրետ, գործերի կամ վեճերի քննության արդյունքներում: Հետևաբար, արդարադատություն իրականացնելիս դատարանը և դատավորները կախված չպետք է լինեն ո՛չ օրենսդիր, ո՛չ գործադիր պետական մարմիններից, կազմակերպություններից ու անհատներից, այդ թվում՝ վերադաս դատարաններից:

Գատական իշխանության կարևոր հատկանիշը կամ առանձնահատկությունը ինքնուրույնությունն է¹⁵, որը թվարկված հատկանիշների տրամաբանական շարունակությունն է:

Գատական իշխանության ինքնուրույնությունը ենթադրում է, որ դատարանները գործում են ինքնուրույն, առանց ինչ-որ ենթակայության, օրենքով իրենց տրված լիազորությունների հիման վրա, որոնք անհրաժեշտ են և բավարար դատական իշխանության առջև դրված խնդիրներն իրականացնելու համար: Գատարանների կայացրած որոշումները (լայն իմաստով) կարիք չունեն ինչ-որ մեկի հաստատման կամ սանկցիավորման: Օրինական ուժի մեջ մտած դատարանի վճիռը կամ դատավճիռը որպես կոնկրետ գործով արդարադատության եզրափակիչ ակտ, պարտա-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

դիր է կատարման համար բոլորի կողմից Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարածքում: Պետական մարմինները և պաշտոնատար անձինք, ովքեր իրենց գործունեությամբ առնչվում են դատական իշխանության հետ (դատախազ, նախաքննության մարմին, հարկադիր կատարման մարմին և այլն), ոչ թե փոխարինում են դատարանին, այլ կոչված են նպաստելու արդարադատության իրականացմանը: Նրանց՝ դատարան ներկայացրած տվյալներն ու եզրակացությունները դատարանի համար պարտադիր ուժ չունեն: Դատարանը պարտավոր է ինքնուրույն իրականացնել գործով բոլոր ապացույցների հետազոտումը և գնահատել դրանք:

Դատական իշխանության կարևորագույն առանձնահատկություններից է նրա գործունեության եղանակը, որն իրականացվում է օրենքով սահմանված ընթացակարգով: Այդ ընթացակարգն իմպերատիվ բնույթ է կրում դատավարության բոլոր մասնակիցների համար:

Դատական իշխանությունն իրականացվում է դատավարական (վարույթային) կարգով: Դատարանի գործունեության ընթացակարգը սահմանվում է օրենքով: Օրենքը մանրագին կարգավորում է դատարանի և դատավարության մասնակիցների գործունեության կանոնները, հետևաբար դատական իշխանությունն իրականացվում է որոշակի դատավարական ձևերին համապատասխան: Դատավարական ձևը դատական իշխանության

գործունեության մեջ ստեղծում է պատշաճ իրավական ռեժիմ դատական գործի հարուցման, դրանք քննելու և լուծելու համար, սահմանում է դատավարության փուլերի հերթականությունը, կոնկրետ գործով վարույթի համակարգը և պայմանները, հնարավոր որոշումների տեսակները, ինչպես նաև առանձին դատավարական գործողությունների կատարման պայմանները: Դատական իշխանության իրականացման դատավարական կարգը կամ ձևը կարևոր սոցիալ-իրավական արժեք է և երաշխիք, քանի որ կոչված է սահմանափակելու այն անձանց սուբյեկտիվության կամ կողմնակալության հնարավորությունը, ովքեր դատավարությունում օժտված են որոշումներ ընդունելու իրավունքով: Ասվածը հատկապես վերաբերում է դատարանին: Գործունեության դատավարական ձևը կոչված է ապահովելու դատական իշխանության մարմինների ողջ գործունեության օրինականությունը, նրանց ընդունած որոշումների հիմնավորվածությունը և արդարացիությունը, դատական իշխանության ոլորտում հայտնված անհատների իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Ելնելով վերոշարադրյալից՝ կարելի է ձևակերպել դատարանի հասկացությունը. դատարանը պետական իշխանական լիազորություններով օժտված անկախ և ինքնուրույն մարմին է, որն իրավունքի ուժով կոչված է լուծելու սոցիալական վեճերը՝ օրենքով սահմանված հատուկ ընթացակարգով:

1. **Պետրոսյան Ռ.** Իրավունքի և օրենքի, դատարանի և արդարադատության աստվածաշնչյան հիմունքները: Երևան, 2008, էջ 52-53:

2. **Խաչատրյան Գ.** Դատարանի գաղափարը և հասկացությունը. -«Դատական իշխանություն», հոկտեմբեր 2004թ, 10(62), էջ 35:

3. **Магомедов А. М., Сергеев А. И., Шевцов В. И.** Судостроительство в Российской Федерации. М., 1995, вып. 1, с. 34-37.

4. Конституционное право. Учебник. М., 2012, с. 350.

5. **Шейфер С. Л.** Понятия и взаимоотношения судебной, прокурорской и следственной властей. Уголовная ответственность: Основания и порядок реализации, Межвуз. сб. науч. ст. Самара. 1991, с. 60; **Вяткин М.Ф.** Конституционно-правовое регулирование судебной Власти в Российской Федерации. Автореф. дисс. канд. юр. наук. Челябинск. 2004. **Савельева Т.А.** Судебная власть в гражданском процессе. Дисс. канд. юрид. наук. Саратов, 1996, **Бойков А.Д.** Третья власть в России. Очерки о правосудии законности и судебной реформе 1990-1996гг. М., 1997, **Бойков А.Д.** Третья власть в России. Книга вторая. Продолжение реформ. М., 2002, <http://www.kalinovskiy.k.narod.ru/b/boikov2/iridex.htm>, **Лазарева В.А.** Судебная власть и ее реализация в уголовном процессе, <http://www.ssu.samara.ru/-process/lazareva/lazareva.html>, **Петрухин И.Л.** Прокурорский надзор и судебная власть, <http://www.kalinovskiy.k.narod.ru/b/boikov2/iridex.zip>-2000, **Стецовский Ю.И.** Судебная власть. Учеб. пособие.- 2-е изд. М., Дело, 2000, **Ченурнова Н.М.** Судебная власть в РФ. Проблемы теории и государственно-правовой практики. Дисс. докт. юрид. наук. Ростов н/Д, 1999, **Лебедев В.М.** Судебная власть в современной России; проблемы становления и развития. 2001, Судебная власть. Под ред. И.Л. Петрухина. М., 2003, **Ершов В.В.** Место и роль суда в правовом государстве. Правоведение, N5, 1991, с. 15-22, **Бородин С.В., Кудрявцев В.Н.** О судебной власти в России./ ГиП.) К), 2рм., с. 21-27, **Петрухин И.Л.** Проблема судебной власти в современной России./ ГиП. N7, 2000, с. 15-21. **Фоков А.П.** Судебная власть в системе разделения властей /научно-правовые, философские и исторические аспекты/ ГиП, N10, 2000, с. 51-56. **Никеров Г.И.** Судебная власть в правовом государстве/Опыт сравнительного исследования/ ГиП N3, 2001, с. 16-20, **Колоколов Н.А.** Идеология и политика- неотъемлемые функции современной судебной власти./Российская судья, N1, 2001. 7. **Ершов В.В.** Статус су-

да в правовом государстве. М., 1992.

Հարությունյան Գ.Գ. Դատական իշխանություն համակարգային գործակցության եվրոպական զարգացումների փորձից: Երև.: Նժար, 2002, **Ղազինյան Գ., Պետրոսյան Ռ., Օհանյան Լ, Գիրանդյան Ա.** Դատական իշխանության հայեցակարգը Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական փոփոխությունների գործընթացում: Իրավագիտության հարցեր, թիվ 3-4. 2000, էջ 13: **Ղազինյան Գ., Գիրանդյան Ա.** Դատական իշխանության հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում: «Օրենք և իրականություն», թիվ 8, 2002: **Եղիազարյան Ն.** Դատական իշխանությունը Հայաստանում իրավական պետության փորձաքարն է: «Օրենք և իրականություն», թիվ 23-24, 2002, **Ղանբարյան Ա.** Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության սահմանադրաիրավական հիմքերը: Սեղմագիր իրավաբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության: Երևան, 2006: Նույնի, Հայաստանի Հանրապետության վճարելի դատարանի սահմանադրական կարգավիճակի առանձնահատկությունները քրեական դատավարությունում: Երևան, 2007:

6. **Ղազինյան Գ., Գիրանդյան Ա.** Դատական իշխանության հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում: «Օրենք և իրականություն», 8 ապրիլ, 2002, էջ 4: **Հարությունյան Գ.** Իրավունքի գերակայության սահմանադրական երաշխիքները. Երևան, 2003, էջ 54:

8. **Исварина А.Ф.** Судебная власть в Российской Федерации. Ростов-на-Дону, 2001, с. 23.

9. Судебная власть. Под ред. И.Л. Петрухина. М., 2003, с. 3.

10. **Тессен В.** О правовом государстве. К реформе государственного строя России. Вып. 11. Правовое государство и всенародное голосование. СПб., 1906, с. 27.

11. **Հարությունյան Գ.** Սահմանադրական մշակույթ. պատմության դասերը և ժամանակի մարտահրավերները, Երևան, 2005: Նույնի, Իրավունքի գերակայության սահմանադրական երաշխիքները: Երևան, 2003:

12. Судебная власть. Под ред. -профессора И. Л. Петрухина. М., 2003, с. 19.

13. **Лившиц Р. З.** Судебная практика как источник права. М., 1997, с. 7.

14. **Гравина А.А., Кашепов В.П., Макарова О.В.** Конституционные принципы судебной власти Российской Федерации. М., 2011, с. 175-176.

15. Судебная власть. Под ред. И.Л. Петрухина. М., 2003, с. 210-211.

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

Գարեգին ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ ԱԺ աշխատակազմի իրավաբանական վարչության պետի տեղակալ,
ՀՀ պետական ծառայության 1-ին դասի խորհրդական,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԲԱՅԵՐԻ ԱՌԱՋԱՅՄԱՆ ՍՈՒԲՅԵԿՏԻՎ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ

Իրավունքում բացեր կարող են առաջանալ ոչ միայն հասարակական հարաբերությունների զարգացման, այսինքն՝ օբյեկտիվ պատճառներով, այլ նաև օրենսդրի (իրավաստեղծ բոլոր մարմինների) բացթողումների հետևանքով: Իսկ օրենսդրի բացթողումների պատճառները կարող են բազմազան ու բազմաթիվ լինել և արտահայտվել, օրինակ, գոյություն ունեցող հասարակական հարաբերությունները սխալ գնահատելու, օրինաստեղծ մշակույթի ցածր մակարդակի հետևանքով ճիշտ չարտահայտվելու և հենց այդ պատճառներով իրավունքի նորմերի միջև հակասություններ (կոլիզիա) ստեղծելու, այսինքն՝ օրենսդրության անկատարության, պատշաճ օրենսդրական տեխնիկայի բացակայության, սուբյեկտիվ բնույթի անբարենպաստ այլ գործոնների հետևանքով՝ և այլն:

Ափսոսանքով պետք է նշել, որ ՀՀ իրավունքի գրեթե բոլոր ճյուղերի օրենսդրական և ենթօրենսդրական ակտերը զուրկ չեն բացերից և հակասություններից, հարցի (գործի) լուծումը դատական հայեցողությանը թողնող նորմերից, կոլիզիաներից և մրցակցող նորմերից, որոնք հող են ստեղծում իրավական ժխտողականության (միհիլիզմի), անհարմարություններ՝ իրավակիրառող սուբյեկտների, քաղաքացիների ու իրավաբանական անձանց համար: Իրավունքում բացեր առաջանում են նաև այն դեպքերում, երբ անտեսվում են միևնույն նպատակներին ուղղված իրավունքի տարբեր ճյուղերի միջև տրամաբանական կապեր ստեղծելու հանգամանքները: Այս հանգամանքն օրենսդրության համակարգը դարձնում է անորակ և նվազեցնում է տվյալ սկզբունքի արդյունավետությունը: Հենու չգնալու համար մատնանշենք ՀՀ քր. օր. 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, որտեղ ամրագրված են պատժի նպատակները՝ վերականգնել սոցիալական արդարությունը, ուղղել պատժի ենթարկված անձին, ինչպես նաև կանխել հանցագործությունները: Դրա հետ կապված՝ դատարանը, հաշվի առնելով հանցագործության հասարակական վտանգավորության բնույթը և աստիճանը, ամբաստանյալի պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքները, որոշում է, թե ինչ պատիժ պետք է նշանակվի ամբաստանյալի համար: Մրանով դատարանը համարում է, որ պատժի նպատակը (առաջին հերթին՝ սոցիալական արդարության վերականգնումը) իրականացված է հենց քրեական պատիժ նշանակելու փուլում, քանի որ ինքը կայացրել է օրինական, հիմնավորված և պատճառաբանված, այսինքն՝ արդար դատավճիռ: Մինչդեռ իրականություն

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՇխանություն

այն է, որ սոցիալական արդարությունն օբյեկտիվորեն և լրիվ ծավալով իրականացվում է քրեական պատժի կատարման փուլում, առավելապես՝ սահմանված ռեժիմի պատժիչ գործառույթի իրականացման և հարկադրանքի, դատապարտյալների ուղղման միջոցների ռացիոնալ կիրառման, նրանց օրինապահ վարքագիծը խրախուսելու միջոցով: Դրա համար էլ օրենսդիրը պետք է ոչ միայն սահմաներ դատապարտյալների ուղղման միջոցները (ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 17-րդ հոդված), այլև վերը նշված նպատակն ամրապնդեր ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքում: Այս կապակցությամբ է. Տենչովն իրավագիտորեն նշում է, որ եթե սոցիալական արդարությունը վերականգնելու նորմերը «ձևակերպված են պետության կողմից և արտացոլված են քրեական օրենսգրքում, ապա դրանք չեն կարող անտեսվել դատարանի կողմից նշանակված այս կամ այն պատժի կրման և կատարման ընթացքում»²:

Իրավունքի բացերի սուբյեկտիվ պատճառների թվին պետք է դասել նաև այն դեպքերը, երբ օրենսդիրն ապավինում է այնպիսի վերացական հասկացությունների, ինչպիսիք են գնահատման ենթակա (օրինակ՝ իրավակիրառական պրակտիկա, ողջամիտ ժամկետ, էական վնաս և այլն) հասկացություններին:

Եթե ընդհանրացված ձևով բնորոշելու լինենք իրավունքի բացերի առաջացման սուբյեկտիվ պատճառները, ապա դրանք իրավական կարգավորման ենթակա հասարակական հարաբերությունների ոչ ճիշտ գնահատումն են, օրենսդրի բացթողումները, նրա վրիպակները, ոչ ճիշտ արտահայտվելը, իրավունքի նորմերի միջև

արմատական հակասություններ ստեղծելը և այլն:

Որպես ՀՀ օրենսդրի բացթողման օրինակ կարելի է բերել ՀՀ քաղ. դատ. օր-ում կամ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքում պլինենտային, աշխատանքում վերականգնելու և այլ գործերով անհապաղ կատարման ենթակա վճիռների ցանկ չսահմանելը, կամ, օրինակ՝ «Հավաքների ազատության մասին» ՀՀ 2011թ. ապրիլի 14-ի օրենքում խոսվում է միայն հավաքների և երթերի մասին՝ չանդրադատնալով պիկետավորմանը (պիկետին), չսահմանելով և չկարգավորելով այն՝ որպես հավաքի հատուկ տեսակ, որի դեպքում գործադուլավորների մի խումբ պարեկություն են անում գործադուլի վայրում (իսկ երբեմն էլ՝ կառավարական հիմնարկների առջև)՝ արտահայտելով իրենց բողոքն ինչ-որ բանի դեմ: Այնպես որ Հայաստանում «պիկետավորում» հասկացություն օրենքում չկա, բայց, ինչպես վկայում է հասարակական պրակտիկան, իրավապահ մարմինները դրա կարգավորման հարցում ղեկավարվում են վերը նշված օրենքով սահմանված կարգով: Հենց նման դեպքերը նկատի ունի Գ. Բերիմովը, ըստ որի՝ առանձին դեպքերում օրենսդրության մեջ հանդիպում են լուրջ բացեր և հակասական դրույթներ, ոչ բավարար ձևակերպումներ, եզրույթներ և այլն³:

Օ. Լեյստը, որն իրավունքի բացը բնորոշում է՝ սուբյեկտիվ գործոնից ելնելով, նշում է, որ իրավաբանի իրավագիտակցությունը թույլ է տալիս նրան այն (իրավագիտակցությունը) քննարկել որպես բացի չափանիշ:⁴ Հենվելով այդ չափանիշի վրա՝ Ա.Գ. Բերեժնովն իրավագիտակցությունը

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

դիտարկում է ոչ թե որպէս գոյություն ունեցող երևոյթների, իրերի արտացոլման պարզ ձև, այլ որպէս գիտակցական գործունեության մի ձև, որը ոչ միայն արտացոլում է օբյեկտիվ աշխարհը, այլև մեծապէս արարում, ստեղծում է իրավական երևոյթներ⁵:

Սուբյեկտիվ պատճառների թվին են դասվում նաև իրավունքի բացերի առաջացման այն դեպքերը, երբ դրանք առաջացել են օրենսդրական տեխնիկայի և այն լեզվի կանոններն անտեսելու հետևանքով, որով գրված է օրենքը, կամ էլ համապատասխան եզրույթներից սխալ օգտվելու և օրենսդրի միտքն իրավաբանորեն սխալ ձևակերպելու հետևանքով⁶: Ըստ որում, Վ. Լազարևը «տեխնիկական» բացի տակ հասկանում է իրավական նորմերի այնպիսի թերությունները, որոնք կապված են օրենսդրական տեխնիկայի անկատարության հետ⁷:

Մեր կարծիքով ևս, օրենսդրական տեխնիկայի կանոնները չպահպանելու, առավել ևս՝ դրանք խախտելու դեպքերում նորմատիվ ակտերում առաջանում է արտահայտությունների ոչ միասնականություն, շատախտություն, կարգավորող նորմերի ձևակերպման աններդաշնակություն, որոնք իրենց հերթին հանգեցնում են երկիմաստության, բացերի առաջացման և իրավունքի անկատարության այլ ձևերի:

Ե.Ի. Սպեկտորն իրավունքի բացերի առաջացման սուբյեկտիվ պատճառների թվին դասում է օրենսդրի բացթողումները, որոնք տեղի են ունենում՝

ա) իրականության ոչ ճիշտ նորմատիվ արտացոլման հետևանքով, երբ նորմատիվ իրավական ակտի ձևակերպումներում չի ներառվում

այդպիսի կարգավորման պահանջ ունեցող որևէ հասարակական հարաբերություն կամ հասարակական հարաբերության որևէ խումբ:

բ) իրավաստեղծման գործընթացում թույլ տրված իրավատեխնիկական սխալների հետևանքով:

Ըստ նշված հեղինակի մեկնաբանման՝ իրավաստեղծ մարմնի կողմից օրենսդրական (իրավաբանական) տեխնիկական չպահպանելը պակաս դեր չի խաղում բացերի առաջացման հարցում: Օրինակ՝ երբ նոր ակտի իրապարակման կամ հնացած օրենսդրությունը վերացնելու դեպքերում պահպանվում են ձևական տեսակետից չփոփոխված, բայց արդեն իրենց նշանակությունը կորցրած նորմերը (ՀՀ-ում այս թերությունն առկա է բազմաթիվ դեպքերում, երբ օրենքը, նորմը կամ նորմերը ոչ սահմանադրական ճանաչվելուց հետո օրենսդիրը տարիներով ուշադրություն չի դարձնում սահմանադրական դատարանի որոշումները կյանքի կոչելու վրա՝ Գ.Պ.): Նման դեպքերում օրենսդրությունը, բացի իրավական սխալներից և միմյանց հետ չհամաձայնեցված դրույթներից, կարող է պարունակել ոչ պարզ ձևակերպումներ, նաև՝ իրավունքի բացեր⁸:

Վ.Ի. Ակիմովը սուբյեկտիվ առումով որպէս իրավունքում բացերի աղբյուրներ նշում է՝ 1) անփութության (անուշադրության) սխալը, այսպէս կոչված՝ վրիպակը, 2) դեռևս չընդունված ակտերի վրա կատարվող հղումը, 3) օրենքի կիրառման կարգ չսահմանելը, 4) իրավական ակտերի բովանդակությունը պարզեցնելու (հասարակացնելու) մտադրությունը, 5) հենց իր՝ օրենսդրի (իրավաստեղծ այլ մարմնի) սխալներն ու բացթողումները և օրենսդրական մշակույթի ցածր մա-

կարդակը՝

Պետք է նշել, սակայն, որ մինչ օրս օրենսդրական տեխնիկայի (օրենսդրական մշակույթի) հասկացությունը և բովանդակությունն իրավագիտության մեջ դեռևս վիճելի են: Այսպէս՝ Գ. Քերիմովն իրավաբանական տեխնիկայի տակ հասկանում է հատուկ գիտելիքների, օրենսդրական ակտերի ձևավորման և ձևակերպման արվեստի հմտություններին տիրապետելու որոշակի համակարգ, որն անհրաժեշտ է նորմատիվ իրավական ակտեր՝ օրենքներ և ենթաօրենսդրական ակտեր, ստեղծելու (մշակելու՝ Գ.Պ.) և դրանք համակարգելու ընթացքում¹⁰: Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ օրենքների արդյունավետությունը մեծապէս կախված է նորմատիվ իրավական ակտերի նախապատրաստման (մշակման) ընթացքում իրավաբանական տեխնիկայի կանոնների և եղանակների ճիշտ օգտագործումից, իրավաբանական հասկացությունների և եզրույթների միատեսակ կիրառումից, որոնք ապահովում են նաև իրավաբանական ձևակերպումների պարզությունն ու ճշտությունը:

Ըստ Օ. Պանասյուկի՝ օրենսդրական տեխնիկան ավանդաբար քննարկվում է որպէս օրենքի (ենթաօրենսդրական ակտերի) էության և բովանդակության առավել արդյունավետ կազմակերպմանը և տրամաբանական հաջորդականությանը համապատասխան ձևակերպելու կանոնների և եղանակների համակարգ, որոնց շնորհիվ նորմատիվ փաստաթղթերի նախապատրաստվող տեքստերն օրենսդրի մտավոր հսկայական ջանքերի արդյունք են: Ըստ որում, ա) օրենսդրական տեխնիկան դրսևորվում է օրենքի կամ իրավա-

կան այլ ակտի կյանքի բոլոր փուլերում, բ) արտաքննապէս անաչառ թվացող օրենսդրական տեխնիկան կարող է օգտագործվել իրավական վարքագծի նպատակասլաց կարգավորման համար, օրինակ՝ տարբեր սոցիալական շահերի հաշվառմամբ, գ) հարկավոր է հաշվի առնել օրենսդրության տարբեր ճյուղերի իրավատեխնոլոգիական եղանակների առանձնահատկությունները: Դրա հիման վրա հեղինակն իրավացիորեն եզրակացնում է, որ օրենսդրական տեխնիկան կազմված է իրավական ակտերի պաշտոնական վավերապայմաններին, օրենսդրության կառուցվածքին և ոճին համապատասխան, այն պետք է զերծ լինի ներքին և արտաքին հակասություններից: Այն բավականաչափ բարդ պահանջների համակարգ է, որից, գրական լեզվից ու ձևական տրամաբանության կանոններից, օրենքի մշակվածության ժամանակ իրավաբանական հասկացությունների, եզրույթների միանշանակ օգտագործումից կատարված շեղումներն անխուսափելիորեն հանգեցնում են իրավաբանական սխալների, բացերի կամ հակասությունների, ոչ հստակ կամ ոչ պարզ իրավական կարգադրագրերի¹¹:

Ատենախոսի կարծիքով, օրենսդրական տեխնիկային վերը տրված բնորոշումները լիարժեք չեն այն առումով, որ դրանք չեն դիտարկվում որպէս իրավական մշակույթի սոսկ մի մաս, այսինքն՝ այն կտրվում է իր ընդհանուր հիմքից: Բայց չէ՞ որ օրենսդրական տեխնիկան իրավական մշակույթ է ձևավորում (կազմում) իրավական գաղափարախոսության, մեթոդաբանության և, ինչպէս վկայում է օրենսդրական պրակտիկայի ուսումնասիրու-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

թյունը, նորմատիվ համակարգի ձևավորման, իրավունքում կարգավորված արդյունավետ կանոնների, իրավական սովորույթների և ավանդույթների, ինչպես նաև իրավունքի «հատուկ լեզվի» բաղկացուցիչների ամբողջությամբ: Մեր կարծիքով, հենց այդ համակարգի ամբողջական հասկացության հետ են կապվում իրավունքի բացերի մասին պատկերացումները:

Իրավաբանական տեխնիկայի զարգացման հիմնախնդիրը կարևոր նշանակություն ունի նաև ՀՀ օրենսդրի համար: Դա կապված է նոր հասարակական հարաբերություններ կարգավորող նորմատեղծ գործընթացի բարդացման հետ, որը շատ հաճախ համահունչ չէ ժամանակակից հայ իրավունքի դինամիկ զարգացմանը:

Իրավական բացերի առաջացման (իրավունքում եղած ճեղքերի, օրենքի գործողության անընդհատության խախտման) սուբյեկտիվ պատճառների մեջ առանձնանում է իրավական կոլիզիան: Այն լատիներեն «colisio» եզրույթի հայերեն թարգմանությունն է, որ օտարալեզու բառարաններում թարգմանվում է որպես հակադիր ուժերի, ձգտումների կամ շահերի, միատեսակ հասարակական հարաբերություններ կարգավորող իրավական նորմերի փոխադարձ անհամապատասխանության, միևնույն հարցով (միևնույն կամ հարակից հասարակական հարաբերությունը կարգավորող) հրապարակված իրավական ակտի տարբեր նորմերի և (կամ) երկու և ավելի ակտերի բովանդակության իրավակիրառման գործընթացում պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց կողմից իրենց լիազորություններն իրականացնելիս ծա-

գած հակասություն (բախում)¹²:

Ռուս տեսաբանները նախ՝ իրավական և օրենսդրական կոլիզիաները տարբերակում են իրարից, ապա, ելնելով դրանից, առաջարկում են կոլիզիայի տարբեր բնորոշումներ: Այսպես՝ Մ. Բագլայը կոլիզիա է անվանում նորմերի միջև եղած հակասությունները, իսկ Ս. Ալեքսեևը՝ ակտերի բախումը՝ կապված այս կամ այն տարածքում դրանց գործողության, իրավաստեղծ մարմինների իրավասության և դրանց հրապարակման ժամկետի հետ: Ի. Կուշնիրն իրավունքի կոլիզիան բնորոշում է որպես միևնույն հասարակական հարաբերությունները կարգավորող իրավական ակտերի միջև եղած հակասություններ: Յու Տիխոմիրովը նշում է, որ իրավաբանորեն կոլիզիան գործող իրավական կարգի և այն փոփոխելու մտադրությունների ու գործողությունների միջև եղած հակասություն է: Ա. Պիզովկինն առաջարկում է իրավական կոլիզիայի մի քանի տարբերակներ, որոնք արտահայտվում են՝ ա) իրավահասկացության, իրավական հայացքների և դիրքորոշումների հակադիր տարբերությունների, բ) իրավական համակարգի ակտերի և դրանց նորմերի միջև եղած բախումների, գ) պետական իշխանության և այլ ինստիտուտների ու մարմինների միջև հանրային իշխանության ներսում ոչ իրավաչափ գործողությունների, դ) օտարերկրյա օրենսդրության նորմերի միջև անհամապատասխանությունների, ե) պետությունների միջև վեճերի և ազգային ու միջազգային նորմերի միջև եղած հակասությունների մեջ¹³:

Վերանալով կոլիզիայի բնորոշման հիմք հանդիսացող առանձնահատկությունների ու տարատեսակների բազ-

մագանությունից՝ Պ. Իվանենկոն այն ընդհանրացված ձևով բնութագրել է որպես «իրավունքի գործող համակարգերի, նրա հասկացության և կիրառման այնպիսի հակասություն, որը նրան թույլ չի տալիս կանոնավոր գործառել: ...Իրավական կոլիզիան պատճառ է դառնում իրավունքի իրացման սահուն ընթացքի (մասնավորապես՝ դրա կիրառման) ընդհատման, որը միմյանց հետ համաձայնեցված և փոխընդհանուր հետևողական միջոցառումների հոսք է ներկայացնում: Այսպիսով, իրավական կոլիզիան կարող է նկատվել որպես դիսկրետության (ճշգրտվածքի, անընդհատության խախտման) պատճառ ոչ թե հենց իր՝ իրավունքի մեջ, այլ դրա իրացման և կիրառման գործընթացում, իսկ վերջինս, մեր կարծիքով, օրենսդրական դիսկրետության դրսևորում է»¹⁴:

Ամբողջ վերը շարադրվածի հիման վրա ատենախոսն առաջարկում է իրավական կոլիզիայի սեփական բնորոշումը, որը, նրա կարծիքով, առավել համապարփակ բնույթ ունի. **«Իրավունքի կոլիզիան իրավունքի գործող համակարգի, դրա հասկացության և կիրառման գործընթացում ՀՀ իրավական ակտերի կամ միևնույն իրավական ակտի կամ էլ արտասահմանյան և հայրենական օրենսդրության նորմերի միջև եղած հակասությունն (քախտումն) է, որն իրավունքի իրացման գործընթացում վերածվում է օրենսդրական կոլիզիայի և խոչընդոտում է օրենսդրության իրացմանը»:**

Որպես օրենսդրի վրիպակ և նորմատիվ իրավական ակտերի կիրառմանը խոչընդոտող սուբյեկտիվ գործոն (կոլիզիոն պատճառ)՝ կարելի է մատնանշել այն հանգամանքը, որ այլ դատարանի կամ արբիտրաժային

տրիբունալի վարույթում նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ գործի առկայությունը ՀՀ քաղ. դատ. օր. 92-րդ հոդվածը համարում է հայցադիմումը վերադարձնելու, իսկ 103-րդ հոդվածը՝ հայցը կամ դիմումն առանց քննության թողնելու հիմք:

«Օրենսդրական տեխնիկա» հասկացության մեջ ներառվում է նաև օրենսդրական ակտերի լեզվին ու ոճին վերաբերող թեման:

Յուրաքանչյուր լեզու ունի օրենսդրի կամքն արտահայտելու, պաշտոնական փաստաթղթեր ձևակերպելու նորմատիվ իրավական ոճ: Լեզվին բնորոշ գծերը չեզոքությունը, ճշգրտությունը, կոնկրետությունը, պարզությունը և կարճ ու կտրուկ (լակոնիկ), ավելորդաբանությունից զերծ լինելն են: Հին Հռոմի օրենքներից սկսած և մինչև այսօր իրավական ակտերի լեզուն խիստ ու անպաճույճ է, պաշտոնական և միօրինակ (ստանդարտ) է: Այն, եթե կարելի է այսպես արտահայտվել, «տաշաճ» լեզու է: Այսօր Հայաստանում և արտասահմանյան շատ երկրներում նորմատիվ կարգադրագրեր գոյություն ունեն օրենքների տեքստերը կազմելիս իրավաբանական որոշակի կառուցվածքներով դեկավարվելու համար: Այդպիսին է, օրինակ, Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության «Նորմատետը տեխնիկայի տեղեկագիրը»¹⁵: Հայաստանում նման ակտ է 2002թ. ապրիլի 3-ին ընդունված «Իրավական ակտերի մասին» ՀՕ-320 ՀՀ օրենքը, որը հիմնականում ընդօրինակել է նշված տեղեկագրին:

Ըստ վերոհիշյալ օրենքի՝ իրավական ակտը պետք է համապատասխանի օրենսդրական տեխնիկայի կանոններին, իսկ այդ կանոնների (այդ

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

թվում՝ լեզվի) պահպանում ապահովելու նպատակով ակտը պարտադիր փորձաքննության է ենթարկվում ՀՀ արդարադատության նախարարութիւնում (3-րդ հոդված):

Օրենսդիրը հստակ պահանջներ է ներկայացնում իրավական ակտերի լեզվին: Հայաստանի Հանրապետության իրավական ակտերը շարադրվում են գրական հայերենով, դրանց լեզուն պետք է լինի հստակ, պարզ և մատչելի: Դրանցում չի թույլատրվում հնացած և բազմիմաստ բառերի ու արտահայտությունների, պատկերավոր համեմատությունների, այլաբանությունների, չափազանցությունների, փոխաբերական իմաստով բառերի կամ արտահայտությունների, թաքնված ենթատեքստերի, օտարալեզու եզրույթների անհարկի օգտագործումը, իսկ եթե բազմիմաստ բառ է օգտագործվում, ապա պետք է սահմանվի, թե բառը որ իմաստով է օգտագործվում: Իրավական ակտում միևնույն հասկացությունը սահմանելիս կամ միևնույն միտքն արտահայտելիս պետք է կիրառվեն միևնույն բառերը, եզրույթները կամ բառակապակցությունները, տարբեր հասկացություններ չեն կարող օգտագործվել միևնույն եզրույթով: Նորմատիվ իրավական ակտի ոճը հրամայական ու պաշտոնական է, դրանում պետք է պահպանվեն հայոց լեզվի կանոնները (նշված օրենքի 36-րդ և 45-րդ հոդվածներ): Բնական է, որ իրավական ակտերում բառերը և արտահայտությունները պետք է օգտագործվեն իրենց ուղղակի և անմիջական նշանակությամբ, դրանցում չպետք է պարունակվեն անհարկի նորաբանություններ, ժարգոններ: Չպետք է խախտվի ակտերի շարադրանքի լեզվական տրամաբանու-

թյունը, բառերը պետք է օգտագործվեն իրենց ստուգաբանական, ընդհանուր կիրառական իմաստով, անհրաժեշտության դեպքում պետք է սահմանվեն նորմ-հասկացություններ, որոնք օրենսդիրը կամ իրավաստեղծ այլ մարմինը դնում է այս կամ այն հասկացության մեջ, կամ այն շրջանակները, որոնցում կիրառելի է այդ հասկացությունը¹⁶:

Իրավաբանական գրականության մեջ խոսվում է նաև անարդար օրենքների՝ որպես իրավունքի բացերի տարատեսակի, ինչպես նաև օրինագծերի նախապատրաստման ու ընդունման կառուցակարգերի չմշակվածության կամ թերի մշակվածության մասին: Մրա տակ հեղինակները նկատի են առնում այն օրենքները, որոնք ընդունվում են քաղաքական համակրանքների, հակակրանքների, այսրոպեական շահերի, օրենսդրական լոբբինգի և այլ պատճառներով, երբ չեն մշակվում սոցիալական կողմնորոշման նշանակալից օրինաստեղծ տեխնոլոգիաներ և օրինագծեր¹⁷:

Որպես օրենսդրական ակտերի տեքստի ձևավորման փուլի հիմնախնդիրներ՝ պետք է նշել մշակված օրենսդրական լուծումներն իրավաբանական կառուցվածքների և ձևակերպումների մեջ տեղադրելիս թույլ տրված սխալները, օրենսդրական գործընթացի կազմակերպման և փորձարարական ապահովման թերությունները, որակյալ օրենքի (օրենքի նորմի) լրիվ, կոնկրետ կամ գործնական մոլշօրինակի (մոդելի) հասկացությունը, օրենսդրության փոփոխության մեջ տրամաբանության և հետևողականության բացակայությունը, օրենսդրական սխալները և այլն¹⁸: Նշված թերություններն

առանց բացառության առկա են նաև ՀՀ օրենսդրական գործընթացում:

Վերը նշված թերությունները, իրավաբանական հասկացությունների (դեֆինիցիաների), կատեգորիալ ապարատի անճշտության, անպարզության հետ միասին պահանջում են իրավական այս կամ այն նորմի մեկնաբանման անհրաժեշտություն, ըստ էության բարդացնում են դրանց կիրառումը, առաջացնում են դատական պիսպներ: Իրավական նորմերի մեկնաբանման անհրաժեշտությունն ինքը

հենց նորմերի իրավաբանական որակի վնասակարության արդյունք են: Իրավունքի նորմի բացակայության իրավական թերությունները, այսինքն՝ դրանց ցածր որակը, որով պայմանավորված է դրանց մեկնաբանման անհրաժեշտությունը, ինքն իրենով հենց իրավունքի բացերի տարատեսակ է:

Իրավաստեղծման բնագավառում վերը մատնանշված հիմնախնդիրները դրանց առանձին հետազոտության և վերլուծության անհրաժեշտությունն ունեն:

1. **Морозова П.А.** Теория государства и права. М., 2002, с. 288. **Овсеян Ж.И.** Пробелы и дефекты как категории конституционного права // Конституционное и муниципальное право. 2007, N 15, с. 10 и др.

2. **Тенцов Э.Т.** Цели наказания и его исполнение в новом УК. ИУК РФ (различия в подходах) // Проблемы теории наказания и исполнения в новом уголовном и уголовно-исполнительном кодексах (к 75-летию Н.А. Стручкова): Материалы науч.-практ. конф. М., ВНИИ МВД России. 1997, с. 34.

3. **Керимов Д.А.** Кодификация и законодательная техника. М., 1962, с. 11-12.

4. **Лейст О.Э.** Реализация права // Теория государства и права. Курс лекций (под ред. М.Н. Марченко). М., 1996, с. 430.

5. **Бережнов А.Г.** Теоретические проблемы правопонимания и формирования содержания права / А.Г. Бережнов // Проблемы теории государства и права: учеб. пособие / под ред. М.Н. Марченко. М., Юристъ, 2001, с. 342-347.

6. **Бачишвили И.М., Зондзе В.И., Капанадзе Т.Ш. и др.** Актуальные проблемы советского права. Тбилиси, 1988, с. 236-237.

7. **Лазарев В.В.** О видах пробелов в праве. // Правоведение, 1969, N 6, с. 35.

8. Спектор Екатерина Ильинична Пробелы в законодательстве и пути их преодоления. Дисс. ... канд. юрид. наук. Инст. законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. М., 2003, с. 39-40.

9. **Акимов В.И.** Понятие пробела в праве. В.И. Акимов // Правоведение - 1969, N

3, с. 143.

10. **Керимов Д.А.** Законодательная техника. Научно-методическое пособие. М., 1983, с. 3.

11. **Панасюк Олег Сергеевич** Профилактика возникновения пробелов в праве. Общество и право. 2012, N 1 (38), с. 52.

12. Юридическая энциклопедия. Юринформцентр. М., 1997, с. 202, Теория государства и права. Учебник под ред. В.М. Карельского, В.Д. Перевалова. М., НОРМА ИНФРА, 2002, с. 565.

13. Теория государства и права. Учебник под ред. В.М. Карельского, В.Д. Перевалова. М., НОРМА ИНФРА, 2002, с. 566, **Кушнир И.В.** Теория государства и права: Учебник / И.В. Кушнир. ИВК, Теория государства и права: учебник под ред. А.Н. Головистикова и др. М., Юрид.-Издат. 2007, с. 556-566.

14. **Иваненко П.Д.** “Дискретность права” и “дискретность законодательства”: содержание явлений, формы, причины. Проблемы и вопросы гражданского права. Вестник ЮУрГУ, серия “Право”, 2014, Т. 14, N 4, с. 81.

15. Справочник по нормотворческой технике / Пер. с нем. - 2-е изд. перераб. М., 2002.

16. **Фердросс А.** Международное право. М., 1959, с. 168, **Лазарев В.В.** Пробелы в праве и пути ..., с. 30-31.

17. **Чичикова Г.Б.** Пробелы в праве: проблемы правового “хаоса” и качество нормативно-правовых актов. Пробелы в праве и законе. 2007, N 4, с. 64.

18. Նույն տեղում:

Сатеник АРУТЮНЯН

Аспирант Российско-Армянского (Славянского) университета

LEX MERCATORIA В НАЦИОНАЛЬНОМ ПРАВЕ И СУДЕБНОЙ ПРАКТИКЕ ГОСУДАРСТВ

В рамках вопроса соотношения *lex mercatoria* и национальных судебных систем должны быть рассмотрены два вопроса. Первый вопрос заключается в том, примет ли национальный суд идею о том, что международный коммерческий договор может регулироваться транснациональным правом вместо национальной правовой системы и второй вопрос-должен ли национальный суд отказать в признании и приведении в исполнение решений иностранных арбитражных судов, в которых применялись нормы *lex mercatoria* вместо права какого-либо конкретного государства. В данной статье будет рассмотрен первый вопрос.

Следует отметить, что незначительное внимание в специальной юридической литературе уделено вопросу применения национальными судами *lex mercatoria* для урегулирования международных коммерческих споров.

Если в рамках международной арбитражной практики концепция *lex mercatoria* сразу начала завоевывать серьезные позиции, то достичь признания в национальном праве ей оказалось намного сложнее. Возникает целый ряд проблем и вопро-

сов относительно применения норм *lex mercatoria* национальными судами. Будет ли национальный суд применять *lex mercatoria* в качестве права в соответствии с выбором сторон или даже в качестве надлежащего права относительно спорного вопроса, если выбор другого права не был сделан?

Первоначально концепция *lex mercatoria* вызывала большое недоверие со стороны национальных судов. Так, например, в деле *Messageries maritimes* (21 июня 1950г.) Французский кассационный суд заявил, что «любой международный контракт обязательно должен иметь привязку к национальному закону». (1) Это весьма показательный пример ограничительного подхода национальных судов в отношении *lex mercatoria*. Только с начала 80-х годов национальные суды начинают постепенно и не всегда охотно признавать факт существования нового транснационального правопорядка - *lex mercatoria*.

Как известно, национальные суды традиционно применяют национальное законодательство для урегулирования международных коммерческих договоров. (2) Постоянная палата международного право-

судия в 1929г. в деле между бразильским и сербским займом, постановила, что «...любой договор, который не является договором между государствами в качестве субъектов международного права должен основываться на праве конкретного государства». (3) Как объясняет лорд Диплок в знаменитом отрывке, причина пресечения использования транснациональных правил заключается в том, что только «муниципальная» правовая система исчерпывающе определяет права и обязанности сторон договора и обеспечивает способ их исполнения. (4)

Национальные суды связаны, прежде всего, своими национальными законами и должны применять свои правила. Национальные суды определяют применимое право (и законность возможного выбора права сторонами) на основе собственных норм международного частного права, т.е. путем применения коллизионных правил форума. (5) Практика показывает, что национальные суды всегда используют свои собственные коллизионные правила определения применимого права. Противники *lex mercatoria* отрицают возможность ее применения национальными судами, даже в тех случаях, когда она была выбрана сторонами в качестве права, регулирующего договор. (6) Их позиция объясняется тем, что *lex mercatoria* не является правовым порядком и как следствие не может выступать в качестве применимого права. (7)

Согласно сторонникам теории

lex mercatoria оно может быть применено в силу привязки закона *lex fori* (страны суда). (8) Так, закон *lex fori* национального суда определяет степень и пределы применения *lex mercatoria*. Данная система ограниченного применения *lex mercatoria* национальными судами не будет способствовать унификации права международной торговли, так как оно не будет одинаковым в разных странах. (9)

С другой стороны, национальный суд не будет полностью игнорировать оговорку о выборе права, который предусматривает применение *lex mercatoria* в случае коллизии. Данный вывод исходит из анализа принципов свободы сторон при выборе применимого права и свободы договора, которые предусматривают свободу выбора как непосредственно право конкретного государства, так и транснациональное право. Некоторые специалисты международно-частного права утверждают, что даже если стороны решили подчинить свой договор *lex mercatoria*, это означает, что стороны инкорпорировали его нормы в свой контракт. (10) И к контракту по-прежнему будет применяться национальное право, которое будет выбрано на основе норм международного частного права страны суда, т.е. на основе коллизионного метода. (11)

Однако следует отметить, что на основе принципа свободы договора и *lex voluntatis*, национальные суды, так или иначе, будут уважать выбор сторон и, как следствие, будут применять нормы *lex mercatoria*, если

Международное частное право

таковые будут выбраны. Кроме того, многие национальные законы обязывают принимать во внимание обычаи — это еще одна возможность для применения *lex mercatoria* национальными судами. Как указывается в практическом материале, разработанном Международной торговой палатой, нормы, которые не являются частью национальной правовой системы, могут применяться помимо инкорпорирования их в контракт, также и в том случае, когда эти нормы могут быть квалифицированы как торговые обычаи. (12) Однако, в отличие от арбитражных судов, национальные суды не могут применять *lex mercatoria* если стороны конкретно не указали *lex mercatoria* для регулирования их правоотношений. (13) Как указывалось выше, национальные суды могут применить, если стороны включили конкретные положения *lex mercatoria* в свой контракт, т.е. инкорпорировали их.

В целом, свобода сторон и арбитров делать выбор в пользу того или иного правопорядка, включая *lex mercatoria*, зависит от национального законодательства. С точки зрения юридического позитивизма, именно от национального права зависит окончательное решение вопроса о признании существования *lex mercatoria* как полноценного правопорядка. (14) В то же время, решений национальных судебных органов, в которых затрагивается концепция *lex mercatoria*, намного меньше, чем аналогичных арбитражных решений. Это объясняется главным образом тем, что лишь

незначительный процент арбитражных дел обжалуется в национальных судах. (15)

Большинство сторонников теории *lex mercatoria* утверждают, что применение норм *lex mercatoria* для регулирования международных коммерческих споров является исключительной компетенцией международного коммерческого арбитража. (16)

Исходя из вышеописанного, возникает целый ряд логических вопросов. Если исходить из логики сторонников теории *lex mercatoria*, применение *lex mercatoria* национальными судами или арбитражем не должно иметь значение, ведь признается ими, что *lex mercatoria* является автономной правовой системой и национальные суды при разрешении международных коммерческих споров свободны в обращении к нормам *lex mercatoria*. Весьма уместным представляется позиция М. Мустилла: «Создано и является ли *lex mercatoria* неотъемлемой и обязательной частью *societas mercatorium*, либо оно создано и является неотъемлемой частью международного арбитража?» (17)

Практически невозможно установить случаи применения *lex mercatoria* в качестве применимого к международному коммерческому контракту права национальными судами.

В своей работе Г. Берман и Ф. Дассер цитируют выдержки их двух судебных решений, вынесенных в рамках национальных судебных систем. Первое дело из немецкой

судебной практики (1933г.), в рамках которого был рассмотрен спор из контракта о морской перевозке грузов. (18) Решение суда первой инстанции, основанное только на международном коммерческом обычае, было отменено вышестоящим судом по тому основанию, что суд первой инстанции при вынесении решения не определил право какого государства должно быть применено к контракту. (19) Второе дело по спору из международного заемного контракта было рассмотрено в 1950 году французским судом: решение суда первой инстанции, основанное только на созданном сторонами контракта праве, было отменено кассационной инстанцией по тому основанию, что контракт должен быть основан на праве какого-либо государства. (20)

В целом, отрицательное отношение национальных судов можно объяснить несколькими причинами, среди которых важное место занимает, тот факт, что национальные суды, в отличие от арбитражных, связаны коллизионными нормами национальной правовой системы конкретного государства. Кроме того, в национальных законодательствах, международных соглашениях, регулирующих вопросы определения применимого права к правоотношениям, осложненным иностранным элементом, используют следующие юридические термины: «право страны», «право государства», «право». (21)

Рассмотрим некоторые из них. Так, в статье 2 Гагской конвенции

«О праве, применимом к международной купле-продаже товаров» 1955 года указывается, что «купля-продажа регулируется внутренним правом страны, указанной Договаривающимися Сторонами», далее, в пункте 1 статьи 3: «Если сторонами не определено право, подлежащее применению в соответствии с условиями, предусмотренными в предыдущей статье, продажа регулируется внутренним правом страны, являющейся местом постоянного проживания продавца в момент получения им заказа». (22)

Положения Римской конвенции «О праве, применимом к договорным обязательствам» 1980 года является схожим и утверждают, что договор регулируется правом, избираемым сторонами (пункт 1 статьи 3).

Республика Армения на данный момент не участвует ни в одном из приведенных конвенций, однако коллизионные нормы, применяемые национальными судами, практически не отличаются от приведенных выше примеров. На основе анализа законодательства Республики Армения можно сделать вывод о том, что *lex mercatoria* не может быть выбрано для регулирования международных коммерческих отношений даже при реализации принципа международного частного права *lex voluntatis*, т.е. по согласию сторон. К данному выводу приходим исходя из анализа статьи 1284 Гражданского кодекса РА, где указывается, что «договор регулируется правом государства, выбран-

Международное частное право

ным соглашением сторон». Аналогичная ситуация сложилась и в Российской Федерации. В Комментариях к Гражданскому кодексу Российской Федерации указывается, что «выбор права ограничен именно «правом», т.е. правилами, сформулированными и существующими в качестве норм права, а не какими-либо «вненациональными» системами или совокупностями норм, «принципами справедливости», «общими принципами» или нормами, некогда бывшими правовыми, но утратившими свою юридическую силу (нормы отмененного акта или денонсированного международного договора)». (23)

Как указывается также Канашевским В., использованный законом термин «право, подлежащее применению к правам и обязанностям сторон» включает, очевидно, лишь объективное право. Это значит, что в качестве применимого можно выбрать лишь действующее право существующего государства, а также положения международных договоров. Термин «право» не включает в себя «*lex mercatoria*», которое конституируется некоторыми авторами в качестве самостоятельного правопорядка - третьего по счету - наряду с правом международным и внутригосударственным. Большинство авторов придерживаются той точки зрения, что в спорах в национальных судах принцип автономии воли сторон является принципом, который позволяет выбор какого-либо национального права, но не негосударственного права. (25) Таким образом, господ-

ствующая точка зрения основывается на теории исключительности применения государственного права.

Так, итальянский суд в Падуе в своем решении №651 от 11 января 2005 года в деле *Ostrozniak Savo v. La Faraona soc. coop. a.r.l.* установил: «В соответствии с коллизионным правом Италии стороны свободны в выборе применимого права, но при этом они должны выбрать право конкретного государства. Ссылка сторон на наднациональное или транснациональное право, такие как *lex mercatoria*, Принципы УНИДРУА или Венскую конвенцию международной купли-продажи товаров, в том случае если она не применима, не может считаться легитимным и подлинным выбором права сторон, но может считаться включением этих норм в договор с тем условием, что они будут связывать сторон только до тех пор, пока не будут противоречить императивным нормам применимого внутреннего права». (26)

На наш взгляд, в целях создания более привлекательной среды для привлечения международных инвестиций требуется разработать более гибкую коллизионно-правовую норму Гражданского кодекса РФ. Для участников международных торговых отношений следует создать более широкие возможности при осуществлении выбора применимого права, в частности, участникам международных торговых отношений должна быть предоставлена возможность выбора не только права конкретного государства для регулирования их международных

коммерческих договоров, но также и возможность выбора источников *lex mercatoria*.

В связи с указанным, предлагается изложить п. 1. ст. 1284 ГК РА в следующей редакции: «В случаях предусмотренных настоящим Кодексом, стороны могут осуществлять выбор права, которое подлежит применению к содержанию правоотношений. Этот выбор не ограничивается выбором права конкретной страны и может включать выбор норм транснационального характера».

Так, например, можно найти несколько примеров применения национальными судами *lex mercatoria*. Одним из них является решение II Гражданской палаты Апелляционного суда Цюриха от 9 мая 1985 года по делу о банковской гарантии. Так в данном деле суд, без установления на основе коллизионных норм применимого права, постановил, что «банковская гарантия, будучи установленной практикой международной торговли, принадлежащей к транснациональному *lex mercatoria*, должен толковаться в соответствии с потребностями международной торговли». (27)

Другим примером является решение Хозяйственного суда Нанта во Франции от 11 июля 1991 года относительно спонсорского контракта между спонсором из Саудовской Аравии и французской компанией SOAF. Суд решил в пользу спонсора, ссылающегося на «общие принципы права, обычаи международной торговли и *lex mercatoria*, из которых, как напо-

нил лорд Мустил, основополагающее место занимает принцип *pacta sunt servanda*». (28)

Подводя итоги вышесказанного, следует отметить, что в настоящее время почти все системы международного частного права и судебная практика признают только право конкретного государства как возможные правила, регулирующие международный коммерческий договор и очень маловероятно, что национальный суд сможет выбрать *lex mercatoria* для регулирования коммерческих отношений, осложненных иностранным элементом.

Возможность ссылки на общие принципы права, вероятно, следует рассматривать национальным судом как ссылка на транснациональные правила, которые должны применяться в рамках национального законодательства и не в качестве альтернативной правовой системы, которая регулирует договор вместо внутреннего законодательства.

Выбор сторонами *lex mercatoria* или общих принципов права для регулирования международного коммерческого договора не будет считаться национальным судом в качестве действительного выбора применимого права, но будет рассматриваться как только ссылка на правила, которые необходимо применять в правовой системе, действующей на основании норм международного частного права форума.

Вот почему возможный вариант подчинения международного коммерческого контракта нормам *lex mercatoria* вместо внутреннего зако-

Международное частное право

нодательства не рекомендуется, если стороны решат передать спор на разрешение в национальный суд.

Национальные суды в случаях оговорки или согласия сторон о выбранном *lex mercatoria* для регулирования своих договорных отношений будут рассматривать соглашение сторон об инкорпорации в контракт. В этом случае данная оговорка будет рассматриваться как договорное положение, которое должно применяться и толковаться в соответствии с действующим (внутренним) правом и главный коллизионный вопрос о применимом праве будет решен на основе национальных коллизионных норм, которые, как правило, не допускают применения наднациональных/транснациональных норм.

В описанном случае подразумевают два основных различия в отношении к ситуации, когда транснациональные правила должны применяться в рамках *lex mercatoria* вместо внутреннего законодательства. Во-первых, если договор регулируется внутригосударственным правом, его положения (в том числе возможные наборы правил, включенные посредством ссылки) должны соответствовать императивным нормам применимого внутреннего права. В случае конфликта, обязательные/императивные положения регулирующего внутреннего права будут иметь преимущественную силу. Во-вторых, транснациональные правила, включенные посредством ссылки в договоре должны быть согласованы с применимым положениям действующего за-

конодательства. Так например если в контракт включить положения Принципов УНИДРУА такая координация не всегда будет легкой, так как один и тот же вопрос может регулироваться по-разному Принципами УНИДРУА и национальным законодательством, например, вопросы относительно форс-мажора.

В юридической литературе уделяется мало внимание вопросу применения *lex mercatoria* национальными судами, так как в настоящее время подобные исследования вряд ли поспособствуют практической реализации.

На наш взгляд, реальный прогресс в области международного коммерческого права будут продвигаться только тогда, когда стороны будут иметь свободу выбора свободу стандартов и нормы права, подготовленные международными учреждениями, действующими в области международного коммерческого права, и когда суды начнут уважать такой выбор права и применять эти правила. Международные институты, которые ведут активную деятельность в международной торговле, являются эффективными при определении и кодификации норм права, которые находятся в соответствии с потребностями торговцев, являющимися активными в современной трансграничной торговле. Такие торговцы защищают свои собственные интересы, подчиняя свои контракты этим нормами права. И как следствие, международная торговля нуждается в своем собственном общем праве, со своей особой ролью и полным

спектром функций. Международная торговля сейчас, так как никогда, нуждается в реальной *ius commune mercatorum*, материальном праве, который может регулировать международные торговые отношения. Было бы немыслимо оставлять по-прежнему регулирова-

ние международной торговли множественностью национальных законов, которые в свою очередь ставят в безвыходное положение. Национальные суды должны переходить от однозначно негативного к более терпимому отношению к *lex mercatoria*.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. *Мережко А.А.* Транснациональное торговое право (*lex mercatoria*). К., Таксон, 2002, с. 179.
2. *Lopez Rodrigex A.M.* *Lex mercatoria and Harmonization of Contract Law in the EU.* Denmart, 2003, p. 129.
3. Там же.
4. Там же.
5. International Chamber of Commerce. Policy and Business Practices. Developing neutral legal standards for international contracts. A-national rules as the applicable law in international commercial contracts with particular reference to the ICC Model Contracts, p. 19. Электронный ресурс <http://store.iccwbo.org/content/uploaded/pdf/Developing%20neutral%20legal%20standards%20for%20Intl%20contracts.pdf> (Дата последнего обращения 3.29.2015).
6. *Baddack F.* *Lex Mercatoria: Scope and Application of the Law Merchant in Arbitration.* LL.M. (International Trade Law), Thesis, Faculty of Law, University of the Western Cape. September 2005, p. 172.
7. *Lopez Rodrigex A.M.* Указ. соч., с. 130.
8. *Baddack F.* Указ. соч., с. 172.
9. Там же.
10. *Мажорина М. В.* К вопросу о современном *lex mercatoria*. Revista nr. 3-4 2009. Электронный ресурс: <http://studijuridice.md/> (Дата последнего обращения 5.31.2015).
11. *Канашевский В.А.* Концепция «*lex mercatoria*» в международном частном праве // Российский Ежегодник международного права, 2007. СПб.: СКФ «Россия-Нева», 2008, с. 228.
12. ICC Policy and Business practice. Developing neutral legal standarts for international contratcs. A-national rules as the applicable law in international commercial contracts with particular reference to the ICC Model Contracts, p. 7.
13. *Baddack F.* Указ. соч., с. 172.
14. *Мережко А.А.* Указ. соч., с. 178.
15. *Мережко А.А.* Указ. соч., с. 179.
16. *Карсакова Н.А.* Теория *lex mercatoria* в юридической доктрине и практике. Дис. ... канд. юрид. наук.. Москва 2006, с. 101.
17. *Карсакова Н.А.* Указ. соч., с. 102.
18. *Карсакова Н.А.* Указ. соч., с. 103.
19. Там же.
20. Там же.
21. Там же.
22. *Бекяшев К.А., Ходаков А.Г.* Международное частное право. Сборник документов. М., Издательство БЕК, 1997, с. 198-201.
23. *Ануфриева Л.П.* Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Часть третья (постатейный). М., Волтерс Клувер, 2004, с. 165.
24. *Канашевский В.А.* Внешнеэкономические сделки: материально-правовое и коллизионное регулирование. М. Вольтерс Клувер, 2008, с. 56.
25. *Канашевский В.А.* Указ. соч., с. 57.
26. Электронный ресурс: URL <http://www.unilex.info/case.cfm?id=1005> (Дата последнего обращения 3.29.2015).
27. *Lopez Rodrigex A.M.* Указ. соч., с. 134.
28. *Lopez Rodrigex A.M.* Указ. соч., с. 135.
29. International Chamber of Commerce. Policy and Business Practices. Developing neutral legal standards for international contracts. A-national rules as the applicable law in international commercial contracts with particular reference to the ICC Model Contracts. Page 19. Электронный ресурс <http://store.iccwbo.org/content/uploaded/pdf/Developing%20neutral%20legal%20standards%20for%20Intl%20contracts.pdf> (Дата последнего обращения 3.29.2015).

Քաղաքացիական իրավունք

Հարություն ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

ՀՀ ՊՆ ՌԱՎ ռազմատեխնիկական

համագործակցության բաժնի գլխավոր մասնագետ,

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի

քաղաքացիական իրավունքի ասֆիոնի հայցորդ

ԲՆԱԿԵԼԻ ՏԱՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ՝

ՈՐՊԵՍ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՕԲՅԵԿՏ

Սեփականության իրավունքի օբյեկտները սահմանելիս՝ ՀՀ քաղ. օր. 14-րդ գլուխն օգտագործում է «բնակելի տարածություն» եզրույթը: Այստեղ նշված է նաև տարածությունները բնակելիի և ոչ բնակելիի դասակարգելու չափանիշը՝ քաղաքացիների բնակության համար նախատեսված լինելը (ՀՀ քաղ. օր. 222-րդ հոդված): Ոչ բնակելի տարածությունները ներառված չեն բնակարանային ֆոնդում և օգտագործվում են արտադրական, վարչական, սոցիալական, կրթական, մշակութային և այլ նպատակներով ու նախատեսված չեն մարդկանց բնակության համար: Սինչոեռ, բնակելի տարածություններն օգտագործվում են գլխավորապես մարդկանց բնակության համար:

Մասնագիտական գրականությունում՝ նշվում է տարածությունը բնակելիի և ոչ բնակելիի դասակարգելու ևս մեկ չափանիշ, որպիսին բնակելի տարածության բարեկարգությունն է: Բարեկարգությունը հարաբերական հասկացություն է: Բարեկարգության տարրերի թվին կարելի է դասել ջրմուղի, կոյուղու և ջեռուցման համակարգերը, էլեկտրականությունը, գազը, տաք ջրամատակարարումը, աղբահանությունը, վերելակը և այլն: Ընդ որում, բարեկարգության մակարդակը բնակավայրերում միատեսակ չէ և կախված է տվյալ բնակավայրի ենթակառուցվածքի զարգացվածությունից:

Տարածությունները բնակելիի և ոչ բնակելիի դասակարգելու վերոնշյալ չափանիշների վերլուծությունը թույլ է տալիս

եզրակացնելու, որ տարածությունները բնակելի տարածությունների հետ կապված գործարքների օբյեկտների շարքը դասելու հիմնական չափանիշ է դրանց գործառնական նշանակությունը, այսինքն՝ քաղաքացիների բնակության համար պիտանելիությունը:

Որպես անշարժ գույքի առուծախի օբյեկտ օրենսդիրը նշում է «բնակելի տուն», «բնակարան» կամ «բնակելի տան» կամ «բնակարանի մաս» տերմինները (ՀՀ քաղ. օր. 570-րդ հոդված)՝ չբացահայտելով դրանց նշանակությունը և իրավական բնույթը: Ընդ որում, բնակելի տարածություններն ուղղակիորեն նշված չեն ՀՀ քաղ. օր. 134-րդ հոդվածում որպես անշարժ գույքի տեսակ: Դրանք կարելի է դասել իրերի այն անորոշ շրջանակին, որոնք օրենսդիրը բնորոշում է որպես «այն ամենը, ինչ ամրակցված է հողին»: ՀՀ քաղ. օր. 661-րդ հոդվածում որպես բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի օբյեկտ օգտագործվող «բնակելի տուն», «բնակարան» կամ «բնակելի տան» կամ «բնակարանի մաս» տերմինները միավորված են մեկ ընդհանուր՝ «բնակելի տարածություն» անվամբ: Դրանում նշված է նաև նշված տարածությունների գլխավոր հատկանիշը՝ մշտական բնակության համար պիտանի լինելը:

Փաստորեն, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը բնակելի տան, բնակարանի կամ բնակելի տան կամ բնակարանի մասի նկատմամբ որպես տեսակային (սեռային) հասկացություն օգտագործում է

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

«բնակելի տարածություն» եզրույթը:

Իրավաբանական գրականությունում բնակելի տարածությունները բնորոշվում են որպես մշտական բնակության համար պիտանի տարածություններ²: Այլ հեղինակներ դրանց թվին են դասում այն տարածությունները, որոնք պիտանի են բնակության համար և որպես այդպիսին ճանաչված են իրավաբանորեն³:

Անխոս, բնակարանային իրավունքի օբյեկտների համակարգը կառուցելիս անհրաժեշտ է, որպեսզի այդ համակարգում ներառված յուրաքանչյուր ինքնուրույն օբյեկտ օժտված լինի ընդհանուր, էական հատկանիշներով:

Ընդ որում, առանձնացվում են ինչպես հիմնական, այնպես էլ ֆակուլտատիվ (ոչ պարտադիր) հատկանիշները: Այնպիսի ֆակուլտատիվ հատկանիշներ, ինչպիսին բնակելի տարածությունների պետական գրանցումն ու դրանց ապահովագրությունն են, հարկավոր չէ արտացոլել բնակելի տարածության բնորոշման մեջ, իսկ այն հատկանիշը, որ բնակելի տարածությունները հանդիսանում են բնակարանային իրավունքների օբյեկտներ, առավել քան ակնհայտ է: Որպես էական հատկանիշներ, որոնք պարտադիր պետք է արտացոլված լինեն բնակելի տարածության բնորոշման մեջ, հանդիսանում են քաղաքացիների մշտական բնակության համար բնակելի տարածության նշանակությունը (գործառնական) և պիտանիությունը, թեկուզև տվյալ պահին իր իրավական ռեժիմի կամ այլ հանգամանքների ուժով բնակելի տարածությունն օգտագործվել է քաղաքացիների ժամանակավոր բնակության համար, ինչպես նաև այն, որ բնակելի տարածությունները կարող են գտնվել ոչ միայն բնակելի տներում, այլ նաև այլ կառույցներում (օրինակ՝ կրթական շինություններում կամ առողջապահական հաստատություններում)⁴: Ուշագրավ է այն, որ, առանձնացնելով այն հատկանիշը, որ բնակելի տարածությունը հանդիսանում է անշարժ գույք, Յու. Կ. Տոլստոյն անհրաժեշտ չի համարում այն ամրագրելու բնա-

կելի տարածության բնորոշման մեջ, ըստ երևույթին, կարծելով, որ այն ենթադրվում է ինքնըստինքյան:

Ա.Ա. Իվանովը նշում է, որ այնպիսի հատկանիշ, ինչպիսին բնակելի տարածության՝ որպես անշարժ գույք հանդիսանալու մասին ցուցումն է, ավելորդ է բնակելի տարածության բնորոշման մեջ՝ հետևյալ փաստարկմամբ՝ «...որտեղից ի հայտ կգան «շարժական» տարածություններ, եթե դրանք միշտ դիտվել են որպես անշարժ գույքի օբյեկտների շենքերի (շինությունների) մասեր»⁵: Անխոս, շարժական տարածություններ, որոնք կունենան ին բնակելի կարգավիճակ, չկան:

Սակայն, թվում է, որ այդպիսի հատկանիշն առանձնացնելու իմաստ, այնուհանդերձ, կա: Ինչպես նշում է Բ.Մ. Գոնգալոն, ցավոք, բավական քանակությամբ քաղաքացիներ դեռևս ապրում են «քանդվող-հավաքվող» տներում, վագոններում և ապրելու նպատակով դրանց օգտագործման հարաբերություններն օրենսդրությամբ կարգավորված չեն: Բացի այդ, եղանակային պայմաններով, ինչպես նաև կենսակերպով պայմանավորված՝ մարդիկ մշտապես ապրում են «յուրտաներում», «յարանգաներում», «իգլուներում», սակայն օրենսդրության տեսանկյունից նշված օբյեկտները բնակելի տարածություններ ճանաչել որևէ կերպ հնարավոր չէ⁶: Հենց դրանով էլ բացատրվում է բնակելի տարածության այնպիսի հատկանիշի առանձնացումը, ըստ որի՝ այն հանդիսանում է անշարժ գույքի օբյեկտ: Նշված հանգամանքով է հիմնավորվում բնակարանային իրավունքների օբյեկտների համակարգի ամբողջականությունը, որում չեն կարող ներառվել «յուրտաները», «յարանգաները», «վագոն-տնակները», «քանդվող-հավաքվող» տները և այլն:

«Բնակելի տարածության նշանակություն» ասելով՝ հարկավոր է հասկանալ ոչ թե հենց բնակելի տարածությունում ընտանիքի կամ անձի բնակվելու տևողության փաստը, այլ նրա սկզբնական ֆունկցիոնալ նշանակությունը, որը սահմանվում

Քաղաքացիական իրավունք

է նախագծային փաստաթղթերում և արտացոլվում իրավունքների պետական գրանցումն իրականացնող լիազորված մարմնում: Հենց ֆունկցիոնալ նշանակությունից էլ բխում են բնակելի տարածությունը ներկայացվող համապատասխան սանիտարահիգիենիկ, տեխնոլոգիական, կոնստրուկտորական պահանջները, որոնք, վերջին հաշվով, հանգեցնում են տարածության կարգավիճակի որոշակիացմանը՝ բնակելի կամ ոչ բնակելի:

«Տարածության նշանակությունը բնակարանային նպատակների համար ի սկզբանե տրված ֆունկցիա է՝ մատնանշված համապատասխան փաստաթղթերում, որը կախված չէ օբյեկտի փաստացի օգտագործման բնույթից և քաղաքացիների բնակարանային պահանջներին բավարարման կարողության պահպանումից»⁷: Այդպիսով, բնակելի տարածությունը, ըստ նշանակության հանդիսանալով բնակելի, կարող է դառնալ բնակության համար ոչ պիտանի (վթարային) սովորական մշակվածության կամ այլ հանգամանքների (հրդեհ, ջրհեղեղ) ազդեցության հետևանքով: Տարածության նշանակության փոփոխությունն իր հերթին հանգեցնում է բնակելի տարածության նկատմամբ սեփականության իրավունքի դադարման և սեփականության իրավունքի առաջացման ոչ բնակելի տարածքի նկատմամբ:

Ի.Ա. Գրոզդովը նշում է, որ բնակարանային օրենսդրությամբ սմրագրված բնակելի տարածության երեք հատկանիշները (անշարժ բնույթը, մեկուսացվածությունը, քաղաքացիների մշտական բնակության համար պիտանիությունը) առանձնացնելն այնքան էլ հաջող չէ: Հեղինակի կարծիքով առավել նպատակահարմար կլիներ այնպիսի հատկանիշի օգտագործումը, ինչպիսին դրա (տարածության) փակ բնույթն է: Հատկապես փակ բնույթն է, նրա կարծիքով, հանդիսանում «տարածություն» եզրույթի բնորոշման առանցքային հասկացությունը, քանի որ չի կարելի տարածության թվին դասել այն օբյեկտը, որը չունի տանիք, պատեր կամ հատակ: Անխոս,

անհրաժեշտ է բնակելի տարածությունը բնորոշող ևս մեկ հատկանիշ, մասնավորապես, որ այն պետք է ունենա մուտք: Ընդ որում, «մուտք» տերմինը հարկավոր է հասկանալ առավել ընդգրկուն նշանակությամբ: Որպես մուտք կարող է հանդես գալ ոչ միայն դռան, այլև դեպի տարածության ներս մուտքն ապահովող պատուհանի կամ այլ բացվածք⁸:

Քաղաքացիական իրավունքի գիտության մեջ «բնակելի տարածություն» հասկացությունը բնորոշելիս, վերոնշյալ չափանիշներից բացի, օգտագործվում են նաև այլ չափանիշներ:

Վ.Վ.Վիտրյանսկին⁹ և Վ.Պ. Կամիշանսկին առանձնացնում են բնակելի տարածությունների այնպիսի չափանիշ, ինչպիսին տվյալ վիճակով բնակելի և ոչ բնակելի շենքերի հաշվառում իրականացնող մարմինների կողմից դրանց հաշվառումն (գրանցումը) է: Վ.Պ. Կամիշանսկին տալիս է բնակելի տարածության հետևյալ բնորոշումը. «Բնակելի տարածությունն ասելով՝ հասկացվում է շինարարությունը (կառուցումը) ավարտված, օրենքով սահմանված կարգով շահագործման հանձնված և կադաստրային ու տեխնիկական հաշվառման ենթակա տարածությունը»¹⁰: Գտնում ենք, որ նշված բնորոշման մեջ արտահայտված չէ տարածությունը բնակելիների շարքը դասելու հիմնական չափանիշը՝ դրա նշանակությունը բնակության համար:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի վերլուծությունը հնարավորություն է ընձեռում առանձնացնելու բնակելի տարածությունը բնութագրող այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք են քաղաքացիների մշտական բնակության համար նախատեսված լինելը (նախատեսվածությունը)՝ գործառնական (նպատակային) նշանակությունը (ՀՀ քաղ. օր. 222-րդ հոդված) և մշտական բնակության համար պիտանիությունը (ՀՀ քաղ. օր. 661-րդ հոդված):

Ընդ որում, իրավաբանական գրականությունում կարելի է հանդիպել նաև այնպիսի կարծիքի, որի համաձայն՝ տարա-

ծությունը բնակելի համարելու համար անհրաժեշտ է նշված հատկանիշներից միայն մեկի առկայությունը: Այսպես, Ի.Գ. Կուզմինսն կարծում է, որ հարկավոր է բնակելի համարել հատկապես մշտական բնակության համար նախատեսված տարածությունը և «նախատեսվածություն» կատեգորիան նպատակահարմար է փոխարինել մշտական բնակության համար «պիտանիություն» կատեգորիայով¹¹:

Այդպիսի տեսակետը, մեր կարծիքով, սխալ է: Իրականում բնակության համար «նախատեսվածություն» և «պիտանիություն» հասկացությունների միջև գոյություն ունի տարբերություն և անհրաժեշտ է դրանք զանազանել:

Նախատեսվածությունն իրենից ներկայացնում է բնակելի տարածության օգտագործման նախապես որոշված նպատակ:

Պիտանիությունը ենթադրում է բնակելի տարածության՝ սահմանված սանիտարական և տեխնիկական կանոններին ու նորմերին, ինչպես նաև օրենսդրության այլ պահանջներին համապատասխանություն, այսինքն՝ որոշում է բնակության նպատակով տարածությունն օգտագործելու փաստացի հնարավորությունը: Նշված հանգամանքները հաստատվում են ինժեներատեխնիկական և մի շարք այլ եզրակացություններով ու իրավասու մարմինների փորձաքննության ակտերով:

Հարկ է նշել, որ ի տարբերություն պիտանիության՝ նախատեսվածությունը, որպես «որակյալ» հատկանիշ, առանձնանում է կայունությամբ, փաստաթղթային որոշակիությամբ:

Նախատեսվածության և պիտանիության միջև տարբերությունն ունի ոչ միայն գուտ տերմինաբանական, այլև պրակտիկ նշանակություն:

Տարածությունը կարող է նախատեսված լինել բնակության համար, բայց լինել ոչ պիտանի: Այսպես, շինարարության վերակառուցման կամ հիմնական նորոգման ավարտման արդյունքում շահագործման հանձնված բնակելի տարածության

գործառնական նշանակությունը սահմանվում է շինարարության պատվիրատուի կողմից հաստատվող և պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ համաձայնեցվող համապատասխան նախագծային փաստաթղթերով, կառուցված բնակելի տարածության նշանակությունն ամրագրվում է համապատասխան իրավասու մարմինների կողմից տրվող տեխնիկական անձնագրում և արտացոլվում է անշարժ գույքի միասնական պետական կադաստրում: Սակայն բնակության համար բնակելի տարածության նշանակության այդպիսի ամրագրումը կախված չէ օբյեկտի փաստացի օգտագործման և քաղաքացիների բնակարանային պահանջները բավարարելու ունակության պահպանման բնույթից: Ցանկացած պահի բնակության համար նախատեսված բնակելի տարածությունը կարող է ինչ-ինչ հանգամանքների ազդեցության հետևանքով դառնալ քաղաքացիների բնակության համար ոչ պիտանի (օրինակ՝ վթարային):

Մյուս կողմից՝ բնակելի տարածությունը կարող է փաստացի պիտանի լինել մշտական բնակության համար, բայց նախատեսված չլինել դրա համար: Այդպիսի իրավիճակ հնարավոր է, երբ տարածությունը փաստացի պիտանի է բնակության համար, սակայն շինարարական փաստաթղթերը կազմելու պահին կառուցվող տարածությունը չի ենթադրվել օգտագործել բնակության համար:

Մեր կարծիքով՝ բնակելի տարածության նախատեսվածության և պիտանիության միջև այդպիսի տարբերակումն անհրաժեշտ է պահպանել օրենսդրական մակարդակով, չնայած մշտական բնակության համար տարածության նախատեսվածության և պիտանիության հատկանիշները բնութագրվում են հարաբերական ինքնուրույնությամբ, բայց միևնույն ժամանակ փոխպայմանավորված են: Բնակելի տարածությունը պետք է ոչ միայն պիտանի լինի մշտական բնակության համար, այլև նախատեսված լինի բնակու-

Քաղաքացիական իրավունք

թյան համար:

Բնակության համար նախատեսվածության հատկանիշը ենթադրում է տարածության օգտագործման ի սկզբանե տրված ֆունկցիոնալ նպատակ՝ բացառապես բնակության համար, այն կախված չէ բնակելի տարածության փաստացի օգտագործումից, ինչպես նաև սանիտարական և տեխնիկական նորմերից, որոնց հետ կապում են մշտական բնակության համար բնակելի տարածության պիտանիությունը: Բնակելի տարածությունը պետք է հաշվառված լինի բնակարանային ֆունկցիոնալ կազմում, ինչը հանդիսանում է քաղաքացիների բնակարանային իրավունքների ապահովման կարևոր երաշխիք: Նախատեսվածության հատկանիշի անտեսումն անբարենպաստ ազդեցություն կունենա բնակարանային ֆունկցիոնալ և վերջին հաշվով՝ քաղաքացիների՝ բնակարանի իրավունքի իրականացման վրա: Այսպիսով, եթե բնակելի տարածության բնակության համար պիտանիության հատկանիշը կապված է տվյալ բնակելի տարածությունում բնակվող քաղաքացիների իրավունքների ապահովման հետ, ապա բնակելի տարածության նախատեսվածության հատկանիշն անհրաժեշտ է բնակարանային ֆունկցիոնալ պահպանման և, ընդհանուր առմամբ, բնակարանային ոլորտում իրենց իրավունքներն իրականացնող քաղաքացիների իրավունքների ապահովման համար:

Վերոնշյալի առնչությամբ ուշագրավ է այն փաստը, որ ինչպես վկայում է համապատասխան քաղաքացիաիրավական նորմերի վերլուծությունը, օրենսդրությունը հետևողական չէ բնակելի տարածությունների նկատմամբ քննարկվող հատկանիշների սահմանման հարցում: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը տարբեր հոդվածներում օգտագործում է երկու հատկանիշ: Այսպես, Քաղ. օր. 222-րդ հոդվածում խոսքը գնում է բնակելի տարածությունների բնակության (ընդ որում, պարտադիր չէ մշտական) համար նախատեսվածության մասին, իսկ Քաղ. օր. 661-րդ հոդվածը, որը

կարգավորում է բնակարանային վարձակալության հարաբերությունները, բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի օբյեկտ կարող է լինել մշտական բնակության համար պիտանի բնակելի տարածությունը:

Ուստի, քաղաքացիների բնակարանային իրավունքների պաշտպանության համար կարևոր է բացառել այնպիսի իրավիճակների առաջացումը, որոնց դեպքում քաղաքացիների բնակարանային պահանջները կարող են բավարարվել «բնակելի» ճանաչված այնպիսի տարածությունների հաշվին, որոնք միաժամանակ օժտված չեն «նախատեսվածության» և «պիտանիության» հատկանիշներով:

Հարկ ենք համարում նշել, որ բնակելի տարածության բնակության համար «նախատեսվածությունը» և «պիտանիությունը» որոշվում է՝ հիմք ընդունելով որոշակի տեխնիկատնտեսական չափանիշներ:

Բնակելի տարածությունների տեխնիկատնտեսական հատկանիշների բնութագրումն իրականացվում է դրա հիմնական կոնստրուկտիվ տարրերի, մասնավորապես՝ ֆունդամենտի նյութի (մատերիալի) և կոնստրուկցիայի, պատերի և միջնապատերի նյութի ու հաստության, ծածկերի, հատակների և տանիքների նյութի ու կոնստրուկցիայի, սանիտարատեխնիկական և էլեկտրատեխնիկական սարքավորումների, արտաքին և ներքին հարդարանքի, հեռուստատեսության, գազամատակարարման, ջրմուղի, կոյուղու, տաք ջրամատակարարման և այլնի տեխնիկական վիճակի ցուցանիշները նկարագրելու ճանապարհով¹²:

Անշուշտ, վերոնշյալ տեխնիկատնտեսական պահանջներին համապատասխանելու դեպքում կարելի է խոսել շինությունը բնակելի տարածությունների շարքը դասելու և այն մարդկանցով բնակեցնելու մասին: Բացի այդ, տեխնիկատնտեսական պահանջների օգնությամբ ապահովվում է սեփականության բոլոր ձևերի բնակարանային ֆունկցիոնալությունը,

սահմանված նորմատիվների իրականացումը ինչպես բնակարանային ֆոնդի սեփականատերերի և այլ իրավասու մարմինների, այնպես էլ բնակարանային ֆոնդի սպասարկմամբ զբաղվող տարբեր կազմակերպությունների կողմից:

Վերոնշյալ հատկանիշներից բացի, անհրաժեշտ է նաև իրավաբանական հատկանիշը, որի ուժով տարածությունը չի կարող համարվել բնակելի այնքան ժամանակ, քանի դեռ որպես այդպիսին կազմակերպությունների կողմից:

Յուրաքանչյուր բնակելի տարածության կարևոր հատկանիշ է այն, որ անշարժ գույքի այդ օբյեկտների նկատմամբ օրենսդրորեն սահմանված է հատուկ իրավական ռեժիմ: Լայն իմաստով իրավական ռեժիմն իրենից ներկայացնում է բազմատարր համակարգ: Բնակելի տարածությունների համար սահմանված իրավական ռեժիմի բաղկացուցիչ մասերից մեկն էլ հանդիսանում է բնակարանային ֆոնդի պետական հաշվառումը: Այստեղից հետևում է, որ միայն համապատասխան տեխնիկական, վիճակագրական հաշվառում անցած օբյեկտները կարող են ներառվել բնակարանային իրավունքների օբյեկտների համակարգում:

Վերոնշյալի կապակցությամբ ամփոփելով արդյունքները՝ անհրաժեշտ է նշել, որ ցանկացած բնակելի տարածություն հանդիսանում է անշարժ գույք, որին բնորոշ են հետևյալ տարբերակիչ հատկանիշները՝

- բնակելի տարածությունը հանդիսանում է նյութական աշխարհի առարկա, որը նախատեսված է մարդու որոշակի պահանջմունքներ, ավելի ստույգ՝ օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող բնակարանի պահանջմունքը բավարարելու համար և կարող է գտնվել մարդու տիրապետության ներքո.

- բնակելի տարածությունն ամրակցված է հողին այնպես, որ անհնար է այն հողից անջատել՝ առանց այդ գույքին կամ հողամասին վնաս պատճառելու կամ

դրանց նշանակության փոփոխման, դարձնելով կամ նպատակային նշանակությամբ հետագա օգտագործման անհնարինության.

- բնակելի տարածությունը հանդիսանում է անհատապես որոշվող իր, բնակելի տարածությունն ինչպես փաստացի, այնպես էլ իրավաբանորեն ամրագրված է ստույգ, անհատապես որոշվող վայրում, դրան տրված է հատուկ հաշվառման փաստաթղթերով նախատեսված համար.

- բնակելի տարածությունների համար օրենսդրորեն սահմանված է հատուկ իրավական ռեժիմ, մասնավորապես՝ քաղաքացիաիրավական կարգավորման որոշումն անկելի տարածության տեղը, ինչպես նաև քաղաքացիական շրջանառությանը մասնակցելու հնարավորությունը որոշող կանոնների համակարգ:

Այս վերջին հատկանիշը հաշվի առնելով՝ նպատակահարմար ենք գտնում առավել ամբողջական սահմանել ինչպես «բնակելի տարածության», այնպես էլ վերջինիս տարատեսակներ հանդիսացող «բնակելի տան» և «բնակարանի» բնորոշումները՝ հիմք ընդունելով այն իրողությունը, որ վերջին տարիներին Հայաստանի Հանրապետությունում ինչպես պետության, այնպես էլ մասնավոր ներդրումների հաշվին իրականացվում է բնակելի տների և բազմաբնակարան շենքերի լայնամասշտաբ շինարարություն, և հնարավոր են դեպքեր, որ պրակտիկայում բնակելի տարածության փոխարեն իրականացվի անավարտ շինարարության օբյեկտի առուվաճառքի գործարքի պետական գրանցում և բնակելի տարածության նկատմամբ սեփականության իրավունքի առաջացում (փոխանցում) այն դեպքում, երբ շինարարությունը դեռևս հեռու է ավարտված համարվելուց: Արդյունքում, ձեռք բերելով միայն տան ֆունդամենտը, գնորդը դառնում է բնակելի տարածության սեփականատեր: Ուստի հարց է ծագում՝ իրավաչափ է արդյոք նշված դեպքերում բնակելի տարածությունների իրավական ռեժիմը սահմանող օրենսդրության կիրա-

Քաղաքացիական իրավունք

ռումը, թե ոչ: Գտնում ենք, որ ոչ: Անավարտ շինարարության օբյեկտները, չնայած նույնպես հանդիսանում են անշարժ գույք, դեռևս բնակելի տարածություն համարվել չեն կարող և դրանց նկատմամբ պետք է սահմանել հատուկ իրավական ռեժիմ:

Այսպիսով, վեռնչյալի հաշվառմամբ բնակելի տարածության, որպես օգտագործման իրավունքի օբյեկտի, հասկացությունը կարելի է ձևակերպել հետևյալ կերպ. **«Բնակելի տարածությունը հողին ամրակայված, մեկուսացված, բարեկարգ, մշտական բնակության համար նախատեսված և պիտանի, շինարարությունը (կառուցումը) ավարտված, օրենքով սահմանված կարգով շահագործման հանձնված և կադաստրային ու տեխնիկական հաշվառման ենթակա տարածքն (շինությունն) է»:**

ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնել բնակելի տարածության հետևյալ տեսակները՝ բնակելի տունը (դրա մասը) և բնակարանը (դրա մասը): Միևնույն ժամանակ նշենք, որ ՀՀ քաղ. օր-ը չի բացահայտում «բնակելի տուն» եզրույթի բնորոշումը, այլ միայն սահմանափակվում է բազմաբնակարան շենքի բնակարանի հասկացության բնորոշմամբ (ՀՀ քաղ. օր. 222-րդ հոդված):

Քաղաքացիական իրավունքի գիտության մեջ միասնական կարծիք չկա «բնակելի տուն» հասկացության վերաբերյալ: Լ.Ի. Գազիյանցը բնակելի տուն ասելով հասկանում է մարդկանց բնակարանի պահանջմունքը բավարարելու համար նախատեսված շենքը (շինությունը), որն օրենքով սահմանված կարգով հանձնված է շահագործման և գրանցված (հաշվառված) է կոմունալ տնտեսության տեղական մարմիններում¹³: Մակայն նշված բնորոշումը չի բովանդակում նշված օբյեկտի հիմնական հատկանիշը՝ կապը հողամասի հետ, որի վրա գտնվում է: Այս դիրքորոշումը մատնանշում են մի շարք հեղինակներ¹⁴:

Գ.Պ. Բատուրովը նշում է. «Բնակելի տունը՝ որպես սեփականության իրավունքի օբյեկտ, հանդիսանում է բնակարանի պահանջմունքը բավարարելու և մշտական բնակության համար նախատեսված, հողին ամրակայված կապիտալ շինությունը՝ հարակից օժանդակ կառույցներով, որն օրենքով սահմանված կարգով հանձնված է շահագործման և գրանցված (հաշվառված) է պետական կառավարման մարմիններում»:

Այլ հեղինակներ մատնանշում են հողամասի և դրա վրա տեղակայված բնակելի տան՝ հարակից շինություններով, ամբողջականությունը: Այսպես, Վ.Պ. Գրիշևսկը նշում է. «Բնակելի տունն իրենից ներկայացնում է կապիտալ կառույց, որը տնտեսական և կենցաղային կառույցների ու շինությունների, ինչպես նաև սահմաններ ունեցող հարակից հողամասի հետ կազմում են ամբողջական օբյեկտ»¹⁵: Այս բնորոշման մեջ բացակայում է շինության գործառնական նշանակության մասին ցուցումը:

Բնակելի տունը բնորոշում են նաև որպես մշտական բնակության համար նախատեսված կապիտալ բնույթի շինություն, որը հարակից օժանդակ կառույցներով, բակային (ներքին) շինություններով և հողամասով կազմում են մեկ ամբողջություն, այսինքն՝ «մեկ շինարարատեխնիկական և մեկ տնտեսական օբյեկտ»¹⁶:

Որպես բարդ, բաղադրիչ իր է բնորոշում բնակելի տունը նաև Վ.Ն. Կուզմինը, ըստ որի. «Բնակելի տունը՝ որպես անձնական (անհատական) սեփականության իրավունքի օբյեկտ, սահմանված չափերով շինություն է՝ նախատեսված երկարատև օգտագործման համար, որն իրենից ներկայացնում է հավաքական տեսքով բարդ, բաղկացուցիչ իր, պիտանի է բնակության համար տարվա բոլոր եղանակներին և կոչված է ծառայելու հիմնականում սեփականատիրոջ ու նրա ընտանիքի անդամների բնակարանային պահանջմունքների բավարարմանը, որն օրենքով սահմանված կարգով հանձնված է շահա-

գործման»¹⁷:

Ընդհանրացնելով մասնագիտական գրականությունում բնակելի տան վերաբերյալ արտահայտված տարատեսակ կարծիքներն ու դատողությունները՝ կարելի է տալ բնակելի տան հետևյալ բնորոշումը. «Բնակելի տունը ֆիզիկական անձանց բնակության հետ կապված կենցաղային ու այլ կարիքների բավարարման համար նախատեսված և իրավունքների պետական գրանցումն իրականացնող լիազորված մարմնում առանձին ծածկագրով գրանցված կամ համարակալված անհատացույց որոշվող, սահմաններ ունեցող հողին ամրակալված շինությունն է, որը բաղկացած է սենյակներից, ինչպես նաև օժանդակ օգտագործման տարածքներից»:

Բնակարանը, ինչպես և բնակելի տունը, դասվում է բնակելի տարածությունների շարքը, որը հողին ամրակալված լինելու փաստով հանդիսանում է անշարժ գույք: Այդ կապն անմիջական չէ, այլ միջնորդավորված է այն բազմաբնակարան շենքով, որտեղ գտնվում է տվյալ բնակարանը¹⁸: Բնակարանը, ի տարբերություն բնակելի տան, չի հանդիսանում առանձնացված շինություն:

Քաղաքացիական իրավունքի գիտության մեջ միասնական մտտեցում չկա նաև «բազմաբնակարան շենքի բնակարան» հասկացության բնորոշման կապակցությամբ: Պ.Ի. Սեդուգինի կարծիքով՝ բնակարանը բնակության համար նախատեսված և օգտագործվող առանձին բնակելի մակերեսն է, որն ունի առանձին ելք դեպի փողոց, բակ, աստիճանավանդակ կամ ընդհանուր միջանցք և իր սահմաններում չունի այլ բնակարանների (ընդհանուր օգտագործման վայրերի) ֆունկցիոնալ մասեր (մակերեսներ)¹⁹: Նշված բնորոշման թերությունը, թերևս, այն է, որ նրանում բացակայում է բնակարանի հիմնական առանձնահատկության մասին ցուցումը, որի համաձայն՝ այն (բնակարանը) հանդիսանում է այլ օբյեկտի՝ բազմաբնակարան շենքի մաս: Ն.Ն. Ազաֆոնովան

առանձնացնում է երկու հատկանիշ, որոնք բնակարանը տարանջատում են այլ բնակելի անշարժ գույքից (բնակելի տնից, սենյակից): Ըստ հեղինակի՝ բնակարանը բնակելի և այն սպասարկող ողջ մակերեսները միավորող տարածքն է, որն ունի ելք դեպի մի քանի բնակարանների սեփականատերերի կողմից շահագործվող կառույց (շինություն)²⁰:

Գտնում ենք, որ հատկանիշների նման ձևակերպումը նույնպես ամբողջությամբ չի արտացոլում բնակարանի հատկությունները: Նախ՝ անհասկանալի է, թե ինչ է հեղինակը հասկանում սպասարկող մակերեսներ ասելով: Բնակարանը ներառում է ինչպես բնակելի մակերեսը, այնպես էլ օժանդակ սենյակները, որոնք բնակելիի համեմատ ունեն սպասարկող նշանակություն: Միևնույն ժամանակ այդպիսի ֆունկցիա իրականացնում են նաև շենքը կողող կառուցվածքները, շենքի միջհարկային ծածկերը (առաստաղները, հատակները), նկուղը, ձեղնահարկը, տեխնիկական հարկերը, տանիքը, ինչպես նաև մեկից ավելի շինություններ սպասարկող և բազմաբնակարան շենքի միասնական ամբողջական սպասարկման համար նախատեսված մուտքերը, աստիճանավանդակները, աստիճանները, վերելակները, վերելակային և այլ հորերը, մեխանիկական, էլեկտրական, սանիտարատեխնիկական և այլ սարքավորումներն ու տարածքները, շենքի պահպանման և սպասարկման համար անհրաժեշտ հողամասերը (ՀՀ քաղ. օր. 224-րդ հոդված), որոնք բնակարանի մաս չեն կազմում: Հետևաբար, ճիշտ կլիներ նշել ոչ թե սպասարկող, այլ օժանդակ մակերես բառակապակցությունը: Երկրորդ՝ բնակարանը կարող է ելք ունենա ոչ միայն դեպի բնակելի շենքի ընդհանուր օգտագործման տարածքներ, այլև դեպի փողոց:

Վերոնշյալի հաշվառմամբ առաջարկում ենք «բազմաբնակարան շենքի բնակարան» հասկացության հետևյալ բնորոշումը. «Բազմաբնակարան շենքի բնակարանը ֆիզիկական անձանց բնակության

Քաղաքացիական իրավունք

հետ կապված կենցաղային ու այլ կարիքների բավարարման համար նախատեսված և իրավունքների պետական գրանցումն իրականացնող լիազորված մարմնում առանձին ծածկագրով գրանցված կամ համարակալված կառուցվածքայնորեն առանձնացված տարածքն (շինություն) է, որն ունի անմիջական ելք դեպի շենքի ընդհանուր օգտագործման տարածքներ, առանձնացված մուտք փողոցի կամ ընդհանուր օգտագործման տարածքի կողմից, բաղկացած է մեկ կամ մի քանի սենյակներից, ինչպես նաև օգտագործման օժանդակ տարածքներից»:

Ինչպես նշել ենք, օրենսդիրը բնակելի տան և բնակարանի հետ մեկտեղ բնակելի տարածությունների թվին է դասում նաև դրանց մասերը: Գտնում ենք, որ, բնակելի անշարժ գույքի օբյեկտի նշանակությունից ելնելով, այդպիսի մոտեցումը ճիշտ չէ: Կառուցվածքային առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ բնակելի տունը և բնակարանը մեծամասամբ հանդիսանում են անբաժան իրեր: Իսկ օրենսդիրը քաղաքացիական իրավահարաբերությունների այլ անբաժան օբյեկտները դիտում է որպես մեկ ամբողջություն և դրանց բաղադրիչներին չի տալիս ինքնուրույն իրերի կարգավիճակ: Այդպիսի մոտեցում պետք է ցուցաբերել նաև բնակելի տարածությունների նկատմամբ:

Ֆիզիկական և իրավաբանական բաժանումը ոչ միշտ է համընկնում: Իրավաբանական բաժանումը շատ դեպքերում կախված է օրենքներն ընդունող, մեկնաբանող և կիրառող անձանց սուբյեկտիվ պատկերացումներից: Երբ օրենսդիրը նշում է տան, բնակարանի մասերի մասին, ենթադրվում է, որ գոյություն ունի տվյալ օբյեկտի այլ բաղկացուցիչ մաս (մասեր), այսինքն՝ տվյալ դեպքում խոսքը գնում է ընդհանուր բաժնային սեփականության մասին: Ընդհանուր բաժնային սեփականության դեպքում սեփականատերերի միջև բաժանվում է իրը (գույքը), և ոչ այդ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը: Հարկ է նշել, սակայն, որ իրավա-

բանական գրականությունում գերակշռում է բաժնի իրավունքի և ոչ թե կոնկրետ օբյեկտի բաժանման մասին կարծիքը²¹: Այդպիսի դիրքորոշումը փոխառնված է հռոմեական իրավունքից. «Մնացած բոլոր դեպքերում, բացի քանդման ենթակա շինության վաճառքից, սեփականության «մասը» վաճառելիս առուծախի առարկա կարող է լինել միայն շինության նկատմամբ սեփականության իրավունքում բաժինը»²²:

ՀՀ քաղ. օր. չի հիշատակում բնակելի տարածության այնպիսի տեսակի մասին, ինչպիսին բնակելի սենյակն է: Իսկ ինչպես բխում է բնակելի տարածության օգտագործման իրավահարաբերությունները կանոնակարգող քաղաքացիաիրավական նորմերի վերլուծությունից, նշված իրավահարաբերությունների օբյեկտներ առավել հաճախ հանդիսանում են հենց բնակելի տարածության մաս կազմող սենյակները: Օրինակ՝ կտակային հանձնարարության ուժով բնակելի տարածության նկատմամբ օգտագործման իրավունք առաջանալու դեպքում:

Ուստի, հաշվի առնելով բնակելի սենյակի՝ որպես բնակելի տարածության բաղկացուցիչ մասի կարևորությունը օգտագործման իրավահարաբերություններում, նպատակահարմար ենք գտնում այն նույնպես առանձնացնել որպես վերոնշյալ իրավահարաբերությունների օբյեկտ և առաջարկում ենք բնակելի սենյակի հետևյալ բնորոշումը. «Սենյակը ֆիզիկական անձանց անմիջական բնակության վայր օգտագործելու համար նախատեսված բնակելի տան կամ բնակարանի մասն է»:

Ընդհանրացնելով բնակելի տարածության՝ որպես օգտագործման իրավունքի օբյեկտի վերաբերյալ մեր ուսումնասիրությունը՝ առաջարկում ենք ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 222-րդ և «Բազմաբնակարան շենքի կառավարման մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածները լրացնել և խմբագրել սույն ուսումնասիրությամբ առաջարկվող համապատասխան բնորոշումներով:

1. **Петров Д.А.** Сделки с недвижимостью в жилищной сфере. Дис. ... канд. юрид. наук. М., 1998, с. 47.

2. **Петров Д.А.** Сделки с недвижимостью в жилищной сфере. Дис. ... канд. юрид. наук. М., 1998, с. 45.

Макаров Г. Право собственности на квартиру и жилой дом // Хозяйство и право, 1998, N5, с. 117.

3. **Щенникова Л.В.** Вещные права в гражданском праве России: Учеб.пособие. М., 1996, с. 93.

4. **Толстой Ю.К.** Жилищное право: учебник. М., 2007, с. 29-30.

5. **Иванов А.А.** Вопросы недвижимости в новом Жилищном кодексе РФ // Хозяйство и право. 2005, N 6, с. 88.

6. Постатейный комментарий к Жилищному кодексу РФ. / под ред. П.В.Крашенинникова 2005, с. 98.

7. **Кузьмина И.** Понятие жилого помещения. / Российская юстиция. 2001, N9, с. 30.

8. **Дроздов П.А.** Понятие жилого помещения. / Закон. 2006, N8, с. 10-11.

9. **Брагинский М.И., Витрянский В.В.** Договорное право: Договоры о передаче имущества. М., 2000, с. 205.

10. **Камышанский В. П.** Право собственности на недвижимость: вопросы ограничений». 2000, с. 248.

11. **Кузьмина И.** Понятие жилого помещения. / Российская юстиция. 2001, N9, с. 30.

12. «Շինարարության որակի տեխնիկական հսկողության իրականացման հրահանգի մասին» ՀՀ Քաղաքաշինության նախարարության 28.04.1998թ. N 44 հրամանը: ՀՀ ՉՏ1998.06.10/7 (13): Տե՛ս նաև ՀՀ ՇՆ 31-01-2014 «Բնակելի շենքեր. մաս 1-ին. բազմաբնակարան բնակելի շենքեր» շինարարական նորմերը հաստատելու և ՀՀ Քաղաքաշինության նախարարի 2001 թվականի հոկ-

տեմբերի 1-ի N 82 հրամանում փոփոխություն կատարելու մասին» ՀՀ Քաղաքաշինության նախարարի 31.03.2014թ. N 93-Ն հրամանը: ՀՀ ՉՏ 2014.05.15/12 (491) Հոդ.150:

13. **Газиянц Л.И.** Споры о строениях, принадлежащих гражданам на правах личной собственности. М., 1960, с. 5.

14. **Батуров Г.П.** Право личной собственности граждан на жилое строение: Автореф. дис. канд. юр. наук. Л. 1970, с. 5. **Вердиян Г. В.** Право частной собственности граждан на индивидуальный жилой дом. Дис...канд. юр. наук. М., 1997, с. 12.

15. **Гришаев С.П.** Ваше право собственности на квартиру и жилой дом. М., 1995, с. 70.

16. **Петров В.В.** Право граждан на жилой дом и подсобное хозяйство. Казань. 1967, с. 9.

17. **Кузьмин В.Н.** Право личной собственности на жилой дом в СССР: основные проблемы: Дис...канд. юр. наук. М., 1975, с. 66-67.

18. **Шпак Е.** Здания и сооружения как предмет ипотеки (залога недвижимости). "Юрист", 2001. N9, с. 43.

19. **Седугин П. И.** Жилищное право. Учебник для вузов. М., 1997, с. 55.

20. **Агафонова Н.Н.** Право частной собственности граждан на квартиру: Автореф. дис. канд. юр. наук. М., 1994, с. 6-7.

21. **Андреев В.К.** Право собственности в России. М., 1993, с. 26-27.

22. **Брауде И. Л.** Сделки по строениям: Пособие для работников нотариальных контор и коммунальных отделов исполнительных комитетов советов депутатов трудящихся. М., 1946, с. 23.

Կորպորատիվ իրավունք

Դիանա ՋԱՎԱԴՅԱՆ

ՀՀ կենտրոնական բանկի իրավախորհրդատու,

Հայ-ռուսական (Մլավոնական) համալսարանի ասպիրանտ

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

ԵՎ ԴՐԱՆՅ՝ ԿԻՐԱՐԿՈՒՄԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

«Կորպորատիվ կառավարումը համակարգ է, որով ընկերությունները ղեկավարվում և վերահսկվում են»: Կորպորատիվ կառավարման վերաբերյալ այս հստակ և դիպուկ սահմանումը տրված է Միացյալ Թագավորության Քեդբրիի Կանոնագրում:¹

1990-ական թվականները կարևոր նշանակություն ունեցան կորպորատիվ իրավունքի ոլորտում աշխարհի շատ երկրներում: Կալիֆոռնիայի պետական ծառայողների կենսաթոշակային ֆոնդը, որը ներդրում էր իր միջոցները ընկերությունների բաժնետոմսերում, այդ ընկերությունների մասին ամբողջական և արժանահավատ տեղեկատվություն ստանալու անհրաժեշտության վերաբերյալ հարց բարձրացրեց: Պահանջվող տեղեկատվությունը վերաբերում է այդ ընկերությունների գործունեությանը, բաժնետերերի իրավունքների պաշտպանությանը, ընկերության և իր բաժնետերերի, տնօրենների խորհրդի և գործադիր մարմինների միջև փոխհարաբերությունները, ընկերության տարբեր մարմինների և բաժնետերերի միջև վստահության սահմանները:² Կապիտալի ներդրման մասին որոշումն անմիջականորեն կախված էր այն հանգամանքից, թե արդյոք ընկերությունները պահպանում են Ֆոնդի կողմից սահմանված կանոնները: Բազմաթիվ ընկերություններ պահպանում էին այդ կանոնները, քա-

նի որ Կալիֆոռնիայի ֆոնդը կատարում էր համապատասխան ներդրումներ: Տնտեսագիտական հետազոտությունները փաստում են, որ ընկերության հեղինակությունը, նրա կողմից կորպորատիվ կառավարման ստանդարտների պահպանումն անմիջականորեն ազդում են ընկերության հեղինակության վրա, բաժնետերերի և ներդրողների համար նրա գրավչության վրա, նրա մուտքի վրա համաաշխարհային ֆոնդային բորսաներ:

Ավելի ուշ Կալիֆոռնիայի ֆոնդի այդ կանոնները որպես հիմք ընդունվեցին Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության (ՏՀԶԿ) կորպորատիվ կառավարման սկզբունքների մշակման աշխատանքներում: ՏՀԶԿ-ն հիմնադրվել է 1961 թվականի սեպտեմբերի 30-ին: 1960 թվականի դեկտեմբերի 14-ին Փարիզում ստորագրված կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ ՏՀԶԿ-ն պետք է իրականացնի գործառույթներ, որոնք ուղղված են անդամ երկրների տնտեսական աճի, զբաղվածության և կենսամակարդակի բարելավմանը՝ պահպանելով ֆինանսական կայունությունը և նպաստելով համաշխարհային տնտեսության բարելավմանը, նպաստի սահուն տնտեսական ընդլայնմանն անդամ և ոչ անդամ երկրներում տնտեսական զարգացումների շրջանակներում, նպաստի համաշխարհային

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Կորպորատիվ իրավունք

առևտրի ընդլայնմանը բազմակողմանի, ոչ խտրական հիմունքների վրա՝ միջազգային պարտավորությունների համաձայն: Այն ունի 34 անդամ պետություն:

ՏՀԶԿ՝ սկզբունքներն ստորագրվել են ՏՀԶԿ խորհրդի նիստին 1999թ. մայիսի 26-27-ին, և այդ պահից սկսել են օգտագործվել կորպորատիվ վարքագծի բարելավման նպատակով: Ի սկզբանե հրատարակվելով 1999 թվականին՝ ՏՀԶԿ սկզբունքները 2004 թվականին վերանայվել են: Ներկայումս կորպորատիվ կառավարման ՏՀԶԿ սկզբունքները ներառում են վեց հիմնական սկզբունքներ, որոնցից յուրաքանչյուրին տրվում են մանրամասն մեկնաբանություններ: Դրանք են արդյունավետ կորպորատիվ կառավարման հիմքերի ապահովումը, բաժնետերերի իրավունքները և սեփականատերերի հիմնական գործառնությունները, բաժնետերերի նկատմամբ հավասար վերաբերմունքը, շահագրգիռ անձանց դերը կորպորատիվ կառավարման մեջ, տեղեկատվության բացահայտումը և թափանցիկությունը, խորհրդի իրավասությունները:⁴ Սկզբունքները նպատակ ունեն օգնելու ՏՀԶԿ անդամ և ոչ անդամ երկրների կառավարություններին գնահատելու և կատարելագործելու իրենց իրավական, ինստիտուցիոնալ և կարգավորիչ դաշտը՝ կորպորատիվ կառավարումն ապահովելու համար, ինչպես նաև ուղեցույց հանդիսանալու այն ներդրողների, արժեթղթերի շուկաների և ընկերությունների համար, որոնք մասնակցում են արդյունավետ կորպորատիվ կառավարման ձևավորմանը: Սկզբունքները հիմնականում վերաբերում են հանրային առևտրային ընկերություններին ինչպես ֆինանսական, այնպես էլ ոչ ֆինանսական: Դրանք, այնուամենայնիվ, կարող են նաև արդ-

յունավետ գործիք հանդիսանալ ոչ առևտրային ընկերություններում կորպորատիվ կառավարման զարգացման համար:

ՏՀԶԿ սկզբունքներն անդրադառնում են սեփականության և հսկողության գործառնությունների տարանջատման հիման վրա առաջացող կառավարման խնդիրների վրա: Կորպորատիվ կառավարման վրա մեծ ազդեցություն ունեն կառավարման համակարգի մասնակիցների փոխհարաբերությունները: Խոշոր բաժնետերերը, որոնք կարող են լինել և՛ անհատներ, և՛ տարբեր ընկերություններ, կարող են էապես ազդել կորպորատիվ վարքագծի վրա: Որպես ընկերության որոշակի բաժնեմասի սեփականատերեր՝ ինստիտուցիոնալ ներդրողները պահանջում են ձայնի իրավունք կորպորատիվ կառավարման ոլորտում: Անհատ բաժնետերերը, որպես կանոն, չեն ցանկանում իրականացնել կառավարման իրենց իրավունքները, բայց հիմնականում գործադիր մարմիններից և խոշոր բաժնետերերից պահանջում են դրսևորել պատշաճ ու արդար վերաբերմունք: Վարկատուները նույնպես էական դեր ունեն որոշ կառավարման համակարգերում և կարող են հանդես գալ որպես արտաքին վերահսկողներ: Աշխատողները և այլ շահառուները կարող են ունենալ իրենց ազդեցությունը կառավարման համակարգի երկարատև հաջողության և կատարողականի բարձր լինելու վրա: Այս փոխհարաբերությունները որոշակի ձևով կանոնակարգելու համար ամրագրվել են կորպորատիվ կառավարման սկզբունքները: Անշուշտ, յուրաքանչյուր երկիր կարող է ունենալ կարգավորման իր առանձնահատկությունները: Սկզբունքները պարտադիր չեն և կրում են խորհրդատվական բնույթ:

Կորպորատիվ իրավունք

Շատ երկրներ 1990-ականներին մշակել են կորպորատիվ կառավարման ազգային կանոնադրերը, և դրանց մեծ մասը խորհրդատվական բնույթ ունի: Այդ կանոնադրերի մշակման համար կարևոր հիմք են հանդիսացել ՏՀԶԿ սկզբունքները:

Բացի ՏՀԶԿ սկզբունքներից, ներքոհիշյալ փաստաթղթերը ևս կարող են դիտվել որպես կորպորատիվ կառավարման պրակտիկայի բարելավման աղբյուր. Եվրոպական միության հանձնաժողովի առաջարկը ցուցակված ընկերությունների խորհուրդների ոչ գործադիր անդամների և խորհրդի հանձնաժողովների վերաբերյալ՝ ընդունված 2005 թվականի փետրվարին, Բանկային վերահսկման Բազելի կոմիտեի «Բանկային կազմակերպությունների կորպորատիվ կառավարման կատարելագործման ուղեցույցը» (2006), «ՏՀԶԿ ուղեցույցը զարգացող շուկաներում ցուցակված ընկերությունների կորպորատիվ կառավարման մասին»(2005), ՎՋԵԲ -ՏՀԶԿ Եվրասիայի բանկերի կորպորատիվ կառավարումը. Առաջարկների ժողովածու (2008):⁵

Հայաստանի Հանրապետության կորպորատիվ կառավարման կանոնագիրքն ընդունվել է ՀՀ կառավարության կողմից 2010 թվականին:⁶ Կանոնագիրքը չի փոխարինում գործող օրենսդրությունը: Այն սահմանում է կորպորատիվ կառավարման միջազգային լավագույն փորձից բխող չափանիշներ: Ընդ որում, այդ չափանիշներն արտացոլում են նաև Հայաստանում առկա փորձը և գործարար միջավայրը: Կանոնագրքում նշվում է, որ այն սահմանում է ավելի բարձր չափանիշներ, քան ամրագրված են ՀՀ օրենսդրությամբ: Կանոնագիրքը նախատեսում է նաև վերանայման հնարավորություն: Կանոնագիրքը սահմանում է դրույթներ Հայաս-

տանի օրենսդրությամբ չկարգավորված կամ թերկարգավորված որոշակի հիմնախնդիրների վերաբերյալ: Դրանք բխում են կորպորատիվ կառավարման լավագույն փորձից: Կանոնագիրքը, որպես իր կարգավորման շրջանակի մեջ մտնող ընկերություններ, առանձնացնում է ցուցակված և պետական ընկերություններին, բանկերին, ապահովագրական ընկերություններին և իրավաբանական անձ հանդիսացող ներդրումային ֆոնդերին և այլ ընկերություններին: Մեր կարծիքով, առանձին կազմակերպությունների առանձնացումը չի բացառում նաև մասնավոր այլ ընկերությունների նկատմամբ կանոնադրում առկա կարգավորումների կիրառումը: Սակայն պետք է նշել, որ կանոնագիրքը մշակող խումբը հիմնականում դիտարկել է ցուցակված և պետական ընկերությունների, բանկերի, ապահովագրական ընկերությունների և իրավաբանական անձ հանդիսացող ներդրումային ֆոնդերի առանձնահատկությունները: Առանձին դրույթներով կարգավորվում են բացառապես պետական ընկերություններին, ցուցակված ընկերություններին վերաբերող հարցեր. օրինակ՝ Կանոնագրքի 11-րդ կետով նախատեսվում են բացառապես պետական ընկերությունների խորհրդին ներկայացվող պահանջներ, իսկ 25-րդ կետով՝ պետության կողմից տեղեկատվության բացահայտման պահանջները, 26-րդ կետը կարգավորում է ինսայդերական առևտրի բացահայտումը ցուցակված ընկերություններում:

Հետաքրքիր կարգավորում է տրված կանոնագրքի դրույթների կիրառմանը: Այդ առումով ամրագրվել է «Հետևիք կամ բացատրիր» սկզբունքը: Ցուցակված և պետական ընկերությունները կանոնագրքի դրույթները պետք է կիրառեն Ֆոնդային բորսայի կանոններ-

Կորպորատիվ իրավունք

րով և/կամ օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում, իսկ բանկերը, ապահովագրական ընկերությունները և իրավաբանական անձ հանդիսացող ներդրումային ֆոնդերը և այլ ընկերությունները կանոնագիրքը կարող են կիրառել սեփական նախաձեռնությամբ: Կանոնագիրքը կիրառելու դեպքում ընկերությունները պարտավոր են կազմել Կորպորատիվ կառավարման տարեկան հայտարարագիր (ԿԿ Հայտարարագիր) և կցել իրենց տարեկան հաշվետվությանը: ԿԿ հայտարարագրերում ընկերությունները պետք է հստակ նշեն Կանոնագրքի դրույթներին իրենց հետևելու մասին կամ բացատրեն չհետևելու պատճառները: Ընկերությունները «Հետևի կամ բացատրիր» սկզբունքի հիման վրա Կանոնագրքի դրույթներին հետևելու և իրենց համապատասխանության մակարդակի մասին տարեկան հաճախականությամբ հայտարարելու պարտավորությունն իրականացնում են տարեկան հաշվետվություններն ընկերությունների կայքէջում հրապարակելու միջոցով: Փաստորեն կանոնագիրքը բանկերի, ապահովագրական ընկերությունների և իրավաբանական անձ հանդիսացող ներդրումային ֆոնդերի և այլ ընկերությունների համար պարտադիր է միայն սեփական կամքով միանալու դեպքում, սակայն միանալուց հետո նախատեսում է պարտականություն հետևելու դրա դրույթներին կամ բացատրելու, թե ինչու չեն հետևում: Հատկանշական է, որ միանալուց հետո կանոնագրքի դրույթներին չհամապատասխանելու համար օրենքով պատասխանատվություն նախատեսված չէ: Մասնավորապես՝ «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 60-րդ հոդվածը, «Ապահովագրական ընկերությունների և ապահովագրական գոր-

ծունեության մասին» ՀՀ օրենքի 143-րդ հոդվածը, «Ներդրումային ֆոնդերի մասին» ՀՀ օրենքը 106-րդ հոդվածը, որոնք նախատեսում են ընկերություններին պատասխանատվության ենթարկելու հիմքերը կանոնագրքի դրույթները չկատարելու համար պատասխանատվություն չեն նախատեսում:

Այսպես, ՀՀ կորպորատիվ կառավարման կանոնագիրքը բաղկացած է չորս գլխից.

- բաժնետերերի ընդհանուր ժողովի (ԲԸԺ) իրավասությունները և բաժնետերերի իրավունքները,
- խորհուրդը,
- տեղեկատվության բացահայտումը և թափանցիկությունը,
- շահառուները:

ԲԸԺ-ի և բաժնետերերի իրավունքների մասով առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում բաժնետերերի, որպես ընկերության սեփականատերերի, գույքային և տեղեկատվական իրավունքների իրականացմանը: Մասնավորապես՝ նրանք իրավունք ունեն մասնակցել ընկերության կառավարմանը, ստանալ շահութաբաժիններ, օտարել իրենց բաժնետոմսերը, իրազեկվել ընկերության մասին՝ ընդհանուր ժողովի մասնակցելով և քվեարկելով: Կանոնագիրքն առանձնացնում է բաժնետերերի հաղորդակցման կարևորությունը ինչպես միմյանց հետ՝ խորհրդի անդամների ընտրության, ինչպես նաև ԲԸԺ-ի օրակարգում ընդգրկված հարցերի շուրջ, այնպես էլ ուղղակիորեն հաղորդակցվելու խորհրդի հետ:

Ընկերությունները պետք է ընդունեն շահութաբաժինների վճարման քաղաքականություն, որը պետք է ներառի վճարվելիք շահութաբաժնի նվազագույն գործակիցը (payout ratio): Շահութաբաժինների վճարման քաղաքականությունը պետք է մշակի խորհուրդը և

Կորպորատիվ իրավունք

հաստատի ԲԸԺ-ը: Շահութաբաժինների վճարման քաղաքականությունը պետք է հրապարակվի Ընկերության ինտերնետային կայքում:⁷

Առևտրային ընկերության առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ նրա նպատակներից մեկը ոչ միայն շահույթ ստանալն է, այլև շահույթի բաշխումը մասնակիցների միջև: Շահութաբաժինների վճարման խնդիրներն առավել նպաստավոր պայմաններ են առաջացնում կորպորատիվ իրավահարաբերությունների մասնակիցների միջև շահերի բախման առաջացման համար, որը հանդիսանում է ցանկացած բաժնետիրական ընկերությունում առկա թաքնված հակասությունների հետևանք:⁸ Խոշոր բաժնետերերն օգտագործում են բաժնետիրական ընկերության գույքային միջոցները՝ ձեռնարկատիրական նպատակներով որոշակի արտադրական ոլորտում այն ներդնելով: Իսկ այն բաժնետերերը, որոնք չեն տիրապետում խոշոր փաթեթների կամ տիրապետում են թվով մի քանի բաժնետոմսերի, առավել նախընտրում են ստանալ շահույթ:⁹

Կանոնագրքի 2-րդ գլուխը վերաբերում է խորհրդի գործունեությանը: Խորհուրդը, հանդիսանալով բաժնետերերի ընդհանուր ժողովի կողմից ընտրված կառավարման մարմին, սահմանում է ընկերության ռազմավարական նպատակները, ապահովում է խնդիրների իրականացման համար անհրաժեշտ ֆինանսական և մարդկային ռեսուրսները և քննում է գործադիր մարմնի կատարած աշխատանքները: Այն իրականացնում է արդյունավետ և հաշվեկատ գործունեություն, որը հնարավորություն կտա գնահատել և կառավարել ընկերության ռիսկերը: Տ. Վ. Կաշանինան խորհուրդն անվանում է «մարմին, որն իրականացնում է հիմնական

մտավոր աշխատանքը և կատարում է վերահսկողական գործառնություններ ընկերության կառավարման գործադիր մարմինների նկատմամբ»:¹⁰

Ներկայացվում են խորհրդի «անկախ անդամներ» և «ոչ գործադիր անդամներ» հասկացությունները: Նշենք, որ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 85-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 2-րդ պարբերությամբ սահմանվում է, որ Ընկերության գործադիր մարմնի ներկայացուցիչները չեն կարող խորհրդում մեծամասնություն կազմել: Այսինքն՝ այդ օրենքով գործադիր անդամների՝ խորհրդի անդամ լինելու բացառություն սահմանված չէ: «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսվում է խորհրդի ձևավորման հնարավորություն՝ այդ գործընթացի կարգավորումը պատվիրակելով ընկերության կանոնադրությանը: Սահմանափակումներ խորհրդի անդամների՝ գործադիր մարմնի անդամ լինելու կամ չլինելու վերաբերյալ չկան: Այս առումով «Բանկերի և ֆանկային գործունեության մասին» և «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքները նախատեսում են, որ խորհրդի անդամները և տվյալ բանկի գործադիր մարմնի անդամները չեն կարող լինել միմյանց հետ փոխկապակցված անձինք:¹¹

Խորհրդում ոչ գործադիր անդամները պետք է մեծամասնություն կազմեն, որոնցից առնվազն երկուսը պետք է լինեն անկախ: «Անկախ» է համարվում խորհրդի այն անդամը, ով

ա. վերջին 3 տարվա ընթացքում ընկերությունում գործադիր ղեկավար պաշտոն չի զբաղեցրել, չի աշխատել ընկերությունում (նաև պետական ծառայող չի եղել՝ ՊԸ-ների դեպքում) կամ

դրա հետ փոխկապակցված այլ ընկերությունում, բացառությամբ որպես խորհրդի անդամ պաշտոնավարելուց.

բ. վերջին 3 տարվա ընթացքում ընկերությունից (ՊԸ-ների դեպքում՝ նաև Պետությունից) կամ ընկերության հետ փոխկապակցված անձանցից ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն չի ստացել որևէ վարձատրություն, բացառությամբ որպես խորհրդի անդամ ստացած վարձատրությունից.

գ. վերջին 3 տարվա ընթացքում ինչպես ուղղակիորեն, այնպես էլ որպես գործընկեր, նշանակալից բաժնետեր, խորհրդի անդամ, գործադիր մարմնի ղեկավար կամ հաշվապահ, չի ունեցել նյութական բնույթի որևէ գործարար հարաբերություն, այդ թվում՝ վարկ կամ փոխառություն ստանալու և տրամադրելու հետ կապված, ընկերության կամ ընկերության հետ փոխկապակցված անձանց հետ.

դ. վերջին 5 տարվա ընթացքում չի հանդիսացել ընկերության գործող կամ նախկին արտաքին աուդիտն իրականացնող անձի, նրա հետ փոխկապակցված ընկերությունների բաժնետեր կամ աշխատող.

ե. վերջին 10 տարվա ընթացքում 6 տարուց ավելի չի հանդիսացել Ընկերության խորհրդի անդամ և չի հանդիսանում վերոհիշյալ անձանցից որևէ մեկի ընտանիքի անդամ.

զ. չի հանդիսանում ընկերության նշանակալից բաժնետեր կամ նրա ներկայացուցիչ ցուցակված ընկերությունների դեպքում (նշանակալից է համարվում իր հետ փոխկապակցված անձանց հետ միասին ընկերության 10-ից ավելի տոկոս քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատեր հանդիսացող բաժնետերը):¹²

Անկախ խորհրդի անդամների դերը հատկապես կարևոր է գործադիր մար-

մինների գործունեության արդյունքներին օբյեկտիվ գնահատական տալու և այն հարցերի վերաբերյալ հիմնավոր որոշումներ կայացնելու համար, երբ գործադիր մարմինների և բաժնետերերի շահերը կարող են տարբերվել: Այդպիսի հարցեր կարող են լինել, օրինակ, ընկերության պաշտոնատար անձանց գործունեության գնահատումը և նրանց փոխհատուցման չափը որոշելը, գործադիր տնօրենի և վարչության անդամների ընտրությունը և լիազորությունների դադարեցումը, խոշոր գործարքների և շահագրգռվածությամբ գործարքների կնքումը:¹³ Անկախ խորհրդի անդամի հստակ ձևակերպում է տրվել Ինատիտուցիոնալ ներդրողների խորհրդի կողմից, որի համաձայն. «Դա այն անձն է, որն ընկերության հետ կապված է միայն խորհրդում իր անդամության միջոցով»:¹⁴

Սահմանվում է խորհրդին կից հանձնաժողովներ ստեղծելու պարտականությունը: Այս հանձնաժողովները ստեղծվում են, որպեսզի կանխարգելեն շահերի բախումներն ընկերությունում: Խորհրդին կից հիմնական հանձնաժողովների տեսակներն են՝ աուդիտի հանձնաժողովը, թեկնածությունների առաջադրման հանձնաժողովը և ռիսկերի կառավարման հանձնաժողովը: Թեև աուդիտի հանձնաժողովը լայն կիրառում ունի եվրոպական երկրներում, Հայաստանում խորհրդին կից հանձնաժողովները հազվադեպ են հանդիպում: Կանոնադրքում նշվում է, որ խորհրդի անդամների պաշտոնի նկարագրերում պետք է մանրամասն ներկայացվեն նրանց պարտականությունները և գործառնությունները: Սա կարևոր է խորհրդի գործունեության արդյունավետ կազմակերպման առումով: Այսպես՝ խորհրդի մի անդամը կարող է պատասխանատու լինել ներքին աու-

Կորպորատիվ իրավունք

դիտի, մյուսը՝ ռիսկերի կառավարման մասով, մեկ այլ անդամը՝ քիզնես գործընթացների մասով: Նման տարանջատումը մեր կարծիքով հստակ պարտականություններ կսահմանի տվյալ խորհրդի անդամի համար: Սահմանվում է խորհրդի անդամների գործունեության վնասների ռիսկի ապահովագրման պահանջ:

Ընկերություններին առաջարկվում է կորպորատիվ քարտուղարի պաշտոնիներում ծուծունը: Կորպորատիվ քարտուղարը պետք է աջակցի ընկերության կառավարման մարմիններին իրականացնելու իրենց գործառույթները: Կորպորատիվ քարտուղարը նշանակվում է խորհրդի կողմից և հաշվետու է խորհրդին: Նա ապահովում է ընկերության կողմից կանոնադրության, ներքին այլ կանոնակարգերի և ընթացակարգերի պահանջների իրականացման մասով հաշվետվողականությունը:

Կանոնագրքի հաջորդ երկու գլուխները վերաբերում են տեղեկատվության բացահայտմանը և թափանցիկությանը ու շահառուների նկատմամբ վարքագծին: Տեղեկատվության բացահայտման մասով պահանջներ են սահմանվում ընկերությունների տարեկան հաշվետվությունների ու ինտերնետային կայքերի ու դրանցում հրապարակվող տեղեկատվության նկատմամբ: Նշենք, որ պրակտիկայում առանձին ընկերությունների վարքագիծն այս առումով տարբեր է՝ հաշվի առնելով դրանց նկատմամբ գործող կարգավորումները: Օրինակ՝ բանկերի, ապահովագրական ընկերությունների համար օրենսդրությամբ ներկայացվում են կայքում ներառվող տեղեկատվության ու թափանցիկության մանրամասն պահանջներ, որպիսիք օրենսդրությամբ նախատեսված չեն մասնավոր այլ գործունեություն իրականացնող ընկերու-

թյունների համար, որոնց համար նույնիսկ ինտերնետային կայք ունենալու պահանջը պարտադիր չէ:¹⁵ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 96-րդ հոդվածը սահմանում է այն տեղեկությունների ցանկը, որը պարտադիր ենթակա է հրապարակման Հայաստանի Հանրապետության հրապարակային ծանուցումների պաշտոնական ինտերնետային կայքում՝ Ընկերության տարեկան հաշվետվությունը, հաշվապահական հաշվեկշիռը, շահույթի և վնասների հաշիվը, բաժնետոմսերի բաց բաժանորդագրության դեպքում՝ Ընկերության բաժնետոմսերի թողարկման ազդագիրը, տարեկան ժողովի գումարման մասին հայտարարությունը՝ սույն օրենքով սահմանված կարգով, օրենքներով և իրավական ակտերով սահմանված այլ տեղեկություններ: «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքն ընկերությունների նկատմամբ ինտերնետային կայք կամ տնային էջ ունենալու պահանջ չի նախատեսում: «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքում նույնպես տեղեկատվության բացահայտման և ինտերնետային կայք ունենալու պահանջ սահմանված չէ: Այս առումով առաջարկում ենք որոշակի շրջանառություն ու շահառուների ծավալ ունեցող ընկերությունների նկատմամբ սահմանել ինտերնետային կայք ունենալու ու դրանում որոշակի տեղեկություններ հրապարակելու պարտադիր պահանջներ: Կանոնագրքով նախատեսվում են նաև պահանջներ ընկերությունների ներքին ու արտաքին աուդիտի նկատմամբ:

Շահառուների նկատմամբ վերաբերմունքի մասով կարևորվում է ընկերության խորհրդի համագործակցությունը շահառուների հետ: Որպես շա-

հառու հանդես են գալիս ներդրողները, մատակարարները, փոխատուները և աշխատողները: Ընկերության շահերից ելնելով՝ Խորհուրդը պետք է շահառուներին ներգրավի ընկերության որոշումների կայացման գործընթացին: Ընկերությունը պետք է որոշի իր ընկերության շահառուների շրջանակը, հարգի նրանց, ունենա նրանց հետ շփումների, հաղորդակցման, տեղեկատվության բացահայտման որոշակի քաղաքականություն:

Մեր կարծիքով, ընկերությունների կորպորատիվ կառավարման վերոհիշյալ սկզբունքներն ու կարգավորումները հետզհետե տեղ են գտնում նաև հայկական շուկայում: Մասնավորապես՝ օտարերկրյա ներդրողները նախքան ըն-

կերություններում ներդրումներ կատարելը դիմում են խորհրդատվական ծառայություններ մատուցող ընկերությունների՝ այդ ընկերությունում պատշաճ ուսումնասիրություն (due diligence) իրականացնելու նպատակով: Այդ ուսումնասիրության ժամանակ ուշադրություն է դարձվում նաև ընկերության և իր բաժնետերերի, տնօրենների խորհրդի և գործադիր մարմինների միջև փոխհարաբերություններին, ընկերության կորպորատիվ մշակույթին, կառավարման որակին ու արդյունավետությանը: Այս առումով հետզհետե ընկերություններն սկսում են կարևորել կորպորատիվ կառավարման որակի բարելավման անհրաժեշտությունը:

1. **Ավետիսյան Վ.Չ.** Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արդի հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետությունում (տնտեսական ընկերությունների օրինակով), 2013, էջ 271:

2. Корпоративное право: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности "Юриспруденция"/под ред. И.А.Еремичева, Е.А. Павлова.-3-е изд., 2010, с. 18-19.

3. <http://www.oecd.org/corporate/corporateaffairs/corporategovernanceprinciples/31557724.pdf>.

4. OECD Principles of Corporate Governance. Paris, 2004, p. 7.

5. **Ավետիսյան Վ.Չ.** Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արդի հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետությունում (տնտեսական ընկերությունների օրինակով), 2013, էջ 281- 282:

6. «Կորպորատիվ կառավարման կանոնագրին հավանություն տալու մասին» ՀՀ կառավարության 30.12.2010 թվականի թիվ 1769-Ս որոշումը (ՀՀՊՏ 2011/6 (809) 02.02.11):

7. ՀՀ Կորպորատիվ կառավարման Կանոնագիրը, էջ 9-10:

8. **Гинько С. А.** Управление в хозяйственных обществах: правовые аспекты,

дисс.... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2009, с. 26.

9. **Бушев А.Ю., Попондопуло В.Ф.** О балансе интересов большинства и меньшинства акционеров при консолидации акций // Правоведение. N1, 2004, с. 51.

10. **Кашианина Т.В.** Корпоративное (внутрифирменное) право. М., 2003, с. 251.

11. «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 21.4 հոդվածի 1-ին մաս, «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

12. ՀՀ Կորպորատիվ կառավարման Կանոնագիրը, էջ 25-26:

13. **Варламова А.Н., Кабатова Е.В.** Российский Кодекс корпоративного поведения: подготовка, структура, применение//Государство и право. 2002, N5.

14. http://www/cii.org/independent_director.asp.

15. «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդված, «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» ՀՀ օրենք 84-րդ հոդված:

Արայիկ ԱՍԼԱՆՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության փորձաքրեագիտական վարչության
բաժանմունքի պետ, ոստիկանության փոխգնդապետ,
իրավագիտության թեկնածու

ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՈՒՂՂՎԱԾ

ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐ

Քրեական իրավունքի դոկտրինայում մինչ օրս գործում է այն հիմնական հայեցակարգը, որի համաձայն՝ հափշտակության առարկա հանդիսացող գույքը պետք է օժտված լինի որոշակի ֆիզիկական հատկություններով (թիվ, բանակ, ծավալ, քաշ և այլն), այն է՝ *գույքային հատկանիշներով*: Հափշտակության առարկայում գույքային հատկանիշի բացակայությունը նշանակում է՝ *հափշտակության հանցակազմի բացակայություն*: Հիմք ընդունելով նշված մոտեցումը՝ իրավաբանական գրականության մեջ դեռևս հիմնավորված է համարվում այն տեսակետը, ըստ որի՝ էլեկտրական, ջերմային կամ այլ էներգիան չեն կարող հանդես գալ որպես հափշտակության առարկա՝ նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ դրանք գերծ են վերը թվարկված գույքային հատկանիշներից¹: Մասնավորապես, Ս.Մ. Կաչոյի կարծիքով, հափշտակության առարկա կարող են հանդես գալ միայն այն օբյեկտները, որոնց մեջ առկա է մարդու կողմից ներդրված հանրային աշխատանք (սոցիալական հատկանիշ): Այդ հատկանիշով է, որ հափշտակությունը տարբերվում է շրջակա միջավայրի դեմ ուղղված մի շարք այլ հանցագործություններից²: Սակայն նշված տեսակետի հետ հնարավոր չէ ամբողջությամբ համաձայնել՝ մի շարք հիմնավոր պատճառներով: Նախ՝ սկսենք նշված հարցի նախապատմությունից:

Դեռևս ՌՍՖՍՀ 1926թ. քր. օր-ը պատասխանատվություն էր նախատեսում այնպիսի հանցավոր արարքի համար, ինչպիսին էր «էլեկտրական էներգիայի

գողությունը» (163-րդ հոդված): Քանի որ նշված օրենսգրքի փոփոխությունից հետո մի շարք հեղինակներ կրկին առաջարկում էին վերականգնել էլեկտրական էներգիայի հափշտակության համար նախատեսվող պատասխանատվությունը, ուստի 1986թ-ին այն վերականգնվեց, սակայն ոչ թե էներգիայի հափշտակության (գողության), այլ էլեկտրական, ջերմային էներգիայից կամ գազից օգտվելու կանոնները խախտելու համար (ՀՀ 1961թ. քր. օր-ի 931-րդ հոդված): Հետագայում 2003թ-ին ՀՀ նոր քր. օր-ի ընդունումից հետո, նմանատիպ արարքները որակվեցին որպես խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով գույքային վնասի պատճառում՝ առանց հափշտակության հատկանիշների (ՀՀ քր. օր-ի 184-րդ հոդված): Գրեթե նույն մոտեցումը պահպանվել է նաև ՀՀ նոր քր. օր-ի նախագծում (250-րդ հոդված), որտեղ պատասխանատվություն է նախատեսվում՝ բնական գազի, մավթի, ջրի խողովակաշարերին կամ էլեկտրական ցանցին կամ հեռահաղորդակցության կամ էլեկտրոնային հաղորդակցության միջոցներին ապօրինի միացում կատարելու համար՝ ներառելով այն «Սեփականության դեմ ուղղված այլ հանցագործություններ» գլխում (գլուխ 31):

Նշված խնդիրը տարբեր ժամանակներում, հատկապես՝ հետխորհրդային տարածքի երկրներում, մշտապես գտնվել է որոշակի ուշադրության կենտրոնում: Խնդիրն այն էր, թե կարելի՞ է արդյոք էլեկտրական կամ ջերմային էներգիան և գազը դիտել որպես հափշտակության

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

առարկա: Ներկայումս այդ երկրներից մեծ մասի (այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության, Ռուսաստանի Դաշնության և այլ պետությունների) քրեական իրավունքի տեսության մեջ գերիշխում է այն տեսակետը, ըստ որի՝ էլեկտրական կամ ջերմային էներգիան և գազը չեն կարող համարվել հափշտակության առարկա՝ *նյութական հատկանիշի բացակայության պատճառով*: Դա բացատրվում է նրանով, որ հափշտակության առարկա կարող է հանդես գալ ֆիզիկական հատկանիշներով օժտված միայն այն գույքը, որն ունի որոշակի տնտեսական արժեք, այսինքն՝ մարդու որոշակի պահանջ-մունքները բավարարելու հատկություն, և նրանում ներդրված է հանրային անհրաժեշտ աշխատանք: Կոնկրետ՝ քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում գույք (իրեր) են համարվում նյութական աշխարհի այն բոլոր առարկաները, որոնք նախատեսված են որոշակի կարիքների բավարարման համար և կարող են գտնվել մարդու տիրապետության ներքո (*առարկաներից զատ իրերի թվին են դասվում նաև՝ գույքային իրավունքները*)⁵: Այն գույքը, որը չի կարող ապահովել մարդու որոշակի պահանջ-մունքները, պահանջ-ված չլինելու պատճառով՝ չի կարող հանդիսանալ հափշտակության առարկա: Որպես կանոն, հափշտակության առարկաներ չեն կարող հանդես գալ նաև բնության այն նյութական օբյեկտները, որոնցում ներդրված չէ մարդկային աշխատանք: Հափշտակության առարկայում գույքային հատկանիշի բացակայությունը նշանակում է՝ *հափշտակության հանցակազմի բացակայություն*⁶: Այս առումով՝ էլեկտրական կամ ջերմային էներգիան և գազը՝ գույքային (ֆիզիկական) հատկանիշների բացակայության պատճառով, մույնպես չեն կարող համարվել որպես հափշտակության առարկա: Արդյունքում ստացվում է այնպես, որ հափշտակության առարկա կարող են հանդես գալ միայն արտաքին աշխարհի այն օբյեկտները, որոնց հասանելիությունը պայմա-

նավորված է մեր զգայական շրջանակների կողմից դրանց ընկալման⁵ և ֆիզիկական հատկանիշներով օժտված լինելու հանգամանքով, ունեն տնտեսական արժեք և պատկանում են ուրիշին: Կոնկրետ դեպքում՝ էլեկտրական էներգիան մույնպես օժտված է որոշակի այնպիսի հատկանիշներով, ինչի արդյունքում այն դառնում է մեր զգայական ընկալմանը հասանելի (օրինակ՝ էլեկտրական հոսանքի միջոցով), և չի դասվում մեր ավանդական այն պատկերացումների շարքին, ըստ որի՝ հափշտակության առարկա կարող է լինել միայն շարժական կամ անշարժ գույքը⁶: Հատկապես հնարավոր չէ անտեսել այն փաստը, որ դրանք իրականում ունեն որոշակի ֆիզիկական հատկանիշներ, հանդիսանում են գույքային իրավունքի օբյեկտ, փոխանցվում են՝ էլեկտրամատակարարման, գազամատակարարման կամ ջերմամատակարարման պայմանագրի համաձայն, և հանդիսանում են՝ առք ու վաճառքի առարկա: Դրանք, հանդիսանալով որպես *«հատուկ ապրանքատեսակ»*, մշտապես գտնվում են որևէ մեկի սեփականության ներքո և կարիք ունեն հատուկ պահպանության՝ հանրորեն վտանգավոր ոտնձգություններից պաշտպանելու համար:

Այս ամենով հանդերձ, նշված խնդիրը, իրավաբանական գրականության մեջ, դեռևս իր վերջնական լուծումը չի ստացել: Ի տարբերություն ՀՀ գործող քր. օր-ի, մի շարք արտասահմանյան երկրների քրեական օրենսդրություններում, մնամատիպ արարքների կատարումը համարվում է որպես *հափշտակություն*: Այդպիսի երկրների շարքին են դասվում, օրինակ՝ Գերմանիայի Ֆեդերատիվ Հանրապետությունը (Քր. օր-ի «248c» պարագրաֆը՝ «էլեկտրաէներգիա հափշտակելը»), Մոլդովայի Հանրապետությունը (Քր. օր-ի 194-րդ հոդվածը՝ «էլեկտրական և ջերմային էներգիայի կամ գազի հափշտակությունը կամ ապօրինի օգտագործումը»), Ուկրաինայի Հանրապետությունը (Քր. օր-ի 188-1-րդ հոդվածը՝ «Ինքնակամ օգ-

Քրեական իրավունք

ստագործման միջոցով էլեկտրական կամ ջերմային էներգիայի հափշտակությունը», Ֆրանսիայի Հանրապետությունը (Քր. օր-ի 311-2 հոդվածը՝ «էներգիան խաբեությամբ վերցնելը՝ մեկ ուրիշին վնաս պատճառելով, որը նույնական է գողությանը»), ԱՄՆ-ի որոշ նահանգները և այլն:

Սակայն պետք է նկատել, որ ներկայումս՝ առանց քրեական իրավունքի դոկտրինայում ձևավորված որոշակի հայեցակարգերի որակական փոփոխության, հնարավոր չէ էլեկտրական, ջերմային էներգիան կամ գազը՝ միանշանակ դիտել որպես հափշտակության առարկա: Տվյալ խնդրի լուծման համար ուղղակի պետք է էներգիայի այդպիսի տեսակներն ընդունել որպես գույքի «յուրահատուկ տեսակներ», որոնց արտադրման համար մարդու կողմից ծախսվում է անհրաժեշտ հանրային աշխատանք: Գրա արդյունքում վերջիններս ձեռք են բերում փոխանակման և սպառողական արժեքի այնպիսի իրական նշանակություն, որոնց ապօրինի օտարումն էական վնաս է պատճառում սեփականատիրոջը՝ միաժամանակ ապահովելով գույքային օգուտներ հանցավորի համար: Այլ կերպ ասած՝ դրանք բնությունից վերցված և սպառման նպատակով հանրային օգտակար աշխատանքի արդյունքում արտադրված այն ապրանքներն են, որոնց ապօրինի, անհատույց և շահադիտական նպատակով տնօրինելը և օգտագործելը վնաս է պատճառում սեփականատիրոջը՝ հանցավորի համար ապահովելով գույքային օգուտներ, այսինքն՝ այդպիսի արարքների կատարումը սեփականատիրոջ մոտ արտահայտվում է որոշակի նյութական վնասների գոյացմամբ, իսկ հանցավորի մոտ՝ նյութական միջոցների ավելացմամբ կամ վերջինիս հարստացմամբ:

Ներկայիս շուկայական հարաբերություններում էներգիայի նշված տեսակները վաղուց արդեն ձեռք են բերել *ապրանքային կարգավիճակ*, որի համար պետք է

վճարել: Գրանց ստացման համար արտադրությունը ծախսում է հսկայական միջոցներ, ինչի արդյունքում դրանք ձեռք են բերում սպառողական-ապրանքային արժեք՝ ուղղված անձնական, արտադրական կամ այլ պահանջմունքները բավարարելուն: Ստացվում է այնպես, որ, օրինակ՝ եթե անձը գողացել է մեկ տոննա մագուիթ, ապա այն գողություն է, իսկ եթե նա գողացել է մի քանի տասնյակ հազար կիլոկատ/ժամ էլեկտրաէներգիա, որի արտադրման համար ծախսվել է այդ մագուիթը, ապա հափշտակությունը բացակայում է: Բոլոր դեպքերում, սեփականատիրոջը պատճառվում է նյութական վնաս, իսկ հանցավորն իր օգուտն է դարձնում այն բարիքը, որը, արտադրական պրոցեսի արդյունքում, ստեղծվել է սեփականատիրոջ ջանքերով, այսինքն՝ սեփականատիրոջ բավական նյութական միջոցներ է ծախսում և աշխատանքներ իրականացնում այն արտադրելու համար: Ասվածը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ բոլոր տեսակի էներգիաները, որոնց վրա ծախսվել է մարդկային (հասարակական անհրաժեշտ) աշխատանք և որի արդյունքում բնության մեջ առկա բարիքները (կոնկրետ դեպքում՝ էներգակիրները)՝ որոշակի արտադրական պրոցեսների արդյունքում, հանդես են գալիս որպես սպառողական ապրանք, ապա դրանց դիտավորությամբ, շահադիտական նպատակներով, ապօրինի և անհատույց օգտագործելը պետք է ճանաչվի որպես *հափշտակություն*, այն պարագայում, երբ նյութական հատկանշներով օժտված այն առարկան, որի վրա չի ծախսվել հասարակական անհրաժեշտ աշխատանք, չի կարող համարվել գույք, հետևաբար՝ հափշտակության առարկա:

«էներգախնայողության և վերականգնվող էներգետիկայի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածն էներգակիր է համարում զանազան ագրեգատային վիճակներում գտնվող նյութը (այինք, հեղուկ, գազային) կամ մատերիայի այլ ձևերը (պլազմա, դաշտ, ճառագայթում և այլն),

որոնցում կուտակված էներգիան կարող է օգտագործվել էներգամատակարարման նպատակով, իսկ «էներգետիկայի մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածով էներգիան բնորոշվում է որպես էլեկտրական էներգիա (հզորություն) և ջերմային էներգիա: Լինելով որոշակի բնական-ֆիզիկական վիճակում գտնվող օբյեկտներ և շրջակա նյութական աշխարհի անբաժանելի բաղադրիչներ՝ դրանք օգտագործվում են որոշակի չափորոշիչներով: Դրանց օգտագործման ծավալները չափվում են համապատասխան տեխնիկական սարքավորումներով՝ կիրառելով համապատասխան չափման միավորներ, օրինակ, մատակարարվող էլեկտրական էներգիան՝ էլեկտրաէներգիայի հաշվիչով և կիրվատ/ժամով՝, ջուրը և գազը՝ համապատասխան հաշվիչներով և խորանարդ/մետրերով և այլն: Այսինքն՝ ընդհանրապես բացառել, որ էլեկտրական կամ ջերմային էներգիան և գազը գրկված են նյութական հատկանիշներից, բոլորովին այդպես չէ: Պատճառն այն է, որ էներգիայի՝ որպես նյութական աշխարհի անբաժանելի մասի, աներևույթ տեսքով հանդես գալը պայմանավորված է նրա ֆիզիկական բնությամբ և որպես այդպիսին՝ հանդես գալու ունակությամբ և էությամբ, ինչպես, օրինակ, ջուրը կամ գազը՝ հեղուկ կամ գազային վիճակում հանդես գալու, քարը կամ մետաղը՝ պինդ (կարծր) կամ հալված (հեղուկ) վիճակում հանդես գալու բնական հատկությամբ և այլն: Առօրյա կյանքում՝ էներգիան բնական տեսքով օգտագործելու սահմանափակ հնարավորությունը, որպես նյութական աշխարհի ֆիզիկական երևույթ, երբեք չի վերանում, այլ մշտապես գտնվում է մի տեսակից մեկ այլ տեսակը փոխակերպվելու պրոցեսում: Այն միայն մարդու իրականացված արտադրական պրոցեսների արդյունքում է, որ մատակարարվում և հասանելի է դառնում բոլորիս՝ ցանկալի ապրանքային (արտադրական) արդյունքի տեսքով: Նույնը կարելի է ասել՝ էլեկտրական մարտկոցների, էլեկտրական կուտակիչ և

այլ տեխնիկական սարքավորումների մասին, որոնց համար, ըստ էության, վճարում ենք ոչ թե դրանց ընդհանուր ապրանքային տեսքի, դրանցում օգտագործված նյութերի, այլ արտադրական պրոցեսների արդյունքում ստեղծված և դրանցում առկա (կուտակված) էներգիայի համար: Եթե նշված ապրանքային վիճակով հանդես եկող սարքավորումն չապահովի կամ իր մեջ չպարունակի անհրաժեշտ էներգիան, որի համար այն արտադրված է, ապա այն կդադարի որպես ապրանքատեսակ հանդես գալուց, չի ապահովի սպառում կամ տնտեսական պահանջարկ, հետևաբար չի ունենա մաս համապատասխան գին: Այլ կերպ ասած՝ *կդադարի հանդես գալ որպես ապրանքատեսակ*: Նույնը վերաբերում է մաս գազը կամ ջուրը ապօրինի օգտագործելուն: Դրանք նույնպես ունեն ապրանքային կարգավիճակ, կարող են ինքնակամ և ապօրինի օգտագործվել կամ տնօրինվել ինչպես համապատասխան հաշվիչ սարքերի, այնպես էլ առանց դրանց օգնության:

ՀՀ գործող քր. օր-ի 184-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում *խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով գույքային վնաս պատճառելու համար*: Իրավաբանական գրականության մեջ քննարկվող հանցագործությունն օբյեկտիվ կողմից նմանեցվում է խարդախությանը: Սակայն, ի տարբերություն խարդախության, այս դեպքում անձը խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով ոչ թե հափշտակում է ուրիշի գույքը, այլ գույքային վնաս է պատճառում սեփականատիրոջը կամ գույքի այլ տիրապետողին: Այսինքն, եթե խարդախության դեպքում գույքը դուրս է գալիս սեփականատիրոջ ֆոնդից, ապա քննարկվող հանցագործությամբ սեփականատիրոջ գույքային ֆոնդը չի պակասում: Գույքը, որը պետք է ստանար սեփականատերը, հանցավորի գործողությունների պատճառով մուտք չի գործում նրա ֆոնդ կամ նրան գույքային վնաս է հասցվում բաց թողնված օգուտի

Քրեական իրավունք

ձևով: Օրինակ՝ չի վճարում գազի, էլեկտրաէներգիայի, ջերմային էներգիայի վճարը և այլն⁸: Այսինքն՝ հափշտակության հանցակազմի նույնիսկ մեկ հատկանիշի բացակայության դեպքում, տվյալ արարքը չի կարող որակվել որպես խարդախություն⁹: Մինչդեռ հեղինակներից՝ Մ. Գելֆերը ժամանակին այլ կարծիքի էր: Նա կարծում էր, որ էլեկտրաէներգիայի վճարումներից խուսափելը չի բխում խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու միջոցով գույքային վնաս պատճառելու հանցակազմի էությունից և այն իր մեջ ներառում է գողության հանցակազմի բոլոր անհրաժեշտ հատկանիշները¹⁰:

Եթե փորձենք հարցը դիտարկել հակառակ կողմից, ապա ինչպես պետք է որակվի արարքը, եթե դրանում իրականում ոչ թե բացակայում, այլ առկա են հափշտակության հատկանիշները: Այստեղ ուղղակի պետք է նկատել, որ նշված հարցի լուծումը պետք է դիտել գուտ *տնտեսական տեսանկյունից*, քանի որ հափշտակության առարկա կարող են հանդես գալ միայն այն առարկաները, որոնք օժտված են տնտեսական հատկանիշներով՝ սպառողական նպատակներով ստեղծված լինելու հանգամանքով, ինչը բնորոշ է վերը նշված օբյեկտներին: Հարցի խորությունը հասկանալու նպատակով փորձենք այն հիմնավորել հետևյալ օրինակներով.

- հանցավորը՝ սեփականատիրոջ կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելու սպառնալիքով, տևական ժամանակ՝ շահադիտական նպատակներով, ապօրինի և անհատույց կերպով օգտագործում է վերջինիս բնակարանի էլեկտրական հոսանքը՝ վերջինիս պատճառելով խոշոր չափի վնաս:

Սեկ այլ օրինակում՝ հանցավորը, օգտվելով հարևանությամբ բնակվող տան սեփականատիրոջ երկարատև բացակայությունից, գաղտնի, առանց բնակարանատիրոջ գիտության, լարանցում է կատարում տուժողի տանիքին գտնվող էլեկտրական սյանը և տուժողի բացակա-

յության ողջ ժամանակը նրա օգտին, շահադիտական նպատակներով օգտագործում վերջինիս էլեկտրաէներգիան: Իսկ հետագայում՝ նույնպես օգտվելով տուժողի բացակայությունից, ռետինե խողովակը գաղտնի միացնելով բակում գտնվող ջրի ծորակին, իսկ որոշ ժամանակ անց՝ բնակարանը մատակարարող գազի խողովակին՝ շարունակաբար, շահադիտական նպատակներով, ապօրինի, անհատույց կերպով օգտագործում է սեփականատիրոջ բնակարանի ջուրը և գազը: Կատարված գործողությունների արդյունքում՝ հանցավորը տուժողին պատճառում է առանձնապես խոշոր չափի վնաս:

Վերը նշված երկու օրինակներում էլ առկա են հափշտակության հատկանիշներ և հանցավորների կատարած գործողություններում չկան հանցակազմի այն հատկանիշները, որոնք կապված են խաբության կամ վստահությունը չարաշահելու հետ: Կարելի է ասել, որ նմանատիպ օրինակները պրակտիկայում եզակի չեն:

Ելնելով քննարկվող հարցի առանձնահատկություններից և կարևորությունից, ինչպես նաև այն հանգամանքից, որ օրենսդրության մեջ բացակայում է «գույք» հասկացության քրեաիրավական սահմանումը¹¹, ուստի գույքի քրեաիրավական հասկացությունը և հանցագործությունների որակման գործընթացն առավել հստակեցնելու, ինչպես նաև հանցագործությունների որակումը գործնականում ավելի ճիշտ և միատեսակ կազմակերպելու նպատակով, առաջարկվում է *էլեկտրական կամ ջերմային էներգիան, ինչպես նաև գազը և ջուրը դիտել որպես հափշտակության առարկա՝ գույք*:

Այսինքն, եթե փորձենք առավել ընդհանուր և հակիրճ բնորոշել հափշտակության առարկայի՝ գույքի, քրեաիրավական բնութագիրը, ապա առաջարկվում է՝ գործող օրենսգրքի «Սեփականության դեմ ուղղված հանցագործություններ» գլխում, կամ ՀՀ նոր քր. օր-ի նախագծի 1-ին հոդվածում՝ քրեական օրենսգրքում օգ-

տագործվող հիմնական հասկացություններում, այն սահմանել հետևյալ բովանդակությամբ. «Գույք են համարվում ցանկացած տեսքով արտահայտված (այդ թվում՝ հանրորեն օգտակար աշխատանքի արդյունքում ստեղծված կամ արտադրված) այն ապրանքանյութական արժեք ներկայացնող օբյեկտները, որոնք ունեն որոշակի գին և փոխանակման արժեք: Գույք են համարվում նաև՝ փողը,

արժեթղթերը, վճարման պլաստիկ քարտերը, ինչպես նաև էլեկտրական կամ ջերմային էներգիան, գազը և ջուրը»:

Օրենսգրքում՝ «գույք» հասկացության քրեաիրավական սահմանումը նաև ենթադրում է, որ նշված ապրանքատեսակների հափշտակությունը կարող է իրականացվել քրեական օրենսգրքին հայտնի հափշտակության տարբեր եղանակներով:

1. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации, расширенный уголовно-правовой анализ с материалами судебно-следственной практики, ЭКЗАМЕН. М., 2002, с. 306-307.

2. **Кочой С.М.** Ответственность за корыстные преступления против собственности, учебно-практическое пособие, издание 2-е, дополненное и переработанное. М., 2000г., с. 117-118.

3. **Բարսեղյան Տ.Կ.** Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք (առաջին մաս, երկրորդ հրատարակություն), ԵՊՀ, Երևան, 2004թ., էջ 161:

4. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации, расширенный уголовно-правовой анализ с материалами судебно-следственной практики, ЭКЗАМЕН. М., 2002, с. 307.

5. **Бойцов А.И.** Преступления против собственности, теория и практика уголовного права и уголовного процесса. Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2002, с. 110.

6. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации, под общей редакцией док. юрид. наук, Председателя Верховного Суда РФ В.М. Лебедева и док. юрид. наук, профессора Ю.И. Скуратова, издательство НОРМА. М., 2002, с. 372.

7. Էներգիան բացարձակ չափելու ձև չկա, որովհետև էներգիան բացատրվում է որպես այն աշխատանքը, որ մի համակարգ անում է (կամ կարող է անել) մյուսի վրա: Այսպիսով, միայն մի համակարգի փոխա-

կերպումը մյուսի կարող է բացատրվել և չափվել: Գիտության պատմության մեջ, էներգիան տարբեր միավորներով է արտահայտվել, ինչպիսին են էրգերը և կալորիները: Ներկայումս էներգիայի չափման ընդունված միավորը ջոուլն է: Բացի ջոուլից, էներգիայի մյուս միավորներից են կիլովատ ժամը (կՎժ) և բրիտանական ջերմային միավորը (Btu): Սեկ կՎժ-ը հավասար է 3,6 միլիոն ջոուլի, իսկ մեկ Btu-ն հավասար է 1055 ջոուլի (<http://hy.wikipedia.org/wiki/էներգիա>):

8. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, հատուկ մաս, խմբ.՝ իրավ. գիտ. դոկ., պրոֆ. Գ.Ս. Ղազինյանի, ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան, 2004թ., էջ 384: **Бойцов А.И.** Преступления против собственности, теория и практика уголовного права и уголовного процесса. Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2002г., с. 725-726 и др.

9. Курс уголовного права, в пяти томах, особенная часть, том 3, под редакцией док. юрид. наук, профессора Г.Н. Борзенкова и док. юрид. наук, профессора В.С. Комиссарова. М., Зерцало-М, 2002г., с. 462-463.

10. **Гельфер М.** О квалификации незаконного пользования электрической и другой энергией /Социалистическая законность/, 1983г., N8, с. 48.

11. Առաջին անգամ՝ առանձին նորմի տեսքով, ՀՀ նոր քր. օր-ի նախագծում նախատեսված է սահմանել օրենսգրքում օգտագործվող հիմնական հասկացությունները (հոդված 1-ին):

Лилит ТАДЕВОСЯН

Судья Апелляционного уголовного суда РА,
доктор юридических наук

ДОБРОВОЛЬНЫЙ ОТКАЗ ОТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Наказания, направленные на исправление осужденных, а также государственная карательная политика не обеспечивают сегодня должной эффективности, вследствие чего приоритетной задачей правоохранительных органов становится предупреждение преступлений.

При исполнении сформированного замысла на совершение преступления могут возникнуть новые обстоятельства и побуждения, противостоящие раннее сформированному замыслу на совершение преступления. Под влиянием таких факторов у лица могут возникать соображения о необходимости не только изменить, но и вовсе прекратить совершение начатой преступной деятельности. Подобное видоизменение и прекращение совершения преступления может осуществляться не только помимо воли лица, но также и благодаря его воле. И если в первом случае речь может идти о неоконченном преступлении, то во втором — о добровольном отказе от доведения до конца начатого совершения преступления¹.

Согласно статье 36 УК РА, добровольным отказом от преступления признается прекращение лицом приготовления к преступле-

нию, либо покушения на преступление, либо прекращение действия (бездействия), непосредственно направленного на совершение преступления, если лицо осознавало возможность доведения преступления до конца. Лицо, добровольно отказавшееся от доведения преступления до конца, не подлежит уголовной ответственности, если фактически совершенное им деяние не содержит иного состава преступления. Организатор преступления, подстрекатель к преступлению или пособник преступления при добровольном отказе не подлежат уголовной ответственности, если они сообщением государственным органам или иными предпринятыми мерами предотвратили доведение преступления исполнителем до конца, а если указанные не привели к предотвращению совершения преступления исполнителем, то предпринятые меры могут быть учтены при назначении наказания в качестве обстоятельств, смягчающих ответственность и наказание.

Чтобы предотвратить вред, наносимый преступлением государству, обществу и гражданам, государство с помощью предоставленных ему правовых средств пытается стимулировать прекращение лицом уже начатой им преступ-

ной деятельности. Такая заинтересованность должна быть обоюдной, поскольку лицам, начавшим преступную деятельность, должны быть даны, а впоследствии и реально гарантированы определенные правовые гарантии, которые побудят их прекратить осуществление запрещенной уголовным законом деятельности и по собственной воле отказаться от дальнейшего осуществления преступного намерения.

В сфере уголовного права такой правовой основой, побуждающей добровольно прекратить уже начатую преступную деятельность, является полное освобождение от потенциального несения уголовно-правовых последствий деяния. Добровольный отказ от завершения преступления следует рассматривать как социально полезную деятельность субъекта, которая, с одной стороны, дает возможность избежать нанесения вреда охраняемым уголовным законом интересам, а с другой — нейтрализовать угрозу наступления для субъекта неблагоприятных последствий, предусмотренных законом за совершенное деяние, «в основе этого лежит гуманная идея предоставления правонарушителю возможности одуматься. Выигрывает и общество, т. к. совершение преступления зачастую связано с причинением ему необратимого вреда»².

Сходство добровольного отказа от совершения преступления и неоконченного преступления, ко-

торые являются самостоятельными институтами уголовного права, заключается в том, что действия лица не доводятся до конца, объекту уголовно — правовой охраны либо вред полностью не причиняется, либо вред причиняется не в том объеме, как намеревалось лицо.

Законодатель дал исчерпывающий перечень неоконченных преступлений, включив в их число только приготовление к преступлению и покушение. Но в то же время, согласно простой логике, преступление оказывается неоконченным не только в силу обстоятельств, не зависящих от воли лица, но и в результате добровольного отказа при приготовлении к нему и покушении. В свое время сторонником такой же позиции была и Н. Ф. Кузнецова, которая относила к числу неоконченных преступлений не только деяния, оказавшиеся неоконченными из-за обстоятельств, не зависящих от воли лица, но и прекращенные им по собственной воле³.

Возникшее законодательное противоречие некоторые авторы предлагают решить в одном из двух направлений: либо добровольный отказ должен быть признан неоконченным преступлением и соответственно оставлен в главе, регулирующей институт неоконченного преступления; либо он не признается неоконченным преступлением и должен быть выведен за пределы данной главы в нынешнем наимено-

вании. Они предлагают отнести добровольный отказ к видам неоконченного преступления и соответственно урегулировать в норме о неоконченных преступлениях еще и добровольный отказ как вид неоконченного преступления⁴.

Институты добровольного отказа от преступления и неоконченного преступления хоть и близки друг другу и имеют множество внешне схожих черт, они отличаются друг от друга своим правовым характером, правовыми последствиями и присущими особенностями. Главная общность указанных институтов заключается в том, что предварительная преступная деятельность лица не доводится до конца, для находящегося под уголовно-правовой защитой объекта неблагоприятные последствия не наступают или же вред наносится не в том объеме, в каком был задуман субъектом. Видимо, учитывая именно это сходство, законодатель включил оба эти института в одну главу. Кроме того, как неоконченное преступление, так и добровольный отказ от преступления могут быть прерваны на стадии приготовления к преступлению или при совершении действий, (бездействия), непосредственно направленных на совершение преступления (покушение).

В отличие от неоконченного преступления, в случае добровольного отказа лицо прекращает совершение им действий, еще не содержащих признаков состава пре-

ступления.

Освобождая от уголовной ответственности лицо, добровольно отказавшееся от совершения преступления, законодатель преследует две цели: во-первых, дать лицу осознать общественную опасность своего поведения и его возможных неблагоприятных последствий, во-вторых, предотвратить возможность нанесения вреда объекту, находящемуся под уголовно-правовой защитой. Субъект добровольно, самостоятельно, по любым мотивам прекращает предварительные действия, осознавая при этом реальную возможность доведения преступления до его логического конца. Это обстоятельство резко снижает степень общественной опасности данного субъекта и фактически совершенных им действий.

Лицо может добровольно отказаться от совершения преступления лишь в ходе выполнения таких действий, которые еще не содержат всех признаков приготовления к преступлению или покушения.

На практике добровольный отказ от преступления будет иметь место в тех случаях, когда преступное намерение лица совершает переход от мыслей к объективным действиям. Однако это не означает, что когда лицо замышляет преступление и разрабатывает соответствующий план действий, добровольный отказ не может иметь

места. Факт добровольного отказа от преступления присутствует, причем он является результатом свободного волеизъявления лица, однако данный отказ какого-либо практического значения не имеет. Практическое значение не будет иметь так же создание условий для совершения преступления небольшой и средней тяжести. Даже если такая деятельность была прервана по обстоятельствам, не зависящим от воли лица, оно не будет привлечено к уголовной ответственности, поскольку статья 33 УК РФ к числу неоконченных преступлений относит только приготовление к совершению тяжких и особо тяжких преступлений.

Преступное деяние, которое субъект отказывается довести до конца, на первый взгляд содержит признаки неоконченного преступления, за которые нецелесообразно привлекать к уголовной ответственности, поскольку субъект меняет свое поведение и отношение к деянию. Речь в данном случае идет об уже начатом деянии, направленном на реализацию преступного умысла, которое, однако, не доводится до логического завершения. При достаточной совокупности фактических данных лицу должно быть предъявлено обвинение за совершенное, а значит, должна наступить и уголовная ответственность, однако субъект может быть освобожден от ответственности, если добровольно и окончательно откажется

от завершения уже начатого преступления. Иначе говоря, при добровольном отказе лицо освобождается от уголовной ответственности, а если следовать духу уголовного закона, то получится, что в случае добровольного отказа от преступления лицо не подлежит уголовной ответственности.

При добровольном отказе от преступления снижается основной признак преступления — общественная опасность деяния, когда сам субъект, а также уже выполненные им действия постепенно теряют свой общественно опасный характер⁵.

Идея ненаказуемости лиц, добровольно отказавшихся от совершения преступления, нашла свое отражение и в нормативных источниках ряда зарубежных стран, хотя и не получила единообразного регулирования. Это обусловлено в первую очередь особенностями тех уголовно-правовых систем, к которым примыкает то или иное государство, а также сформировавшимися в данных странах правовыми традициями, представлениями о форме, содержании и целях реализации уголовной ответственности, а также рядом других правовых и социальных факторов.

Так, например, согласно сформировавшейся в английском уголовном праве традиции, в случае добровольного отказа от преступления лицо может быть освобождено от уголовной ответственности за соучастие, если его отказ носит деятельный характер, то есть, про-

явился в активных действиях. Законодательно это правило не закреплено, однако уже утвердилось в прецеденте и правовой доктрине. В каждом конкретном случае суд исходит из общих норм права, при этом если преступная деятельность уже вышла за рамки приготовления, то добровольный отказ уже не рассматривается как основание для освобождения от уголовной ответственности⁶.

УК Италии предусматривает возможность добровольного отказа от преступления, который является обстоятельством, исключающим уголовную ответственность, а совершенные действия наказываются только в том случае, если они сами по себе содержат признаки преступного деяния. Добровольный отказ, согласно итальянскому уголовному законодательству, состоит в прекращении деятельности по воле самого субъекта, а по мнению преобладающему в теории, добровольный отказ возможен только на стадии неоконченного преступления. В случае покушения на преступление, совершаемое путем бездействия, добровольный отказ должен выразиться в осуществлении тех действий, которые лицо должно выполнить (например, мать возобновляет кормление новорожденного ребенка)⁷.

Уголовный кодекс Франции, принятый 22-го июля 1992г., не содержит отдельной нормы о добровольном отказе от преступления.

Однако статья 422-1 устанавливает правило, согласно которому, лицо, готовящееся к террористической деятельности, освобождается от ответственности, если путем предупреждения администрации или судебных властей, создало возможность избежать совершения деяния, а в случае необходимости содействовало и выявлению других виновных⁸.

Общему праву США институт добровольного отказа неизвестен, т. к. считается, что если действие, составляющее покушение, совершено, то последующее поведение лица не имеет значения. Однако законодательством некоторых штатов, испытавшим в этом вопросе влияние Примерного УК, предусматривается при определенных условиях возможность освобождения от ответственности за отказ от доведения преступления до конца. Так в §40.10 (п. 3) УК штата Нью-Йорк говорится, что «утверждающей защитой является то, что при обстоятельствах, ясно показывающих добровольный и полный отказ от своего уголовно наказуемого намерения, обвиняемый избежал совершения преступления, на которое он покушался, путем отказа от своих уголовно наказуемых усилий и, если простого отказа для такого избежания недостаточно, путем предпринятия дальнейших и позитивных шагов, которые предотвратили его совершение». Однако отказ не считается «добровольным

и полным, если он мотивирован целиком или частично:

а) убеждением, что существуют обстоятельства, которые усиливают вероятность обнаружения или поимки обвиняемого или другого участника данного уголовно наказуемого предприятия, или которые затрудняют реализацию уголовно наказуемого намерения; или

б) решением отложить осуществление уголовно наказуемого поведения на какое - то время или перенести приложение уголовно наказуемых усилий на другую жертву или на достижение другой, но сходной цели (п. 5 § 40.10 УК штата Нью-Йорк)⁹.

В отличие от нового УК РА, прежнее уголовное законодательство не устанавливало понятия добровольного отказа от преступления. Согласно ч. 1 ст. 36 Уголовного кодекса РА, вступившего в действие с 1-го августа 2003 г., добровольным отказом от преступления признается прекращение лицом приготовления к преступлению или покушения на преступление или прекращение действий (бездействия), непосредственно направленных на совершение преступления, если лицо осознавало возможность доведения преступления до конца.

Добровольный отказ от преступления может быть определен как отказ лица по собственной воле от продолжения уже начатой преступной деятельности и доведения ее до конца, когда оно осоз-

нает как фактическую возможность доведения ее до конца, так и отсутствие тех причин и препятствий, которые исключают возможность продолжения преступного поведения и достижения преступной цели.

В случае добровольного отказа от совершения преступления лицо может быть привлечено к уголовной ответственности только за те действия, которые содержат признаки преступления. За прекращенную деятельность оно не подлежит уголовной ответственности, причем должны отсутствовать признаки как оконченного, так и неоконченного состава преступления. Таким образом, в случае добровольного отказа лицо не привлекается к уголовной ответственности за деяние, которое он намеревался совершить. Именно в связи с этим особо важное значение приобретает констатация факта добровольного отказа от преступления.

В отличие от УК РА, УК России изложил статью о добровольном отказе от преступления более полно, во второй части нормы закрепляя два обязательных признака добровольного отказа, при наличии которых лицо не подлежит уголовной ответственности. Это добровольность и окончательность отказа от завершения преступления¹⁰.

Подобный подход законодателя будет способствовать не только четкой и недвусмысленной трактовке данного института уголовного права, но и позволит избежать

возможных ошибок при его практическом применении. Следуя позиции российского законодателя, ряд теоретиков в качестве обязательных признаков добровольного отказа от преступления рассматривают именно добровольность и окончательность этого отказа¹¹.

Другие ученые относят к этим признакам также осознание возможности окончания преступления¹².

Следует согласиться, что добровольным считается поведение, исходящее из собственной воли правонарушителя, его внутренних побуждений — желания и стремления поступить именно так. Данные желания и стремления должны привести к прекращению лицом приготовления к преступлению либо прекращению деяний, непосредственно направленных на совершение преступления¹³.

Следует выделить четыре наиболее важных признака, которыми уголовно-правовой институт добровольного отказа отличается от других «примыкающих» институтов — неоконченного преступления и деятельного раскаяния. Это:

1. отказ от преступной деятельности по собственной воле лица;
2. осознание лицом возможности доведения преступления до конца;
3. окончательное, бесповоротное и действительное прекращение преступной деятельности;
4. своевременное прекращение преступной деятельности.

Последний из отмеченных признаков позволяет отграничить добровольный отказ от деятельного раскаяния, суть которого заключается в проявлении посткриминального позитивного поведения и исправлении, заглаживании вреда, нанесенного в результате уже совершенного преступления. Волевой признак добровольного отказа дает возможность отграничить его от приготовления к преступлению и покушения, не доведенных до конца в силу не зависящих от воли лица обстоятельств. Окончательный характер добровольного отказа так же позволяет различить его от предварительной преступной деятельности, которую субъект может временно прекратить, а впоследствии вновь возобновить.

Несколько подробнее остановимся на таком признаке добровольного отказа от преступления, как окончательность. Окончательный характер — один из обязательных признаков отказа от преступления, когда субъект полностью, окончательно, безоговорочно и бесповоротно прекращает начатую преступную деятельность. Если он прекращает преступную деятельность лишь временно, исходя из определенных соображений, чтобы позже совершить преступление в более благоприятных условиях (например, прекращает кражу с целью приспособления необходимого инструмента для его совершения), то такой отказ от преступления нельзя считать доброволь-

ным, поскольку и сам субъект, и его деяние продолжают оставаться общественно опасными.

Действительное прекращение преступной деятельности лицом означает, что субъект, выполняя определенные действия, направленные на достижение преступного результата и порождающие изменения объективной действительности, не доводит их до логического завершения.

Своевременное прекращение преступной деятельности — один из важнейших признаков добровольного отказа¹⁴. Своевременное прекращение преступления означает, что добровольный отказ может иметь место лишь если лицо прекращает действия (бездействие) по созданию условий для совершения общественно опасного деяния или непосредственно на совершение преступления до того момента, с которым законодатель связывает окончание преступления.

Добровольный отказ может иметь место лишь при приготовлении к преступлению и неоконченном покушении, поскольку при оконченном покушении не может иметь место такой обязательный признак добровольного отказа от преступления, как осознание возможности доведения преступления до конца. При оконченном преступлении лицо совершает все необходимые по его мнению действия для доведения преступления до конца, однако преступный результат не достигается в силу

обстоятельств не зависящих от воли данного лица.

Окончательный характер добровольного отказа получает объективное отражение (субъект не продолжает свое преступное посягательство), однако содержательная сторона этого признака носит субъективный характер, поскольку субъект, принимая решение о прекращении преступной деятельности, в первую очередь подтверждает свою внутреннюю решимость окончательно отказаться от продолжения преступления, а следовательно, сам определяет, что в дальнейшем продолжать преступную деятельность не будет и что прекращает ее окончательно и безоговорочно. Следовательно, окончательный характер добровольного отказа от преступления следует рассматривать исключительно в его субъективном смысле.

Основным признаком, характеризующим добровольный отказ с субъективной стороны, является его волевой характер. Волевым считается то поведение, которое истекает из собственной воли правонарушителя, рождается из его внутренних побуждений, стремлений и желаний.

Осуществляя ту или иную осознанную, преднамеренную деятельность, лицо стремится добиться какого-либо определенного результата, что он, разумеется, осознает. Следовательно и отказ от этой деятельности также должен принимать субъект — по своей

собственной воле. Собственная воля личности выступает в качестве главного обстоятельства прекращения предварительной преступной деятельности. Спорной представляется точка зрения авторов, считающих, что волевой характер отказа от преступления заключается в прекращении предварительной преступной деятельности именно по инициативе субъекта¹⁵.

Добровольность предполагает свободу воли и волеизъявления, тогда как инициатива, вследствие которой лицо не доводит преступление до конца, может исходить и от других лиц (друзей, прохожих, потерпевшего и т. д.), в том числе и от правоохранительных органов. Важно, чтобы решимость субъекта отказаться от совершения преступления была следствием его собственных побуждений.

Воля является тем признаком, благодаря которому психологический фактор отражается на практической деятельности лица¹⁶. Именно по этому признаку добровольный отказ от преступления, когда добровольное прекращение общественно опасной деятельности является следствием собственного и осознанного волеизъявления лица, отличается от неоконченного преступления (приготовления к преступлению и покушения), когда преступная деятельность не достигает цели в силу обстоятельств, не зависящих от воли субъекта.

Отказ от преступления не может считаться добровольным, если он явился результатом внешнего

воздействия других лиц или был продиктован такими объективными обстоятельствами, которые возникли независимо от воли совершающего преступление лица и сделали невозможным завершение преступления.

Под влиянием волевых процессов субъект может активизировать свое преступное поведение и, преодолев препятствия, достичь его завершения, то есть совершить окончательное преступление. В то же время благодаря волевому усилию лицо может воздержаться от совершения тех или иных действий — если даже они вступили в стадию осуществления — или может придать им совершенно иную направленность.

Добровольный отказ может быть реализован только в том случае, если лицо проявляет инициативу по прекращению преступного посягательства. Выбираемая субъектом форма поведения зависит от его мотивации. Применительно к уголовному праву на формирование мотивов оказывают влияние учет, оценка, взвешивание обстоятельств, в которых находится субъект, осознание цели преступления, которая перед ним стоит. Соответственно, под мотивацией преступного поведения следует понимать систему побуждений вменяемого лица, направленных на достижение конкретной цели посредством совершения преступления¹⁷.

Следует подчеркнуть, что мотивы добровольного отказа не име-

ют какого — либо юридического значения, однако, как справедливо указывает А.Д. Сафронов, установление мотива добровольного отказа, необходимо в каждом конкретном случае, что позволит убедиться в действительности добровольного отказа, решить вопрос о привлечении лица к уголовной ответственности за фактически совершенные действия, либо же о целесообразности применения иных мер воздействия. Если при добровольном отказе внешние обстоятельства лишь влияют на формирование определенного мотива прекращения преступной деятельности при сознании возможности ее завершения, то при вынужденном отказе внешние обстоятельства лишают субъекта возможности совершить задуманное преступление в намеченное время¹⁸.

В качестве двух основных психологических функций воля и сознание в реальной жизни обуславливают друг друга, являясь разными сторонами одного и того же единого психологического акта.

Волевое усилие, которое субъект прилагает для прекращения преступной деятельности, тесно связано со следующим признаком добровольного отказа от преступления: лицо должно осознавать возможность успешного завершения преступления. Хотя указанный признак и связан тесно с волевым характером отказа от преступления, он, тем не менее, имеет самостоятельное значе-

ние. Совокупность вышеуказанных двух признаков является обязательным условием добровольного отказа от преступления — в противном случае речь будет идти не о добровольном, а о вынужденном отказе от преступления.

Осознание субъектом, начавшим осуществление преступления, что продолжение преступной деятельности ему невыгодно, отнюдь не означает невозможности доведения преступления до конца. Следовательно, в данном случае нельзя говорить и об отсутствии добровольного отказа от преступления. То обстоятельство, что какими именно соображениями руководствовался субъект, прекращая преступную деятельность, неважно — достаточно лишь, чтобы он осознавал возможность продолжения преступного посяательства.

На практике нередко встречаются случаи, когда субъект бывает не в состоянии правильно оценить возникшую ситуацию и приходит к неверному выводу, что у него нет реальной возможности завершить преступление, тогда как, на самом деле, такая возможность у него есть. К примеру, преступник проникает в квартиру с целью тайного хищения, но, услышав голоса, решает, что хозяин находится дома, и выскакивает в окно, хотя в действительности оказывается, что голоса доносились через стенку из соседней квартиры.

Очевидно, что в указанном слу-

чае отказ от завершения преступления не соответствовал действительным намерениям субъекта, и хотя реальных препятствий для завершения преступления нет, страх перед воображаемой опасностью заставил преступника отказаться от своего намерения. В таких ситуациях отказ от преступления происходит не добровольно, а вынужденно.

Возможна и другая ситуация — когда отсутствуют фактические условия для совершения преступления, однако субъекту кажется, что для осуществления задуманной им преступной деятельности препятствий нет, но, тем не менее, он отказывается от идеи осуществить свое преступное намерение¹⁹.

В подобных случаях, как уже говорилось выше, действия субъекта безусловно следует квалифицировать именно как добровольный отказ от преступления.

Итак, можно констатировать, что субъективная сторона добровольного отказа определяется тем, что субъект добровольно и окончательно отказывается от доведения преступления до конца (волевой признак), осознавая реальную возможность доведения его до конца (интеллектуальный признак).

В этой связи следует отметить, что на практике следует воздерживаться от расширенного толкования волевого признака добровольного отказа от преступления, что может привести к формированию практики необоснованного освобождения от уголовной ответственности.

Действующее законодательное определение добровольного отказа не четко и тем, что в норме содержится повторение определения покушения на преступления. Так, законодатель добровольным отказом от преступления признает как прекращение лицом приготовления к преступлению, так и покушения, а также прекращение действий (бездействия), непосредственно направленных на совершение преступления, что и по своей сути является покушением на преступление, поскольку согласно статье 34 УК РФ, покушением на преступление признается совершенное с прямым умыслом то действие (бездействие), которое непосредственно направлено на совершение преступления, если преступление не было доведено до конца по не зависящим от воли лица обстоятельствам.

Основываясь на анализе признаков добровольного отказа, можно сформулировать понятие добровольного отказа, согласно которому, добровольным отказом от преступления признается своевременное и окончательное прекращение лицом по собственной воле и по любым мотивам действий (бездействия) по созданию условий для совершения преступления или непосредственно направленных на совершение преступления, если лицо осознавало возможность доведения преступления до конца.

1. *Иванов В.Д.* Уголовное законодательство Российской Федерации, Том 1. Часть общая, Изд-во «Личный интерес», Ростов-на-Дону, 1996, с. 58.
2. *Гришанин П.Ф.* Вопросы общей части уголовного права социалистических государств, Учебное пособие, М., 1988. С. 66.
3. Новое уголовное право России. Общая часть. М., 1995, с. 53.
4. *Козлов А. П.* Учение о стадиях преступления. СПб. Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002, с. 307-308.
5. *Тер-Акопов А.А.* Добровольный отказ от совершения преступления. М., Изд-во «Юрид. лит.», 1982, с. 41.
6. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть. Под ред. И. Д. Козочкина. М., 2001. с. 79.
7. Уголовный кодекс Голландии. Науч. ред. Б.В.Волженкин, 2-е изд. СПб., Издательство «Юридический центр Пресс», 2001, с. 540.
8. Уголовный кодекс Франции. Москва, Юридический колледж МГУ, 1991.
9. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть. Под ред. И. Д. Козочкина. М., 2001. с. 193.
10. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Отв. ред. В. И. Радченко. М., «Спарк», 2000, с. 55.
11. *Дурманов Н. Д.* Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву. М., 1955, с. 196-197; *Андреева Л.* Не допускать ошибок при применении ст. 16 УК РСФСР, «Соц. законность», 1964, N12, с. 16; *Дьяков С.* Добровольный отказ от совершения преступления, «Социалистическая законность», 1973, N10, с. 51-53; *Дядько Д. Е.* Добровольный отказ от совершения преступления по советскому уголовному праву. Автореф. дисс. ...канд. юрид. наук. Харьков, 1974, с. 4; *Наумов А. В.* Российское уголовное право. Общая часть. М., 1996. С. 282; Уголовное право. Общая часть. Под ред. Б. В. Здравомыслова. М., 1996, с. 243; *Юшков Ю.* Добровольный отказ от совершения преступления, «Сов. юстиция», 1996, N8, с. 20-21; Уголовное право. Общая часть. Под ред. Р. Р. Галиакбара. Саратов, 1997, с. 231; *Сверчков В.* Место добровольного отказа от преступления в системе уголовного законодательства, «Уголовное право», 2001, N2, с. 28-29 и др.
12. *Криволатов Г. Г.* Условие и основание освобождения от уголовной ответственности при добровольном отказе. Труды Карагандинской ВШ МВД СССР. Вып. 6, Караганда, 1976, с. 120; *Иванов В. Д.* Добровольный отказ от совершения преступления. М., 1982, с. 8-9; *Кадырова М. И.* Понятие добровольного отказа и характеристика его объективных признаков. Совершенствование мер борьбы с преступностью и ее профилактика. Ташкент, 1989, с. 25; *Салматова Е. А.* Институт добровольного отказа от преступления в уголовном праве Республики Казахстан. Автореф. дисс. ...канд. юрид. наук. Алма-Ата, 2001, с. 13-15; Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР с постановочными материалами и судебной практикой. Науч. ред. С. И. Улезько. Ростов-на-Дону, 2002, с. 63 и др.
13. *Сверчков В. В.* Место добровольного отказа от преступления в системе уголовного законодательства, «Уголовное право», М., 2001, N2, с. 28.
14. *Назаренко Г. В.* Русское уголовное право. Общая часть: Курс лекций. М., 2000, с. 122.
15. Советское уголовное право. Общая часть. М., 1960, с. 395; *Лясс Н. В.* Добровольный отказ от совершения преступления, «Советская юстиция», 1963, N22, с. 16; *Соколова Н. В.* Значение института добровольного отказа от преступления в укреплении социалистической законности. В кн.: Укрепление социалистической законности и охраны прав граждан. Сборник статей. Ташкент, 1966, с. 69; *Дьяков С.* Добровольный отказ от совершения преступления, «Сов. законность», 1973, N10, с. 51 и др.
16. Общая психология. Под ред. В. В. Богословского. М., 1981, с. 320.
17. *Назаренко Г. В., Ситникова А. И.* Неоконченное преступление и его виды. Москва, 2003, с. 116-117.
18. *Сафронов А.Д.* Добровольный отказ от совершения преступления и деятельное раскаяние преступника, Автореф. дисс... канд. юрид. наук, Москва, 1977, с. 4.
19. *Тер-Акопов А.А.* Добровольный отказ от совершения преступления. М.: Изд-во «Юрид. лит.», 1982, с. 160.

Андраник РАШИДЯН

*Аспирант кафедры уголовного права
и уголовно-процессуального права*

*Российско-Армянского (Славянского) университета,
ведущий специалист агентства экспертизы
правовых актов министерства юстиции РА*

К ВОПРОСУ О ПРИЗНАКАХ СОУЧАСТИЯ И ИХ РЕГЛАМЕНТАЦИИ В ПРОЕКТЕ НОВОГО УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РА

Соучастие в преступлении в уголовно-правовой науке и современном законодательстве является самостоятельным институтом, многообразным и сложным как в определении его понятия, признаков и форм, так и в вопросе об особенностях уголовной ответственности соучастников. Согласно ст. 37 УК РА (ст. 32 УК РФ) соучастием в преступлении признается умышленное совместное участие двух или более лиц в совершении умышленного преступления.

Рассматривая вопрос о признаках соучастия, необходимо отметить, что как и практически любое правовое понятие, соучастие содержит совокупность присущих ему признаков.

Наличие в деянии соучастников всех признаков соответствующего состава преступления образует необходимое, но не достаточное условие для признания основания уголовной ответственности.

По своей правовой природе признаки соучастия рассматриваются в качестве оснований уголовной ответственности. Они дополняют формулу состава преступления, предусмотренного уголовным законом, являющегося единственным основанием уголовной ответственности соучаст-

ников преступления.

В теории уголовного права при характеристике признаков соучастия их принято делить на объективные и субъективные. Это осуществляется в связи с тем, что любая человеческая деятельность, в том числе и совершение преступления, характеризуется единством объективного (внешнего проявления деятельности) и субъективного (внутренними, психическими процессами, характеризующими сознание и волю лица).

На наш взгляд, спорной является позиция¹ Кассационного суда РА, который, перечисляя признаки соучастия, ограничился лишь тремя признаками: 1) участие в преступлении двух или более лиц, 2) совместность действий (бездействие) соучастников в совершении одного и того же преступления, 3) умышленный характер действий (бездействия) соучастников. Как видно, Кассационный суд не называет такой важнейший признак, как причинную связь между деяниями каждого из соучастников и наступившим преступным вредом. Помимо этого, из разъяснения Кассационного суда не понятно он относит умышленный характер действий (бездействия) соучастников к объективным или субъективным

признакам соучастия. Безусловно, умышленный характер действий (бездействия) соучастников является субъективным признаком, который будет анализирован нами далее. Рассмотрим содержание вышеперечисленных признаков в отдельности.

Прежде всего к объективным признакам соучастия ученые относят количественный признак — это участие в преступлении двух или более лиц.

Участие в преступлении не менее двух лиц состоит в том, что преступление должны совершать два или несколько лиц, каждое из которых отвечает требованиям, предъявляемым к субъектам преступления, т.е. является вменяемым физическим лицом, достигшим возраста уголовной ответственности. Данными признаками должны обладать все соучастники: исполнитель, соисполнитель, подстрекатель, организатор, пособник. Данное положение вытекает из ст. 23 УК РФ (ст. 19 УК РФ).

Однако, как отмечалось, закон, определяя понятие соучастия, говорит о «двух или более лицах», однако не раскрывает содержание данного признака. Мы считаем, что речь должна идти только о надлежащих (годных) субъектах преступления.

Данной позиции в целом придерживается и судебная практика РФ (РФ).

Так, в постановлении Верховного Суда РФ от 27 декабря 2003г. «О судебной практике по делам о краже, грабеже и разбое»², данный вопрос остался без уточнения, однако, данное постановление было изменено постановлением Пленума Верховного Суда РФ от 6 февраля 2007г. № 7 «Об изменении и дополнении некоторых постановлений Пленума Верховного Суда Российской Федера-

ции», где в п.18 разъясняется, что «действия лиц, похитивших чужое имущество путем кражи, грабежа или разбоя группой лиц по предварительному сговору или организованной группой, следует квалифицировать по соответствующим пунктам ст.158, 161 и 162 УК РФ по признакам «группа лиц по предварительному сговору» или «организованная группа», если в совершении этого преступления совместно участвовали два или более исполнителя, которые в силу ст. 19 УК РФ подлежат уголовной ответственности за содеянное»³.

Кассационный суд РФ также сформулировал свою позицию по данному вопросу. В частности, в постановлении по уголовному делу Матевосяна А. и Арутюняна Р. Кассационный суд разъяснил ««...участие двух или более лиц как первый объективный признак соучастия проявляется в том, что преступление могут совершить два или более лица, являющиеся субъектами преступления. Соучастником преступления может быть физическое вменяемое лицо, достигшее возраста, с которого наступает уголовная ответственность. Для образования соучастия необходимо наличие не менее двух лиц, обладающих всеми признаками субъекта преступления»⁴.

На наш взгляд, данный вопрос достаточно четко решен в УК Украины⁵, в котором: «Соучастием в преступлении признается умышленное совместное участие нескольких субъектов преступления в совершении умышленного преступления». Минимальное число соучастников (субъектов преступления) зависит от формы соучастия. Преступление, совершенное организованной группой, предполагает наличие трех субъек-

тов, в случае совершения преступления группой лиц или группой лиц по предварительному сговору необходимо наличие двух субъектов.

Не случайно, что в п. 7.1. концепции нового Уголовного кодекса РА говорится, что говоря о двух или более лицах следует понимать физических, вменяемых лиц, достигших возраста уголовной ответственности. Исходя из данной позиции, в ч. 2 ст. 48 проекта нового УК РА соучастием не могут признаваться те случаи опосредованного совершения преступления, когда исполнитель использует таких лиц, которые в силу закона не подлежат уголовной ответственности. Ранее мы предлагали данный фактор законодательно закрепить в определении понятия соучастия, что разрешит встречающиеся в теории уголовного права и на практике споры, относительно вопроса, правильно ли деяние квалифицировать в качестве преступления, совершаемого группой лиц, если один из двух соисполнителей преступления не подлежит уголовной ответственности⁶.

Как бывшие, так и новые уголовные кодексы Армении и России предусматривают, что соучастие возможно тогда, когда преступление совершается совместными действиями двух или более лиц.

Анализируя совместность как признак соучастия в преступлении, следует отметить, что он не только является недостаточно исследованным, но и дискуссионным в уголовном праве. Данное обстоятельство подтверждается тем, что ученые по-разному определяют его и дают разную уголовно-правовую оценку его содержанию.

Одно из наиболее узких определений данного признака было дано

П.И. Гришаевым и Г.А. Кригером. По их мнению, совместность — это есть совершение одного и того же преступления сообща⁷. Таким образом, ученые сводили совместность участия к совершению одного и того же преступления несколькими лицами, при этом главным моментом являлось предварительное согласие. Не разделяя данную позицию, следует отметить, что соучастие возможно и в преступлениях, когда между соучастниками не достигнуто согласие до момента начала преступного посяательства (например, группа лиц), при этом в их деятельности совместность также присутствует. Вероятно, данное мнение было вызвано недостаточной широкой разработанностью института соучастия в тот момент времени.

В некоторых учебных пособиях по уголовному праву ученые определяют признак совместности в соучастии как деятельность, которая направлена на совершение одного и того же преступления⁸. В этом определении совместность характеризуется поведением соучастников преступления (деятельность), при этом, базовым моментом является то, что деятельность лиц объединяется, и лица совершают одно и то же преступление вместе, что отражает содержание данного явления.

По этому вопросу проф. А.Н. Трайнин в своих исследованиях отмечает, что совместное участие нескольких лиц в совершении одного и того же преступления — это участие, при котором каждое из действующих лиц должно быть причинно и виновно связано с преступным результатом⁹.

На наш взгляд, одобрения заслуживает определение совместности, данное проф. С.С.Аветисяном, кото-

рый писал, что «под совместностью следует понимать взаимную обусловленность, согласованность действий соучастников, направленных на совершение одного и того же преступления в достижении единого преступного результата. При соучастии происходит осознанное объединение усилий виновных, когда действия одного соучастника создают условия для действия других соучастников и облегчают достижение преступного результата»¹⁰. Следует отметить, что при этом соучастники могут быть как соисполнителями, когда каждый из них одновременно или в разное время полностью или частично выполняет объективную сторону преступления, так и с распределением ролей, когда объективную сторону выполняет лишь исполнитель, а остальные соучастники выступают в качестве организатора, подстрекателя или пособника. Нельзя считать соучастием случайное соединение действий двух преступников, посягающих на один и тот же объект.

Следует отметить, что ученые не определились и в правовой природе данного признака, в частности, отнесения его к объективным или субъективным признакам соучастия.

Большинство специалистов рассматривают совместность участия в качестве объективного признака, в связи с тем, что совместность проявляется в объективной действительности и связана с объективными процессами совершения преступления¹¹. Аналогичного подхода придерживается и Кассационный суд РА. Так, в п. 28 постановления по уголовному делу Матевосяна А. и Арутюняна Р. Кассационный суд разъяснил «Следующим объективным признаком соучастия является совместность деятельности соучастни-

ков, который означает, что действия соучастников взаимодополняют друг друга и направлены на совершение конкретного преступления. Соучастники, соединяя свои совместные усилия, стремятся к единому результату и для этого каждый вносит свой вклад в общее дело»¹². Тем не менее существует мнение, что совместность представляет собой объективно-субъективный признак соучастия. Так Ф.Г. Бурчак утверждает: «Совместность — это признак не только объективный, но и субъективный. Совместная преступная деятельность предполагает наличие некоторой психической общности, психической связи между совместно действующими лицами»¹³.

В качестве объективного и субъективного признака соучастия совместность рассматривает и Ю.А. Красиков. Он считает, что совместность материализуется в общем последствии, причинной связи между действиями каждого соучастника и наступившим последствием, а также в создании условий для совершения действий другими соучастниками¹⁴.

Представляется, что рассмотрение совместности как субъективного признака соучастия объясняется общностью интересов соучастников, единством их психической общности. Совместность действий выражается не только во внешней, но и тесной внутренней связи. В противном случае каждый виновный должен нести самостоятельную ответственность. Таким образом, мы придерживаемся позиции, согласно которой совместность — не только объективный, но и субъективный признак соучастия.

Спорным в научной литературе по уголовному праву является вопрос причинно-следственной связи при

совместной деятельности двух и более лиц. П.Ф. Тельнов считает, что «характерный показатель совместности совершения преступления — причинная зависимость между деянием каждого соучастника и общим для соучастия преступным результатом»¹⁵. Точка зрения Н.Г. Иванова представляется более убедительной: «Следует считать ошибочным взгляд тех исследователей, которые полагают, что действия соучастников находятся между собой в причинной связи. Человек волен самостоятельно выбирать варианты своего поведения. Та или иная поведенческая реакция зависит лишь от самостоятельного решения индивида... Что касается влияния других лиц, то они лишь создают условия, способствующие тому, чтобы индивид решился на какой-либо поведенческий акт»¹⁶. Далее Н.Г. Иванов делает, на наш взгляд, совершенно правильный вывод: «Связь соучастников между собой следует признать как взаимобусловливающую корреляцию... Другое дело — связь соучастников с конечным результатом преступного посягательства. Здесь связь будет носить необходимый характер, поэтому справедливо утверждение о том, что между действиями соучастника и наступившими преступными последствиями должна быть установлена причинная связь»¹⁷.

Н.С. Таганцев по-своему объяснял причинную связь между соучастниками: «Фактически наступивший или грозящий вред вызывается при соучастии совокупными силами всех совместно действующих лиц. Деяния любого из них, взятые в отдельности, в отрыве от содействия остальных соучастников, не влекут наступления общего вреда. Возникающий при соучастии преступный результат не

поддается расчленению на самостоятельные доли по количеству соучастников. Он является общим и неделимым ввиду совместности его причинения»¹⁸.

Наконец, надо указать на концепцию Т.В. Церетели, которая в своей фундаментальной монографии, посвященной причинной связи в уголовном праве, пишет: «Причинная связь является той объективной границей, дальше которой не может простирается ответственность за соучастие. Следовательно, соучастником в преступлении может считаться тот, кто совершил действия, предшествующие наступлению преступного последствия и являющиеся одним из необходимых условий для его наступления»¹⁹. Таким образом, особое значение причинной связи в соучастии состоит в том, что по наличию причинной связи между деянием соучастника и общим преступным результатом устанавливаются внешние пределы соучастия, проводится объективная грань между соучастием и сходным деянием. Взаимная обусловленность деяний соучастников, а главное — причинная связь между действиями каждого из них и свойственным соучастию преступным последствием приводят к тому, что такое последствие становится общим для соучастников. Поэтому совместность деяния в смысле требований ст. 32 УК РФ (ст. 37 УК РА) означает также, что соучастники причиняют единое преступное последствие.

Затрагивая проблему субъективных признаков соучастия, следует отметить, что в последние годы в силу увеличения технической оснащенности человеческой деятельности, появления новой техники и технологии, когда в сфере взаимодействия человека и техники возникают

ситуации наступления значительно более тяжких общественно опасных последствий в результате недобросовестного или легкомысленного отношения к своим служебным обязанностям нескольких лиц (например, как это было при чернобыльской аварии), проблема ответственности за неосторожное сопричинение становится все более актуальной²⁰. В уголовно-правовой литературе в качестве специфических черт неосторожного сопричинения выделяют следующие: а) неосторожное сопричинение — это единое преступление; б) в таком преступлении участвуют несколько субъектов ответственности (множественность субъектов); в) характер поведения, — обусловившего наступление результата, — взаимосвязанный и взаимообусловленный; г) создается угроза наступления или наступает единое для всех субъектов преступное последствием, предусмотренное конкретным составом; д) имеется причинная связь между допреступным поведением и наступившим последствием; ж) посягательство совершается с неосторожной формой вины²¹. При этом авторы единодушны в том, что, во-первых, неосторожное сопричинение обладает более высокой степенью общественной опасности, и, во-вторых, в отличие от соучастия, неосторожное сопричинение представляет собой иное явление, так как оно не согласуется с концепцией соучастия как совместного умышленного участия нескольких лиц в совершении умышленного преступления. Следует отметить, что в УК РФ законодатель не воспринял идею выделения наряду с институтом соучастия и неосторожного сопричинения общественно-опасных последствий как самостоятельного института, что создает

определенные сложности для дифференциации ответственности и индивидуализации наказания сопричинителей вреда. Идея выделения неосторожного сопричинения как самостоятельного института получила свое развитие в свете принятия нового УК РФ. Так, ст. 54 проекта нового УК РФ содержит положение, согласно которому: «Если два или более лица совместно совершают деяние, в результате которого по неосторожности возникают последствия, предусмотренные в качестве признака неосторожного преступления, предусмотренного Особенной частью настоящего кодекса, то данные лица подлежат уголовной ответственности в качестве исполнителей данного преступления, вне зависимости от конкретно чьего деяния возникли данные последствия»²². Как видно в данном определении также присутствует признак совместности. Но в данном случае содержание данного признака не тождественно содержанию признака совместности, характерному понятию соучастия, так как взаимная обусловленность, согласованность действий, а также тесная внутренняя связь соучастников в данном случае отсутствует.

Вопрос о субъективных признаках соучастия занимает одно из центральных мест в характеристике данного института. Ф.Г. Бурчак, касаясь данной темы, пишет: «Речь идет не только о характеристике субъективной связи между соучастниками, но и об их отношении к совершаемому совместно деянию и его результату»²³. При этом автор стоит на позиции, что для соучастия вовсе не характерны взаимная осведомленность и взаимообусловленность действий всех соучастников. Один из них может и не знать о присоединившейся

деятельности другого²⁴. П. Ф. Тельнов, наоборот, категорически утверждает, что для соучастия необходима осведомленность каждого соучастника о присоединившейся деятельности других лиц²⁵. Н.Г. Иванов, оппонировав Ф.Г. Бурчаку и соглашаясь с мнением П.Ф. Тельнова, все же последовательно доказывает, что каждый из соучастников должен быть осведомлен о том, что действует не один. В обоснование своей позиции он указывает: «Если для ответственности за соучастие необходимо, чтобы субъект знал о деятельности соучастников, то это требование равным образом должно относиться ко всем участвующим в преступлении лицам. Для вменения субъекту квалифицирующего или отягчающего обстоятельства «соучастие» необходимо, чтобы оно осознавалось каждым субъектом, которому это соучастие вменяется»²⁶. Примечательно, что данный вопрос законодательно решен в действующем Уголовном кодексе РА. Так, в ч. 5 ст. 29 УК отмечается, что «Уголовная ответственность за квалифицирующее обстоятельство умышленного преступления наступает только в том случае, когда лицо осознавало это обстоятельство». Аналогичное положение закреплено в ч. 6 ст. 39 УК применительно к ответственности соучастников преступления. В данной норме отмечается: «Соучастники подлежат ответственности только за те квалифицирующие обстоятельства, которые охватывались их умыслом». Следует отметить, что данное положение получило более подробную регламентацию в проекте нового Уголовного кодекса РА. В частности ч. 5 ст. 50 проекта УК содержит положение, согласно которому: «Соучастники подлежат ответственности только за

те отягчающие и смягчающие обстоятельства, которые охватывались их умыслом. Если квалифицирующим признаком умышленного преступления является причинение общественно-опасных последствий по неосторожности, то соучастники подлежат ответственности за данный квалифицирующий признак в том случае, если они действовали неосторожно»²⁷.

Это — серьезная законодательная гарантия от необоснованного привлечения граждан к уголовной ответственности, недопущения внедрения элементов объективного вменения; эта новелла — важное уголовно-правовое средство обеспечения безопасности человека, в отношении которого ведется или предстоит вести уголовное преследование.

Кроме этой осведомленности, в уголовно-правовой науке указывается, что признаком соучастия является участие двух или более лиц именно в умышленном преступлении. Н.А. Беляев пишет: «С субъективной стороны соучастие характеризуется умышленной виной. Содержание умысла у соучастника характеризуется осознанием того преступного результата, к достижению которого стремится исполнитель преступления, и того, что его действия как соучастника являются вкладом в деятельность исполнителя, способствуют достижению результата, желаемого исполнителем»²⁸.

Таким образом, сознание любого лица, совершающего умышленное преступление, включает в себя прежде всего знание этим лицом фактических обстоятельств своего поведения. Коль скоро любое лицо, совершая любой поведенческий акт, сознает его фактическую сторону, то естественно было бы предположить,

что лицо, совершая преступление в соучастии, сознает два фактических обстоятельства. Первое — это то, что он совершает конкретный поведенческий акт. Второе — это то, что он совершает данный поведенческий акт не один.

Принимая во внимание неоднозначность всего изложенного выше и несомненное теоретическое и практическое значение затронутой проблемы, считаем, что признаки соучастия нуждаются в дальнейшем глубоком анализе и развитии.

1. Научно-практический комментарий постановлений Кассационного суда РА / под общей научной редакцией А.Мкртумяна, Д.Аветисяна, В.Енгибаряна, Р.Меликяна. Ер.: «Асохик» 2011, с. 171-172.
2. Бюллетень Верховного Суда. 2003, №2.
3. Бюллетень Верховного Суда. 2007, №5.
4. Постановление Кассационного суда РА от 25.07.2008, №ЧР-48/08, п. 28.
5. Уголовный кодекс Украины. — Принят 05.04.2001г., вступил в силу с 01.09.2001г.
6. *Аветисян С.С., Рашидян А.А.* Участие двух или более лиц как признак соучастия// Судебная власть, 2012, №1/150, с. 32-35.
7. *Гришаев П.И., Кригер Г.А.* Соучастие по уголовному праву. М., 1959, с. 17.
8. Уголовное право России. Часть Общая: Учебник / Отв. ред. Л.Л. Кругликов. М., 2005, с. 255; Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник / Под ред. Р.Р. Галиакбарова. Саратов, 1997, с. 239.
9. *Трайнин А.Н.* Учение о соучастии. М., 1941, с. 77.
10. *Аветисян С.С.* Соучастие в преступлениях со специальным составом: Монография. М., ЮНИТИ-ДАНА, «Закон и право», 2004, с. 62.
11. *Тельнов П.Ф.* Ответственность за соучастие в преступлении. М., 1975, с. 28; Иванов Н.Г. Понятие и формы соучастия в советском уголовном праве. Саратов, 1991, с. 62 и др.
12. Постановление Кассационного суда РА от 25.07.2008г., № ЧР-48/08, п. 28.
13. *Бурчак Ф.Г.* Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы. Киев, 1986, с. 103.
14. Уголовное право России. Общая часть / Под ред. А.Н. Игнатова и Ю.А. Красикова. М., 2005. Том 1, с. 256-267.
15. *Тельнов П.Ф.* Указ. соч., с. 32.
16. *Иванов Н.Г.* Указ. соч., с. 85.
17. Там же, с. 86.
18. *Таганцев Н.С.* Русское уголовное право. Часть общая. Тула, 2001. Т. 1, с. 576.
19. *Церетели Т. В.* Причинная связь в уголовном праве. Тбилиси: Изд-во Тбилисского университета, 1957, с. 258.
20. *Галиакбаров Р.Р.* Квалификация многосубъектных преступлений без признаков соучастия. Хабаровск. 1987, с. 67; Он же: Борьба с групповыми преступлениями. Вопросы квалификации. Краснодар. 2000, с. 39-42; *Рарог А.И., Нерсесян В.А.* Неосторожное сопричинение и его уголовно-правовое значение// Законодательство. 1999. №12, с. 71-77.
21. *Рарог А.И., Нерсесян В.А.* Указ. раб, с. 75; *Галиакбаров Р.Р.* Борьба... с. 41.
22. Ст. 54 проекта нового УК РА.
23. *Бурчак Ф.Г.* Указ. соч., с. 110.
24. Там же, с. 106-110.
25. *Тельнов. П.Ф.* Указ. соч., с. 52.
26. *Иванов Н.Г.* Указ. соч., с. 92.
27. Ч. 5 ст. 50 проекта нового УК РА.
28. Уголовное право на современном этапе: проблемы преступления и наказания. СПб., 1992, с. 308.

ԱԻԴԱ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ

*Երևան քաղաքի Շենգավիթ վարչական շրջանի
ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավորի օգնական,
Եվրոպական կրթական տարածաշրջանային ակադեմիայի
իրավագիտության ամբիոնի դասախոս*

**ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻՆ ԹԱՐԳՄԱՆՉԻ
ՄԱՍՆԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՆԱՌՈՂ ՀԱՆՎԱՄԱՆՔՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածն ամրագրում է քրեական վարույթի լեզվի սկզբունքը: Հիշյալ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական դատավարությունը տարվում է հայերեն:¹

Հայոց լեզուն՝ որպես վարույթի լեզու հռչակելն ամենևին չի խախտում վարույթի լեզվին չտիրապետող անձանց իրավունքները, քանի որ քրեադատավարական օրենսդրությունն ամրագրում է վերջիններիս իրավունքների և օրինական շահերի ապահովմանն ուղղված երաշխիքներ, որոնց շարքում առանցքայինն նշանակություն ունեն թարգմանչի մասնակցությունը կարգավորող քրեադատավարական իրավանորմերը: Խնդրո առարկա հարցի շրջանակներում առանձնակի կարևորություն ունի վարույթին թարգմանչի մասնակցությունը բացառող հանգամանքների և թարգմանչին բացարկ հայտնելու դատավարական կարգի հետազոտությունը՝ պայմանավորված վարույթի շրջանակներում թարգմանչի դատավարական կարգավիճակով և վերջինիս կողմից իրականացվող գործառնություններով:

Սույն հոդվածի շրջանակներում վերլուծության կենթարկվեն քրեական վարույթին թարգմանչի մասնակցությունը բացառող հանգամանքները, կուսումնասիրվի թարգմանչին բացարկ հայտնելու դատավարական կարգը, կհետազոտվեն

թարգմանչի բացարկի քրեադատավարական կառուցակարգերի վերաբերյալ որոշ հիմնահարցեր:

Վարույթին թարգմանչի մասնակցությունը բացառող հանգամանքների համակարգը: 1948թ. դեկտեմբերի 10-ին ընդունված Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 10-րդ հոդվածը,² 1966թ. դեկտեմբերի 10-ին ընդունված «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածը,³ 1950թ. նոյեմբերի 4-ին ընդունված «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը⁴ հռչակում են անձի արդար դատաքննության իրավունքը, որի անբակտելի մասը կազմում է անձի իրավունքը վարույթի շրջանակներում հանդես գալ մայրենի լեզվով, իրեն հասկանալի լեզվով իրականացնել օրենսդրությամբ երաշխավորված իր իրավունքները և պաշտպանել իր օրինական շահերը: Վերոգրյալը դիտելով իբրև ուղենիշ՝ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է. «Քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ՝ քրեական դատավարության լեզվին չտիրապետող՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պետական միջոցների հաշվին հնարավորություն է տրվում թարգմանչի օգնությամբ իրականացնել սույն օրենսգրքով սահմանված իրենց իրավունքները»:

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Ինչպես նշում է ի.գ.թ. Ս.Ս. Ամպեն-վը, անձի կողմից դատավարության լեզվին չտիրապետելու կամ բավարարար չափով չտիրապետելու պայմաններում դատավարությանն անկողմնակալ, օբյեկտիվ և ձեռնահաս, իր դատավարական գործառնությունները բարեխղճորեն կատարող թարգմանչի ներգրավումն ունի առանձնակի կարևորություն, քանի որ թարգմանիչը, որը գործով ունի որոշակի շահագրգռվածություն, կարող է խեղաթյուրել թարգմանությունը, վարույթի որևէ մասնակցի օգտին կատարել ոչ լրիվ կամ ճիշտ թարգմանություն, որպիսի հանգամանքն անմիջականորեն բացասական անդրադարձ կունենա գործի լրիվ, բազմակողմանի և օբյեկտիվ քննության վրա:⁵

ՀՀ քր. դատ. օր-ի 96-րդ հոդվածը կարգավորում է թարգմանչին բացարկելու հիմքերը և վերջինիս բացարկի լուծման դատավարական կարգը: Ըստ վերոգրյալ հոդվածի 1-ին մասի՝ թարգմանիչը չի կարող մասնակցել քրեական գործով վարույթին, եթե

1) առկա է սույն օրենսգրքի 90-րդ հոդվածով նախատեսված հանգամանքներից որևէ մեկը: ՀՀ քր. դատ. օր-ի 90-րդ հոդվածով նախատեսված վարույթին դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանքներն ընդհանուր բնույթ են կրում, ուստի նաև վարույթին թարգմանչին մասնակցությունը բացառող հանգամանքներ են:⁶

1.1 Կանխակալ վերաբերմունք ունի որպես կողմ հանդես եկող անձի, նրա ներկայացուցչի, պաշտպանի, դատավարության այլ մասնակիցների նկատմամբ: «Կանխակալությունը» նախապես ունեցած կարծիքի վրա հիմնված նախատրամադրվածությունն է՝ դրական կամ բացասական: Թարգմանչին քննարկվող հիմքով բացարկ հայտնելու համար նրա կանխակալության ապացուցման բեռը կրում է բացարկ հայտնողը, քանի որ տվյալ պարագայում առկա է վերջինիս անկողմնակալության կանխավարկած՝ նկա-

տի ունենալով այն հանգամանքը, որ վարույթին թարգմանիչը մասնակցում է մասնագիտական աջակցություն իրականացնելու նպատակով իբրև վարույթին օժանդակող անձ:

1.2 Որպես մասնավոր անձ ականատես է այն փաստերին, որոնք վիճարկվում են դատաքննության ընթացքում: Տվյալ պարագայում թարգմանիչը վարույթի ընթացքում քննվող փաստերին իրազեկ լինելով, այդ թվում նաև ականատես լինելու եղանակով, դրանց վերաբերյալ ձևավորում են նախնական դիրքորոշում, որպիսի հանգամանքը հիմք է վերջինիս բացարկելու համար: Օրինակ՝ թարգմանիչն ականատես է եղել, թե ինչպես է ամբաստանյալը դանակով հարվածում տուժողին, որպիսի փաստը վիճարկում է պաշտպանության կողմը: Տվյալ դեպքում անձը պետք է վարույթին ներգրավվի ոչ թե թարգմանչի, այլ վկայի դատավարական կարգավիճակով, հաշվի առնելով նաև ՀՀ քր. դատ. օր-ի 83-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված օրենսդրական արգելքը՝ դատավորը, դատախազը, քննիչը, հետաքննության մարմնի աշխատակիցը, պաշտպանը, ներկայացուցիչը, ինչպես նաև դատավարության այլ մասնակիցները, ընթերական, դատական միտի քարտուղարը, փորձագետը, վկան իրավունք չունեն թարգմանիչ լինելու:

1.3 Նա կամ նրա ամուսինը կամ նրանց հետ արյունակցական՝ մինչև 3-րդ աստիճանի կապի մեջ գտնվող անձը ողջամտորեն կհանդիսանա (հիմքեր ունի կարծելու, որ նա կհանդիսանա) գործին մասնակցող անձ կամ մասնակցել է տվյալ գործի քննությանը որպես գործին մասնակցող անձ: Ներկայացվող հիմքով վարույթի թարգմանչի կողմից ինքնաբացարկ ներկայացնելու կամ վարույթի համապատասխան մասնակիցների կողմից վերջիններիս բացարկ հայտնելու համար կարևոր պայման է, որպեսզի վարույթի հանրային մասնակիցը կամ նրա ամուսինը կամ նրանց հետ ազգակցական՝

Քրեական դատավարություն

մինչև 3-րդ աստիճանի կապի մեջ գտնվող անձը

1. հանդիսացած լինի վարույթին գործին մասնակցող անձ: Օրինակ՝ գործով հետաքննություն իրականացրած անձը հանդիսանում է թարգմանչի եղբայրը.

2. հանդիսանում է գործին մասնակցող անձ: Օրինակ՝ տուժողի ներկայացուցիչը հանդիսանում է թարգմանչի ամուսնու քույրը.

3. ողջամտորեն կարող է հանդիսանալ (հիմքեր ունի կարծելու, որ նա կհանդիսանա) վարույթին ներգրավված անձ: Օրինակ՝ վարույթին որպես մեղադրյալի օրինական ներկայացուցիչ ներգրավվելու է թարգմանչի հետ ազգակցական մինչև 3-րդ աստիճանի կապի մեջ գտնվող անձը:

1.4 Գ-իտի, որ նա անձամբ կամ նրա ամուսինը կամ նրանց հետ արյունակցական՝ մինչև 3-րդ աստիճանի կապի մեջ գտնվող անձինք տնտեսական շահ ունեն՝ կապված վեճի էության կամ կողմերից մեկի հետ: «Տնտեսական շահ» հասկացությունը ենթադրում է, որ վեճի լուծումից կամ վարույթի կողմերից մեկից կախված է թարգմանչի կամ մեկնաբանվող հողվածում նշված մյուս անձանց ֆինանսական շահը՝ նյութական վիճակի դրական փոփոխությունը ցանկացած ձևով, ներառյալ՝ ուղղակի նյութական օգուտ, եկամտի ավելացում, գույքի, գույքային իրավունքների ձեռքբերում և այլն:

2) Օրենքով կամ դատարանի դատավճռով իրավունք չունի լինելու թարգմանիչ: Սույն հիմքով բացարկման ենթակա է այն անձը, ով թարգմանիչ է ներգրավվել որակավորման կեղծ փաստաթղթեր ներկայացնելով կամ դրանց իսկության վերաբերյալ առկա է ողջամիտ կասկած, այսինքն՝ թարգմանիչը տվյալ պարագայում չի տիրապետում քրեական դատավարության և թարգմանության առարկա հանդիսացող լեզուներին:

Միաժամանակ, ինչպես արդեն նշվել է, դատավորը, դատախազը, քննիչը, հե-

տաքննության մարմնի աշխատակիցը, պաշտպանը, ներկայացուցիչը, ինչպես նաև դատավարության այլ մասնակիցները, ընթերական, դատական նիստի քարտուղարը, փորձագետը, վկան ևս իրավունք չունեն թարգմանիչ լինել (ՀՀ քր. դատ. օր. 83-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Փաստորեն, վերոնշյալ հոդվածի ուժով վարույթին որպես թարգմանիչ չի կարող ներգրավվել այն անձը, ով տվյալ վարույթին արդեն իսկ մասնակցում է այլ դատավարական կարգավիճակով:

Անձը դատարանի դատավճռով չի կարող լինել թարգմանիչ այն դեպքում, երբ օրինակ՝ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով նրա նկատմամբ նշանակվել է թարգմանչական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու պատիժ: Օրինակ՝ վկայի ցուցմունքը թարգմանելու համար որպես թարգմանիչ վարույթին ներգրավվել է այն անձը, ով դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով զրկվել է թարգմանչական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից:

3) Դատավորի հետ գտնվում է ազգակցական կամ անձնական կախվածության այլ հարաբերությունների մեջ: Հոգեբանական գրականության մեջ կախվածությունը կամ ադիկցիան (անգլ. addiction – կախվածություն, հակվածություն) բնորոշվում է որպես սուբյեկտի գերաբժևորած վերաբերմունքն օբյեկտի նկատմամբ, որի արդյունքում սուբյեկտը դառնում է օբյեկտից կախյալ, նվազում է նրա սոցիալական ակտիվությունը, ինքնավար կամքի դրսևորման հնարավորությունը:⁷

Ըստ Է.Բ. Ադայանի 1976թ. Արդի հայերենի բացատրական բառարանի՝ «կախվածություն» նշանակում է՝ ինքնուրույնության, ազատության, անկախության բացակայության պայմաններում ուրիշի կամքին, իշխանության ենթարկված լինելը՝ կախում ունենալը:⁸

Խնդրո առարկա հիմքը մեկնաբանելիս անհրաժեշտ է պարզաբանել «ազգակցական կապ» և «ազգակցական հա-

րաբերություն» հասկացությունների բովանդակությունը: «Ազգակցական կապը» թարգմանչի և դատավորի կենսաբանական կապն է, որը կարող է զուգորդված լինել կամ չլինել «ազգակցական հարաբերություններով», որոնք ենթադրում են տվյալ անձանց միջև մարդկային շփում: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ՎԲ-251/06 գործով 2006 թվականի նոյեմբերի 24-ին կայացրած որոշմամբ նշել է. «...Ազգակցական հարաբերություններն առկա են միայն այն դեպքում, երբ ազգակցական կապը զուգորդվում է ազգակցական հարաբերություններով (մարդկային շփումներ, այդ կապը կարևորող դրսևորումներ և այլն)...»:

Անձնական կախվածության հարաբերությունները ներառում են ազգակցական բնույթ չկրող, սակայն թարգմանչի և դատավորի միջև գոյություն ունեցող անձնական կախվածության հարաբերությունները: Նման հարաբերությունները ներառում են ընկերական բնույթ կրող հարաբերությունները և այլն:

4) Գտնվում է կողմից, նրա օրինական ներկայացուցչից կամ ներկայացուցչից ծառայողական կախվածության մեջ: Սույն հիմքով օրենսդիրը բացառում է վարույթին թարգմանչի մասնակցությունը, եթե առկա է ծառայողական կախվածություն

1. կողմից,
2. կողմի օրինական ներկայացուցչից,
3. կողմի ներկայացուցչից:

Անդրադառնալով ծառայողական կախվածության հարաբերություններին՝ հարկ է նշել, որ վերջիններս ենթադրում են մեկնաբանվող հողվածով նախատեսված սուբյեկտների միջև ծառայողական (աշխատանքային) հարաբերությունների պայմաններում ծառայողական կախվածության առկայություն: Սույն հիմքով թարգմանչի ենթակա են բացարկման, եթե, օրինակ, վերջինս հանդիսանում է տուժողի օրինական ներկայացուցչի ճանաչված ծնողի ծառայողական ենթակայության ներքո գտնվող անձ:

5) Հայտնաբերվում է նրա անձեռնհասությունը: Մինչ թարգմանչին վարույթին ներգրավվելը վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է ստուգել տվյալ անձանց ձեռնհասությունը, ինչը հավաստվում է համապատասխան փաստաթղթերով, որոնք կցվում են գործի նյութերին: Այդուհանդերձ, գործնականում չեն բացառվում դեպքեր, երբ տվյալ սուբյեկտների ձեռնհասության կապակցությամբ ողջամիտ կասկածներ ծագեն վարույթին ներգրավվելուց հետո, օրինակ՝ թարգմանչի բավարար չափով չի տիրապետում թարգմանության առարկա հանդիսացող նյութի տերմինաբանությունը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, ՎԲ-72/07 գործով 04.05.2007թ. որոշման 4.2 կետում անդրադառնալով թարգմանչի «ձեռնհասության» և «գործի ելքով շահագրգռված չլինելու» հասկացությունների իրավական բովանդակության բացահայտմանը, նշել է. «...Թարգմանչի դասվում է դատավարության մասնակիցների այն խմբին, որոնց համար պարտադիր չափորոշիչներ են ձեռնհասությունը և գործի ելքով շահագրգռված չլինելը: Գործով որպես թարգման ներգրավված անձը պետք է համապատասխանի այս չափորոշիչներին, ուստի դրանց պարզումը քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականությունն է:

Անձին որպես թարգմանչի ներգրավվելու համար անհրաժեշտ է պարզել, որ նա տիրապետում է ինչպես համապատասխան լեզուներին, այնպես էլ թարգմանության առանձնահատկություններին, տերմինաբանությանը, ինչը հնարավոր կդարձնի իրականացնել ճիշտ և լրիվ թարգմանություն: Որպես կանոն, թարգմանչի պետք է ներգրավվի համապատասխան կրթություն և փորձ ունեցող անձը, որն իր մասնագիտական գործունեության ընթացքում թարգմանչական գործառնություններ է իրականացնում, որի ձեռնհասությունը կասկած չի հարուցում: Համապատասխան լեզուներին ազատ-

Քրեական դատավարություն

րեն տիրապետելու և թարգմանչական գործունեություն իրականացնելու փորձ ունենալու փաստը պետք է հաստատվի որոշակի ապացույցով: Այդ նպատակով է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածը թարգմանչին պարտավորեցնում ներկայացնել այնպիսի փաստաթղթեր, որոնք կհաստատեն նրա որակավորումը՝ որպես թարգմանչի: Որպես այդպիսին, օրինակ, կարող են լինել համապատասխան բարձրագույն կամ այլ ուսումնական հաստատություն ավարտելու մասին դիպլոմը, դասընթացների անցնելու, որպես թարգմանիչ աշխատելու մասին վկայականը, տեղեկանքը կամ այլ փաստաթղթերը, որոնք կհաստատեն տվյալ անձի կողմից անհրաժեշտ լեզվին ազատորեն տիրապետելու փաստը: Այդ փաստաթղթի միջոցով միայն քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը կարող է համոզվել անձի ձեռնհասության մեջ:

Բացի ձեռնհասությունից, էական նշանակություն ունի նաև թարգմանչի՝ գործով շահագրգռված չլինելու հանգամանքը: Դրանով է պայմանավորված դատավարությանը մասնակցող անձանց գործառույթների՝ օրենսդրորեն ամրագրված անհամատեղելիությունը թարգմանչի գործառույթի հետ, նույնիսկ անկախ այն հանգամանքից, որ տվյալ անձինք ազատորեն տիրապետում են անհրաժեշտ լեզվին: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ դատավորը, դատախազը, քննիչը, հետաքննության մարմնի աշխատակիցը, պաշտպանը, ներկայացուցիչը, ինչպես նաև դատավարության այլ մասնակիցները, ընթերական, դատական նիստի քարտուղարը, փորձագետը, վկան իրավունք չունեն թարգմանիչ լինելու: Հոդվածի այդ պահանջն իմպերատիվ է և չի նախատեսում որևէ բացառություն: Նշված երկու չափորոշիչներից թեկուզ մեկի բացակայության դեպքում թարգմանիչը չի կարող մասնակցել գործի քննությանը և ենթա-

կա է բացարկման...»:

Միաժամանակ, հարկ է նշել, որ անձեռնհասության հայտնաբերման հիմքով թարգմանչին վարույթից հեռացնելը չի կարող դիտվել իբրև վարույթին նրա հետագա մասնակցությունը բացառող հանգամանք, այն դեպքում, եթե տվյալ անձն ունի բավարար ձեռնհասություն նույն վարույթի ընթացքում իրականացնել այլ տեսակի մասնագիտական գործառույթներ: Օրինակ՝ թարգմանիչը ներգրավվել է վարույթին՝ վրացերեն-հայերեն թարգմանություն իրականացնելու համար, սակայն վարույթի մասնավոր մասնակիցն անձեռնհասության հիմքով բացարկ է հայտնել վերջինիս, որը վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ բավարարվել է: Հետագայում անհրաժեշտություն է ծագել նույն վարույթի շրջանակներում իրականացնել հայերեն-ֆրանսերեն թարգմանություն: Տվյալ դեպքում նախկինում վրացերեն-հայերեն թարգմանություն իրականացնելու անձեռնհասության հիմքով ներկայացված բացարկը հիմք չէ նույն թարգմանչին վարույթին չներգրավվելու կամ ներգրավվելու դեպքում բացարկ հայտնելու համար, եթե, իհարկե, առկա չէ ողջամիտ կասկած վերջինիս կողմից հայերեն-ֆրանսերեն թարգմանությունը պատշաճ կերպով իրականացնելու անձեռնհասության վերաբերյալ:

2. Որպես թարգմանիչ՝ անձի նախորդ մասնակցությունը գործին, քրեական գործով վարույթին որպես այդպիսին նրա հետագա մասնակցությունը բացառող հանգամանք չէ: Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ թարգմանիչը վարույթին օժանդակող և օրենքի ուժով վարույթի ելքով շահագրգռված անձ է՝ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 96-րդ հոդվածի 2-րդ մասը նրան նախկին մասնակցությունը վարույթին չի դիտում իբրև նրանց հետագա մասնակցությունը բացառող հանգամանք:

Հարկ է արձանագրել, որ վարույթին օժանդակող անձինք՝ ընթերական, դա-

տական նիստի քարտուղարը, թարգմանիչը, մասնագետը և փորձագետը, բացարկ հայտնելու դատավարական իրավունքով օժտված չեն, քանի որ վերջիններիս վարույթի շրջանակներում միայն որոշակի աջակցություն են ցուցաբերում գործի արդյունավետ քննությանը: Ենթադրվում է, որ քննարկվող սուբյեկտները պետք է «մտահոգված» լինեն միայն իրենց դատավարական առաքելության պատշաճ կատարմամբ, որը գործնականում կարող է կախված լինել ոչ միայն իրենցից, այլև համապատասխան դեպքերում նաև թարգմանչից, ով կարող է դատավարության լեզվի սկզբունքի պահպանման նպատակով ներգրավվել վարույթին և թարգմանության առարկա դարձնել վկայի ցուցմունքը, մասնագետի կարծիքը կամ փորձագետի եզրակացությունը: Տվյալ պարագայում, փաստորեն, վկայի, մասնագետի և փորձագետի վրա դրված դատավարական պարտականությունների կատարման արդյունավետությունը պայմանավորված է նաև թարգմանչի կողմից պատշաճ թարգմանության կատարմամբ, որպիսի հանգամանքի կարևոր երաշխիք է թարգմանչի ձեռնահասությունը: Նման պայմաններում, կարծում ենք՝ վկան, մասնագետը և փոր-

ձագետը ևս պետք է օժտված լինեն թարգմանչին անձեռնհասության հիմքով բացարկ հայտնելու դատավարական իրավունքով: Հավելենք, որ Ռուսաստանի Գաշնության քր. դատ. օր-ի 69-րդ հոդվածի 2-րդ մասը թարգմանչին անձեռնհասության հիմքով բացարկ հայտնելու իրավունք վերապահում է նաև վկային, փորձագետին և մասնագետին, իսկ Բելառուսի Հանրապետության քր. դատ. օր-ի 84-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ թարգմանչի անձեռնհասությունը հայտնաբերվելու դեպքում նրան բացարկ կարող է հայտնել նաև այն վկան, որի ցուցմունքը նա թարգմանում է:

Այսպիսով, ամփոփելով սույն հոդվածի շրջանակներում իրականացված հետազոտության արդյունքները՝ առաջարկում ենք ՀՀ քր. դատ. օր-ի 96-րդ հոդվածը լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ՝ 2.1 մասով. **«Սույն հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով նախատեսված հիմքով թարգմանչին բացարկ կարող է հայտնել նաև վկան, մասնագետը կամ փորձագետը, որի դատավարական պարտականությունների կատարման կապակցությամբ թարգմանություն իրականացնելու նպատակով վարույթին ներգրավվել է տվյալ թարգմանիչը»:**

1. Հարկ է նշել, որ ի տարբերություն գործող օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասի, ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 27-րդ հոդվածի 1-ին մասն ամրագրում է՝ վարույթի լեզուն գրական հայերենն է: Կարծում ենք՝ նման իրավակարգավորումն առավել նպատակահարմար է և բխում է «Լեզվի մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի պահանջներից, որի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական լեզուն գրական հայերենն է:

2. Հռչակագիրը Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 1993 թվականի սեպտեմբերի 23-ից:

3. Գաշնագիրը Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 1993 թվականի սեպտեմբերի 23-ից:

4. Կոնվենցիան Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 2002 թվականի ապրիլի 26-ից:

5. *Амненов С. С.* Обстоятельства, исключающие участие в уголовном судопроизводстве:

диссертация ... кандидата юридических наук. Тюмень, 2010... с. 140-141.

6. Քրեական վարույթին դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանքների մասին տես *Թադևոսյան Ա.* Վարույթին դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանքներն ըստ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի// «Դատական իշխանություն», թիվ 7-8/181-182, հուլիս-օգոստոս, 2014, էջ 102-112:

7. *Запесоцкая И. В.* Метапсихологический уровень реализации состояния зависимости //Вестник МГГУ им. Шолохова: Серия «Педагогика и психология». 2012. N3(23). Ст. 92, В. Б. Никишина, И. В. Запесоцкая, Состояние зависимости: метапсихологический подход, Журнал «Клиническая и специальная психология», N2/2013.

8. *Աղայան Է.Բ.* Արդի հայերենի բացատրական բառարան, «Հայաստան» հրատարակչություն, Երևան, 1976, հատոր 1, էջ 674:

Նարինե Մանասյան

ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի նախագահի խորհրդակցան

ՈՐՈՇ ԵՎԱՏԱՌՈՒՄՆԵՐ ՃԱՆԱՉՄԱՆ ՀԱՅՅԻ ԵՐՐՈՐԳ ՄԱՍԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք:

Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքները և ազատություններն օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով պաշտպանելու իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու, ինչպես նաև իրեն ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք»:

Մարդու իրավունքների պաշտպանությունն առավելապես երաշխավորված է, եթե մարդն իր խախտված իրավունքների դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունք ունի: Այսինքն՝ արդարադատության իրավունքը մարդու իրավունքների պաշտպանության կարևոր երաշխիքն է դառնում¹:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ֆիզիկա-

կան կամ իրավաբանական անձ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով իրավունք ունի դիմելու վարչական դատարան, եթե համարում է, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրա պաշտոնատար անձի վարչական ակտով, գործողությամբ կամ անգործությամբ՝ խախտվել են կամ անմիջականորեն կարող են խախտվել նրա՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ (այսուհետ՝ Սահմանադրություն), միջազգային պայմանագրերով, օրենքներով կամ այլ իրավական ակտերով սմրագրված իրավունքները և ազատությունները:

Անձն իր դատական պաշտպանության հիմնարար իրավունքն իրացնելիս, ինչպես նաև դատարաններն արդարադատություն իրականացնելիս պետք է առաջնորդվեն տվյալ դատական պաշտպանության ձևի համար օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

Շահագրգիռ անձինք իրենց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար կարող են դիմել միայն ՀՀ դատական միասնական համակարգի մեջ մտնող դատարաններ և այն էլ՝ օրենքով սահմանված ենթակայության և ընդդատության կանոնների պահպանմամբ²:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական դատարանում գոր-

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՂԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Վարչական դատավարություն

ծը հարուցվում է հայցի հիման վրա:

Վերը նշված նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ օրենսդիրը, սահմանելով պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց վարչական ակտերի, գործողությունների կամ անգործության դեմ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց դատական պաշտպանության իրավունքի իրականացման կարգը վարչական դատարանում, ամրագրել է նաև տվյալ դատարանում այդ իրավունքի իրականացման ձևը՝ հայց հարուցելը:

Դատարանն իրավունքի կամ օրինական շահի պաշտպանությանը ձեռնամուխ է լինում միայն այն դեպքում, երբ հայց հարուցելու իրավասություն ունեցող սուբյեկտներն օրենքով սահմանված կարգով հայց են ներկայացնում:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-69-րդ հոդվածներով սպառիչ կերպով թվարկված են այն հայցատեսակները, որոնցով անձը կարող է դիմել դատարան³:

Վարչական դատավարության օրենսգրքով սահմանված հայցի տեսակների մեջ հատկապես մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում ճանաչման հայցի 3-րդ մասը, որի համաձայն՝ ճանաչման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ոչ իրավաչափ ճանաչել այլևս իրավաբանական ուժ չունեցող միջամտող վարչական ակտը, կամ կատարմամբ, կամ որևէ այլ կերպ իրեն սպառած գործողությունը կամ անգործությունը, եթե հայցվորն արդարացիորեն շահագրգռված է ակտը կամ գործողությունը կամ անգործությունը ոչ իրա-

վաչափ ճանաչելու մեջ, այսինքն՝

1) առկա է նմանատիպ իրավիճակում նմանատիպ միջամտող վարչական ակտ կրկին ընդունելու կամ գործողություն կրկին կատարելու վտանգ:

2) հայցվորը մտադիր է պահանջել գույքային վնասի հատուցում, կամ

3) դա նպատակ է հետապնդում վերականգնելու հայցվորի պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը:

Ինչպես արդեն նշվել է, նշված հայցի շրջանակներում քննության առարկա կարող է դառնալ վարչական մարմնի կողմից կայացված այն վարչական ակտը, որը կորցրել է իր իրավաբանական ուժը, կամ կատարմամբ կամ որևէ այլ կերպ իրեն սպառած գործողությունը կամ անգործությունը: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասի ուսումնասիրության, վերլուծության և տրամաբանության բացահայտման արդյունքում պարզ է դառնում, որ «կատարմամբ կամ որևէ այլ կերպ իրեն սպառած» հասկացությունը վերաբերում է ոչ միայն գործողությանը, այլ նաև անգործությանը⁴:

Այսինքն՝ որպեսզի անձը կարողանա իրացնել դատական պաշտպանության իր իրավունքը նշված հայցի շրջանակներում՝ անհրաժեշտ է, որ վարչական ակտն արդեն իսկ ուժը կորցրած լինի, իսկ գործողությունը կամ անգործությունը, որը նա ցանկանում է ոչ իրավաչափ ճանաչել, պետք է իրեն սպառած լինի: Տվյալ դեպքում անհրաժեշտ է պարզել, թե ինչ է իրենից ներկայացնում «կա-

Վարչական դատավարություն

տարմամբ կամ որևէ այլ կերպ իրեն սպառած» հասկացությունը:

Ճանաչման հայցի առարկայի շրջանակներում օրենսդիրը հնարավորություն է ընձեռում վիճարկել այն միջամտող վարչական ակտերի, գործողությունների կամ անգործության իրավաչափությունը, որոնք՝ միջամտող վարչական ակտը, այլևս իրավաբանական ուժ չունի, իսկ գործողությունը կամ անգործությունը կատարմամբ կամ որևէ այլ կերպ սպառել է իրեն⁵, հետևաբար դրանք՝ միջամտող վարչական ակտը, գործողությունը կամ անգործությունը որևէ նշանակություն այլևս չունեն դրանց հասցեատիրոջ համար, այլ խոսքով, անձն այլևս շահագրգռված չէ դրանց կատարման մեջ, այլ նա ընդամենը մտավախություն ունի, որ կրկին իր նկատմամբ կկայացվի նմանատիպ վարչական ակտ, կկատարվի նմանատիպ գործողություն կամ կդրսևորվի նմանատիպ անգործություն⁶ և վարչական դատարան դիմելով՝ նպատակ է հետապնդում գույքային վնասի հատուցում պահանջել կամ վերականգնել իր պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը: Այսինքն՝ հայցվորի շահը բացառապես նշված երեք կետերից որևէ մեկն է, հետևաբար ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասով հայց ներկայացնելու դեպքում հայցվորը պետք է հետապնդի օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-3-րդ կետերում նշված խնդիրների լուծման նպատակ:

Ամբողջ վերոգրյալի ամփոփման արդյունքում պարզ է դառնում, որ նշված հայցի շրջանակներում վարչա-

կան մարմնի կողմից կայացված վարչական ակտը, իրականացրած գործողությունը կամ ցուցաբերած անգործությունը, որի իրավաչափության գնահատման պահանջը ներկայացվում է դատարան, պետք է որևէ կերպ իրեն սպառած լինի, այսինքն՝ այլևս չպետք է ուղղակի իրավական հետևանք առաջացնի անձի համար, իսկ դրա իրավաչափության գնահատականն անձին հարկավոր է, այսպես ասած, հետագա խնդիրների լուծման կամ կանխարգելման համար՝ առկա է նմանատիպ իրավիճակում նմանատիպ միջամտող վարչական ակտ կրկին ընդունելու, անգործություն ցուցաբերելու կամ գործողություն կրկին կատարելու վտանգ, հայցվորը մտադիր է պահանջել գույքային վնասի հատուցում, կամ դա նպատակ է հետապնդում վերականգնելու հայցվորի պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը:

Ամբողջ վերը նշվածի արդյունքում հանգում ենք այն հետևության, որ յուրաքանչյուր դեպքում, երբ ներկայացվում է հայց ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, հայցվորի համար միակ ցանկալի արդյունքը նույն հոդվածի նույն մասի 1-3-րդ կետերով սահմանված նպատակներից մեկին հասնելն է, հակառակ պարագայում՝ հայցվորի կողմից ներկայացված պահանջը չի համապատասխանի օրենսդրի կողմից ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով սահմանված պարտադիր պահանջներին:

Նշվածի ամփոփման արդյունքում գալիս ենք այն եզրահանգման,

Վարչական դատավարություն

որ նշված հայցի շրջանակներում դատարան դիմելու համար պայման է հանդիսանում վարչական ակտի՝ այլևս իրավաբանական ուժ չունենալը, ռեալ ակտի՝ հայցվորի համար իրեն սպառած լինելը, իսկ հայցվորի նպատակը նույն հոդվածի նույն մասի 1-3-րդ կետերից որևէ մեկն է:

Գատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ բազմաթիվ են այն դեպքերը, երբ անձի (ֆիզիկական, իրավաբանական) կողմից որևէ պահանջ է ներկայացվում վարչական մարմնին,⁷ օրինակ, տեղեկություն ստանալու պահանջ, և վարչական մարմնի կողմից ցուցաբերվում է անգործություն: Անձը հայց է ներկայացնում ՀՀ վարչական դատարան՝ խնդրելով ոչ իրավաչափ ճանաչել վարչական մարմնի անգործությունը, պարտավորեցնել իրեն տրամադրել հայցվող տեղեկությունը: Միաժամանակ հայցվորը հայտնում է, որ վարչական մարմնի անգործությունը ոչ իրավաչափ ճանաչելն իրեն անհրաժեշտ է, քանի որ ինքը մտադիր է հետագայում վնասի հատուցում պահանջել:

Մինչդեռ հարկ է նշել, որ նմանատիպ պահանջները դուրս են ճանաչման հայցի շրջանակներից՝ նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ հայցվորը դեռ շահագրգռված է հայցվող գործողության կատարման մեջ՝ դեռ ցանկանում է ստանալ հայցվող տեղեկությունը: Այսինքն՝ հայցվորի համար տեղեկության տրամադրումն իրեն դեռ չի սպառել, հետևաբար նա չի կարող 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասի վկայակոչմամբ դիմել դատարան: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով սահ-

մանված հայցատեսակների ուսումնասիրության և վերլուծության արդյունքում հանգում ենք այն հետևության, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց կողմից դրսևորվող անգործության արդյունքում անձանց խախտված իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանությունը երաշխավորելուն է ուղղված գործողության կատարման հայցը: Ինչ վերաբերում է վնասի հատուցման խնդրին, ապա հայցվորը որևէ կերպ զրկված չէ այլ հայցի տեսակով իրավունքի պաշտպանություն ստանալու դեպքում հետագայում պահանջել վնասի հատուցում: Այսինքն, որպեսզի անձը կարողանա վնասի հատուցում պահանջել, պետք է վարչական մարմնի վարչարարությունը ճանաչված լինի ոչ իրավաչափ, իսկ վարչական մարմնի վարչարարությունը կարող է ոչ իրավաչափ ճանաչվել հայցի մնացած տեսակներով ևս: Հետևաբար յուրաքանչյուր դեպքում, երբ հայց է ներկայացվում ճանաչման հայցի 3-րդ մասով, անձը պետք է շահագրգռված լինի ոչ թե վարչական մարմնից հայցվող պահանջի կատարմամբ, այլ, ինչպես արդեն նշվել է, հետապնդի նշված հոդվածի 1-3-րդ կետերում սահմանված նպատակներից մեկը:

Ամբողջ վերոգրյալի արդյունքում հանգում ենք այն եզրահանգման, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասը հանդիսանում է իրավունքների պաշտպանության առանձին ինստիտուտ, որի առանձնահատկությունն այն է, որ ի տարբերություն իրավուն-

Վարչական դատավարություն

քի պաշտպանության այլ եղանակների, տվյալ դեպքում դատական պաշտպանությունն իրականացվում է այլևս իրավաբանական ուժ չունեցող և անձի համար որևէ հետաքրքրություն չներկայացնող ակտերը (ինչպես վարչական, այնպես էլ ռեալ) վեճի առարկա դարձնելով:

Միաժամանակ անդրադառնալով տարածված այն պնդմանը, որ առկա է բախում ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և արդարադատության մատչելիության սկզբունքի միջև՝ հարկ է նշել, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ արդարադատության մատչելիության իրավունքը հանդիսանում է արդար դատաբնության բաղադրատարրերից մեկը: Այսինքն, արդար դատաբնությունն ապահովելու համար անհրաժեշտ է նախևառաջ ապահովել արդարադատության մատչելիության իրավունքը:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի առաջին կետը երաշխավորում է իր քաղաքացիական իրավունքներին և պարտականություններին առնչվող հայցով դատարան դիմելու իրավունք: Այդ դրույթը մարմնավորում է «դատարանի իրավունքը», ընդ որում դատարան դիմելու իրավունքը՝ քաղաքացիական գործով դատարանում հայց հարուցելու իրավունքը, որը հանդիսանում է այդ իրավունքի միայն մի մասը: Այդուհանդերձ, այդ մասն է, որ հնարավորություն է տալիս օգտ-

վել 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի հիմքում ընկած մնացած երաշխիքներից⁸:

Դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ պետությունը դատարան դիմելու իրավունքից օգտվելու համար կարող է սահմանել որոշակի պայմաններ, պարզապես պետության կողմից սահմանված պայմանները չպետք է այն կերպ կամ այն աստիճան սահմանափակեն անձի՝ դատարանի մատչելիության իրավունքը, որ վնաս հասցվի այդ իրավունքի բուն էությանը: Բացի այդ, սահմանափակումը 6-րդ հոդվածի 1-ին մասին չի համապատասխանի, եթե այն իրավաչափ նպատակ չի հետապնդում և եթե կիրառված միջոցների և հետապնդվող նպատակի միջև չկա համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն⁹:

Տվյալ դեպքում, կարծում ենք, արդարադատության մատչելիության սահմանափակման խնդիր չկա, պարզապես օրենսդրի կողմից սահմանվել են որոշակի պայմաններ, որոնց պետք է համապատասխանի վարչական դատարան ներկայացվող յուրաքանչյուր հայցադիմում: Հետևաբար, որպեսզի անձը կարողանա իրացնել վարչական դատարան դիմելու օրենքով սահմանված իր իրավունքը, նա պարտավոր է ընտրել կոնկրետ այն հայցի տեսակը, որի շրջանակներում կարող է դիմել դատարան: Անձը վարչական դատարան դիմելիս կաշկանդված է օրենսգրքով սահմանված հայցի տեսակներով: Վարչական դատավարության կարգով իրավունքների պաշտպանություն իրականացնելիս անձն ազատ չէ հայցապահանջ ներ-

Վարչական դատավարություն

կայացնելու հարցում: Յուրաքանչ-յուր ներկայացված պահանջ պետք է բխի հանրային իրավահարաբերություններից և լինի ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված՝ 66-69-րդ հոդվածներով

սահմանված հայցատեսակներով ներկայացվող պահանջներից որևէ մեկը, իսկ հակառակ պարագայում՝ հայցը (հայցադիմումով ներկայացված պահանջը) վարչական դատարանում քննության ենթակա չի լինի:

1. *Алексеев С. С.* Право: азбука-теория-философия: Опыт комплексного исследования. М., 1999, с. 50.

2. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ/ ընդհանուր խմբագրությանը՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի.- Եր., «Իրավունք», 2010, էջ 209:

3. Հարկ է նկատել, որ ոչ բոլոր երկրների վարչական դատավարության օրենսգրքերում են առկա հայցերի տարանջատում: Օրինակ՝ Ուկրաինայի վարչական դատավարության օրենսգրքով վարչական դատարան ներկայացվող հայցերի տեսակներ սահմանված չեն: Նման տարանջատում չի պարունակում նաև Ռուսաստանի Գաշնության վարչական դատավարության օրենսգրքի նախագիծը:

4. ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր 22.02.2011 թիվ ՍԳՈ-942 որոշմամբ քննել է մինչև 07.01.2014 թվականը գործող ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 3-րդ մասի սահմանադրականության հարցը, որով անգործությունը ոչ իրավաչափ ճանաչելու պահանջով դատարան դիմելու իրավունք նախատեսված չի եղել, և ՀՀ սահմանադրական դատարանը նշված որոշմամբ ապահովել է վարչական մարմնի անգործության դեմ դատական պաշտպանության հնարավորությունը, որից հետո՝ 07.01.2014 թվականին ուժի մեջ մտած ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասը նախատեսել է անգործության դեմ դատական պաշտպանության հնարավորություն:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի և ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի ուսումնասիրության և համադրության արդյունքում ակնհայտ է դառնում, որ «կատարմամբ կամ որևէ այլ կերպ իրեն սպառնում» հասկացությունը վերաբերում է ինչպես

գործողությանը, այնպես էլ անգործությանը:

5. Հարկ է նկատել, որ տվյալ դեպքում էականը վարչական ակտի, գործողության կամ անգործության՝ հայցվորի համար իրեն սպառնում լինելու հանգամանքը և բացարձակ կարևորություն չի ներկայացնում այն, թե ինչ կերպով է այն իրեն սպառել՝ կատարմամբ, թե մեկ այլ եղանակով:

6. Թեև ՀՀ ՎԳՕ 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետում անգործության մասին չի խոսվում, սակայն ՀՀ սահմանադրական դատարանի 22.02.2011 թիվ ՍԳՈ-942 որոշման համատեքստում նշված կետը մեկնաբանելիս ակնհայտ է դառնում, որ սույն հոդվածի կարգավորումը տարածելի է նաև անգործության նկատմամբ, այսինքն՝ անձը, նշված հոդվածի շրջանակներում, կարող է դիմել դատարան ոչ միայն այն դեպքում, երբ առկա է նմանատիպ միջամտող վարչական ակտ կրկին կայացնելու կամ գործողություն կատարելու, այլ նաև անգործություն ցուցաբերելու վտանգ:

7. Հարկ է նշել, որ տվյալ դեպքում իրենից կարևորություն չի ներկայացնում անձի կողմից ներկայացված պահանջի էությունը. այն կարող է ուղղված լինել ինչպես որոշակի գործողություններ կատարելուն կամ դրանց կատարումից ձեռնպահ մնալուն, այնպես էլ բարենպաստ վարչական ակտ կայացնելուն:

8. Կրեուզն ընդդեմ Լեհաստանի (Kreuz v. Poland), թիվ 28249/95, 2001 թվականի հունիսի 19, կետ 52, Զ-ն և այլոք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Z. and Others v. The United Kingdom), թիվ 29392/95, 91-93-րդ կետեր:

9. Ալֆաուի ընդդեմ Ֆրանսիայի (Khalfaoui v. France), թիվ 34791/97, պարբ. 35, և Պապոնն ընդդեմ Ֆրանսիայի (Papon v. France), թիվ 54210/00, պարբ. 90, Մելտեքս ՍՊԸ-ն և Մեսրոպ Մովսեսյանն ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության, գանգատ թիվ 32283/04, 2008 թվականի հունիսի 17, կետ 44):

Ani SARGSYAN

*Chief Specialist of the Legal Expert Service of the Court of Cassation of RA,
Lecturer of the Chair of Constitutional and Municipal Law
of the Russian-Armenian (Slavonic) University,
PhD in Law*

LOBBYING AND CORRUPTION - WHEN DOES LOBBYING BECOME CORRUPTION?

Corruption and lobbying have been the subject of tremendous public interest and researches but, however, these two phenomena have either been studied separately or viewed as

basically being the same thing¹. In order to understand the correlation of such terms as “corruption” and “lobbying”, their similarities and differences, first of all, we need to present what is **corruption** and what is **lobbying** and to give the possible definitions of these terms².

As we know, there is no globally accepted and recognized definition of “corruption”. Though sometimes **corruption** is defined as “the abuse of entrusted power for personal gain”.

Corruption can be distinguished between “true corrupt intent” and “necessary corruption”. True corrupt intent implies bribery or an action to obtain an illicit benefit, whereas necessary corruption occurs to get things done (i.e. to obtain a legally entitled service); facilitation payments fall under this category of corruption. Besides, in philosophical, theological or moral discussions, **corruption** is an abuse with a position of

trust in the field of economy, politics, administration, judiciary or non-governmental organisations³.

Corruption can have different displays and manifestations but the main forms of corruption are bribery, embezzlement, fraud and extortion.

So there are a lot of words and expressions that are connected with such criminal action as “corruption”: abuse of functions, collusion, conflict of interest, breach of trust, gifts and so on.

Corruption can occur on different scales. There is corruption that occurs as small favors between a small number of people (*petty corruption*), corruption that affects the government on a large scale (*grand corruption*), and corruption that is so prevalent that it is part of the everyday structure of society, including corruption as one of the symptoms of organized crime.

A difficult thing to measure or compare, however, is the impact of corruption on poverty versus the effects of inequalities that are *structured into law*, such as unequal trade agreements, structural adjustment policies, so called “free” trade agreements and so on. It is easier to see corruption. It is harder to see these other more formal, even legal forms of “corruption”. It is easy to assume that these are not even issues because they are part of the laws and institutions that govern national and international communities and

many of us will be accustomed to it.

It is obvious that corruption is both a major cause and a result of poverty around the world. It occurs at all levels of society, from local and national governments, civil society, judiciary functions, large and small businesses, military and other services and so on. A bribe demanded by a police officer may mean that a family can't afford school fees or even food to eat. Findings from Mexico, for instance, show that the typical poor family must spend one-third of their income on bribes.

Corruption affects the poorest the most, in rich or poor nations, though all elements of society are affected in some way as corruption undermines political development, democracy, economic development, the environment, people's health and more.

Corruption also means that the services people depend on - from drinking water to health clinics - suffer. They are often are of a low quality or not sufficient to meet society's most basic needs. Corruption siphons off monies needed to improve them while also distorting policy decisions, such as where roads and schools are built.

There are corruption actions in different areas: *government/public sector, political corruption, police corruption, judicial corruption, corruption in the educational system/universities, corruption within labor unions and so on.*

For example, **government or "political"** corruption occurs when an office-holder or other governmental employee acts in an official capacity for personal gain.

Petty corruption occurs at a smaller scale and within established social frameworks and governing norms.

Grand corruption is defined as corruption occurring at the highest levels of government in a way that requires

significant subversion of the political, legal and economic systems.

Systemic corruption (or endemic corruption) is corruption which is primarily due to the weaknesses of an organization or process. It can be contrasted with individual officials or agents who act corruptly within the system.

Besides, we can mention that many anti-corruption activities, programs, institutions and bodies are organized in different countries.

For example, the main anti-corruption institutions of the Armenian government have been the Anti-Corruption Council and the Anti-Corruption Strategy Monitoring Commission, established in June 2004 to strengthen the implementation of anticorruption policy. Nowadays we have such a body as *Anti-corruption Council* as well and the head of that institution is the Prime Minister of the Republic of Armenia.

So, after discussing the issues connected with corruption we have to study the term "**lobbying**".

We can find various meanings, explanations and definitions of the word "lobbying" but, however, summarizing them we can say the following:

It is interesting to know that the term "lobbying" originates from the latin "lobia", which means "foyer, corridor" - *the main place where the exchange of important political information took place*⁴.

But surprisingly, lobbying, as corruption, despite its long history, has no clear definition. Perhaps it is because these activities are very complex and varied, and its features depend on the culture, traditions, public institutions and factors of each society.

It is also interesting to know that the term "lobbyist" came into usage early in the 19th century, although stories of its origin vary⁵. One account describes "lobby-

agents” as the petitioners in the lobby of the New York State Capitol waiting to address legislators. Another version of the story describes the lobby of the Willard Hotel as the meeting site for both legislators and favor-seekers during the early 1800s. Either way, by 1835 the term had been shortened to “lobbyist” and was in wide usage in the U.S. Capitol⁶.

So **lobbying** (or also just **lobby**) is the act of attempting to influence decisions made by officials in the government, most often legislators or members of regulatory agencies. Lobbying is done by many types of people, associations and organized groups, including individuals in the private sector, corporations, fellow legislators or government officials, or advocacy groups (interest groups). Professional lobbyists are people whose main business is trying to influence legislation on behalf of a group or individual who hires them. Individuals and non-profit organizations can also do lobbying as an act of volunteering or as a small part of their normal job. Governments often define and regulate organized group lobbying that has become influential. The role lobbyists play in the legislative arena can be compared to that of lawyers in the judicial arena.

The ethics and morality of lobbying (sometimes we can speak about *legal and illegal lobbying*) are dual-edged. Lobbying is often spoken of with contempt when the implication is that people with inordinate socioeconomic power are corrupting the law (twisting it away from fairness) in order to serve their own interests. When people who have a duty to act on behalf of others, such as elected officials with a duty to serve their constituents’ interests or more broadly the public good, stand to benefit by shaping the law to serve the interests of some private parties a conflict of interest exists. Many critiques of lobbying point to

the potential for conflicts of interest to lead to agent misdirection or the intentional failure of an agent with a duty to serve an employer, client, or constituent to perform those duties. The failure of government officials to serve the public interest as a consequence of lobbying by special interests who provide benefits to the official is an example of agent misdirection.

In contrast, another side of lobbying is making sure that others’ interests are duly defended against others’ corruption, or even simply making sure that minority interests are fairly defended against mere tyranny of the majority. For example, a medical association may lobby a legislature about increasing the restrictions in smoking prevention laws, and tobacco companies lobby to reduce them: the first regarding smoking as injurious to health and the second arguing it is part of the freedom of choice.

So it is a process of influencing public and government policy at all levels: federal, state and local. We can say that there can be lobbying actions by a country, by a nation, by a company, by a group of persons and by a person as well⁷.

Every government has the ability to have a tremendous effect on its constituents even when it makes a determination of whether or not to make a law. It is a lobbyist’s job to represent their clients’ or stakeholders’ interests and educate lawmakers and their staff about the effect any proposed legislation or regulation will have on the people the lobbyist represents.

Simply put, *lobbying is advocacy of a point of view, either by groups or individuals*. A special interest is nothing more than an identified group expressing a point of view - be it colleges and universities, churches, charities, public interest or environmental groups, senior

citizens organizations, even state, local or foreign governments.

Besides, we consider it very important to mention that lobbying itself involves much more than persuading legislators. Its principal elements include:

- **researching and analyzing legislation or regulatory proposals,**
- **monitoring and reporting on developments,**
- **attending congressional or regulatory hearings,**
- **working with coalitions interested in the same issues, and**
- **educating government officials but also employees and corporate officers as to the implications of various changes.**

What many people regard as lobbying - the actual communication with government officials - represents the smallest portion of a lobbyist's time; a far greater proportion is devoted to the other aspects of preparation, information and communication.

Of course, lobbying is a legitimate and necessary part of our democratic political process. Government decisions affect both people and organizations, and information must be provided in order to produce informed decisions. Public officials cannot make fair and informed decisions without considering information from a broad range of interested parties. All sides of an issue must be explored in order to produce equitable government policies.

Summarizing, we can say that **lobbying**, any attempt by individuals or private interest groups to influence the decisions of government, in its original meaning it referred to efforts to influence the votes of legislators, generally in the lobby outside the legislative chamber. Lobbying in some forms is inevitable in any political system.

So, lobbying is *“any activity carried out to influence a government or institution’s*

policies and decisions in favor of a specific cause or outcome. Even when allowed by law, these acts can become distortive if disproportionate levels of influence exist - by companies, associations, organizations and individuals.”

Striking legislative deals are generally considered to be just one part of broader lobbying efforts undertaken by groups advocating for their interests to be represented in the policy-making process. Lobbyists can work in a variety of organizations, such as public affairs and law firms, “think tanks”, in-house units of corporations, trade associations or non-governmental organizations.

For example, Transparency International¹⁸ regularly lobbies at G8 meetings for the enforcement of anti-corruption conventions. Gaining access to decision-makers and helping to shape the political developments in a country are just two objectives of an ambitious lobbyist.

Lobbying has experienced remarkable growth in recent years. There are now an estimated 15,000 lobbyists who have put down their roots in Brussels, striving for their voice to be heard by the EU.

There are many Armenian lobbyists or such organizations all over the world. They have different aims but the purpose of these persons and companies is connected with the recognition of *Armenian Genocide of 1915 and the question of Nagorno-Karabakh as well.*

However, yet when large business interests and corporations become involved, there is a danger that the tenuous balance between legitimate and illegitimate lobbying activities will be quickly lost and that the scales can tip towards undue influence gained through corrupt practices.

But how does lobbying cross the line to become corruption? The famous *Global Corruption Report 2009: Corruption and*

the Private Sector takes this question to task. The report breaks down the issue of lobbying, explaining how businesses with extensive funds to back their lobbying activities and close relationships with lawmakers can gain disproportionate access to the policy-making process in ways that are unavailable to the common citizen. When safeguards for transparency and accountability are limited, this can lead to illegal, undue and unfair influence in a country's policies and politics.

Transparency International anticorruption center also says that today Europe urgently needs lobbying reform. A new report (“Unregulated lobbying opens door to corruption”) from the anti-corruption group found that of 19 European countries assessed, only 7 have some form of dedicated lobbying law or regulation, allowing for nearly unfettered influence of business interests on the daily lives of Europeans. The 19 countries together score just 31 % (out of 100 %) when measured against international lobbying standards and best practice in the report “Lobbying in Europe: Hidden Influence, Privileged Access”. The new report, the first ever comprehensive assessment on lobbying in the region, studies how well political decision-making is protected from undue influence.

Despite the fact that lobbying is an integral part of a healthy democracy, multiple scandals throughout Europe demonstrate that without clear and enforceable rules and regulations, a select number of voices with more money and insider contacts can come to dominate political decision-making - usually for their own benefit.

The report examines lobbying practices as well as whether safeguards are in place to ensure transparent and ethical lobbying in Europe and three core

European Union institutions. It looks at whether there are sufficient mechanisms allowing fair and equal access to decision-makers.

Slovenia comes out at the top with a score of 55%, owing to the dedicated lobbying regulation in place, which nevertheless suffers from gaps and loopholes. Cyprus and Hungary rank at the bottom with 14%, performing poorly in almost every area assessed, especially when it comes to access to information.

The report shows that post-crisis financial sector reform efforts at the national and EU levels have been thwarted and watered down, in large part due to intense lobbying by the financial sector in Europe.

None of the European countries or EU institutions assessed adequately control the revolving door between public and private sectors, and members of parliament are mostly exempt from pre- and post-employment restrictions and “cooling-off periods”, despite being primary targets of lobbying activities.

Moreover, there is a high risk that conflicts of interest can sway decision-making processes. In France, parliamentarians are permitted to carry out lobbying and consulting work while holding office - a situation that is similar in Portugal and Spain.

“Unchecked lobbying has resulted in far-reaching consequences for the economy, the environment, human rights and public safety,” said Anne Koch, Director for Europe and Central Asia, Transparency International. The research highlights problematic lobbying practices across a wide range of sectors and industries in Europe, including: Alcohol, tobacco, automobile, energy, financial and pharmaceutical.

So “**lobbying**” and “**corruption**” are

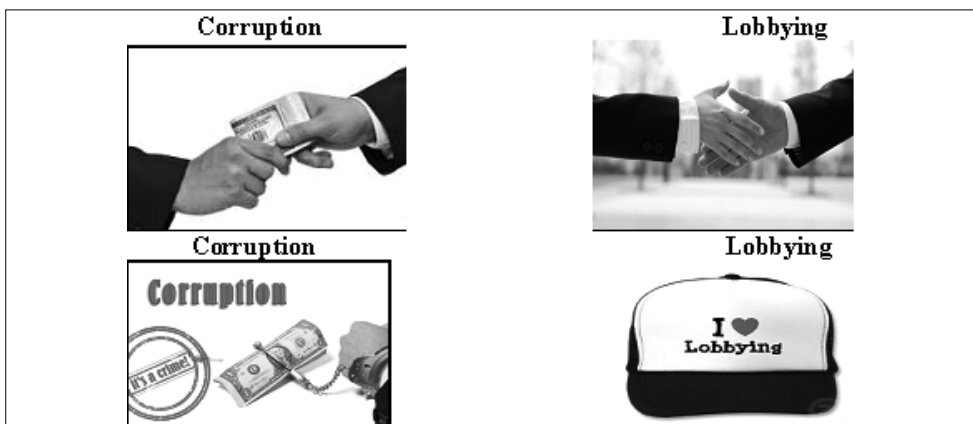

some of the most studied and discussed phenomena in Law, Economics and Politics, yet these literatures have struggled to resolve some fundamental questions. It is clear that both lobbying and corruption have the objective of influencing public officials. What is still less clear is in exactly what the two phenomena differ, or are similar, and how they interact with each other.

Sometimes the critics of lobbying suggest that *it's bribery in a suit*. A corruption action giver usually gives an offer of money “under the table” in order to subvert standard processes. This could be paying a tax officer to clear reports with under-reported revenue or sending goods without an invoice.

We can show the differences between corruption and lobbying by pictures⁹ though it is a bit rude comparison:

However, the fact that laws affect everyone supposedly makes lobbying more

legitimate, since the lobbyist is not typically asking for special treatment the way a briber does. But maybe that's the problem. Someone who pays a bribe might be rich, powerful and dangerous, but they're also uniquely vulnerable.

The lobbyist takes no great risk. The lobbyists' goal is to make the government official depend on them for financing and support in elections. A bribe works once. Cajoling or inducing a congressional representative to help get a law changed is the gift that keeps on giving.

At the same time corruption or its various forms (bribery, embezzlement, fraud or extortion) is easily regulated because we all know that *it is a crime*. Somebody is trying to break a rule. Getting rules changed, on the other hand, is part of the democratic system and our feelings about lobbyists depend on who they are lobbying for.

So this scientific work is an attempt to study all the possible means and definitions of “corruption” and “lobbying” and to show different opinions of many researchers on these terms.

I think this information is enough to try to summarize the major characteristics of these terms and to study their differences and distinctions, main special features:

- Thereby, the main difference between corruption and lobbying is the existence of the fact that corruption is mainly contained in national or international legislation because it is a legal category, but lobbying is a more political, sociological than a legal

term and so, as a rule, we cannot find its definitions in national legislation of different countries though sometimes it can be used in international documents, contracts or acts.

For example, in the Republic of Armenia there are many provisions about corruption in Criminal Code (for example, bribery (taking or getting it, art. 311-313), commercial bribery (art. 200), bribery by special people (art. 201)), in the Code of Administrative offences and other codes and laws. The situation is the same in many other countries.

But we can state that there are not any certain provisions about term “lobbying” in Armenian legal documents, we can find it only in political documents, in scientific researches, articles and public speeches.

- Another difference is the following: the subjects (actors) of these actions, their main aims and targets are different. The persons who are involved in corruption can have some personal goals or even public interests but these goals are not the same as the objectives of lobbying. The objects and results of lobbying are more general, public and state (or national).

- The other distinction is that corruption is always a negative thing, nobody can find any justification for such crime as corruption. We cannot say the same thing about lobbying, because in some situations it can have positive aspects, it can help some nations, states or individuals to achieve the desired result, to solve their problems not damaging or injuring other persons or countries.

Besides, we need to know that the report of Transparency International *makes several recommendations to ensure lobbying does not lead to corruption, including the following:*

All countries must do the following actions:

- Adopt lobbying regulation that is broad and comprehensive – capturing all who engage in lobbying activities as well as all key lobbying targets.

- Establish mandatory registers of lobbyists, recording detailed information on clients lobbyists represent, who lobbyists target, and with what resources they seek to influence which decisions.

- Ensure a “legislative footprint” is established to track and publish which external input has influenced legislation as well as what contact between lobbyists and public officials has taken place.

- Establish or amend minimum “cooling-off periods” before former public and elected officials can work in lobbying positions that may create or be seen to create conflicts of interest.

All those seeking to influence public policy must:

- Proactively publish information on their advocacy and lobbying activities and expenditure, including supporting documentation sent to decisions-makers, as well as on their political contributions and involvement.

We think that now it is clear that the question of correlating *corruption* and *lobbying* is one of the most difficult, actual and problematic questions in the modern world.

It is mainly connected with the fact that sometimes few people and specialists can distinguish them because the line between them in some cases is very narrow. It is important not to confuse them and to understand when lobbying can cross its “borders” and become corruption. We must understand that their legal and political qualifications are quiet different and our attitude towards these phenomena sometimes must be completely different.

Based on our research of the

relationship between lobbying and corruption, we argue that the fundamental difference between these two phenomena (legal, political, sociological) has to do with where influence is being sought. In particular, we think lobbying is a rent-seeking activity aimed at rule makers whereas corruption is a rent-seeking activity aimed at rule enforcers. Our study emphasizes the advantages of this distinction and, in particular, the fact that thus defined, lobbying and corruption are substitutes. The main advantage is that by focusing on this particular feature, it is possible to understand the relationship between lobbying and corruption on the one hand, and political institutions on the other.

So we have tried to clarify the

economic, legal and political determinants and roles of lobbying and corruption. In doing so we challenged a commonly held view that they differ by the means used to obtain influence, while we argue that the fundamental difference has to do with where influence is being sought. For us, lobbying is all the actions taken to obtain influence with rule-makers while corruption is all the action taken to influence rule-enforcers. We provide a conceptual framework in which we show how our distinction allows us a rich set of predictions on the relationship between these phenomena, on how they are affected by different political institutional set-up and how important they are for the success of firms.

---

1. For example, Coate and Morris (1999), building on Grossman and Helpman’s lobbying model (2000), interpret lobbying as a bribe.

2. About correlation of corruption and lobbying see “From Corruption to Lobbying and Economic Growth“, Bard Harstad and Jakob Svensson, 2007.

3. Grätzner/Jakob, Compliance von A-Z, Korruption.

4. Geiger, Santomauro: Lobbying - Anwaltliches Beratungsfeld der Zukunft?, NJW 2003, 2878 (2879).

5. The following web-pages contain more detailed information about lobbying:

<http://grprofessionals.org/about-lobbying/what-is-lobbying/>,

<https://www.opensecrets.org/lobby/>,
http://www.senate.gov/reference/reference_index_subjects/Lobbying_vrd.htm and other pages.

6. “Lobbyists”, Chapter 1: Introduction.

http://www.senate.gov/legislative/common/briefing/Byrd_History_Lobbying.htm

7. Lehman, Wilhelm (2003) “Lobbying in the European Union: current rules and practices”, Retrieved September 14, 2011.

8. The web-page of Transparency International is <https://www.transparency.org/>.

9. The photos are downloaded from <http://www.google.am/>.

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՅԻՆԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԱԶ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2015 թվականի նոյեմբերի 27-ին
դռնբաց դատական նիստում, քննելով ՀՀ ոստիկանության «Ճանապարհային ոստիկանություն» ծառայության (այսուհետ՝ Ծառայություն) վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի 08.04.2015 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Արման Մարտիրոսյանի ընդդեմ Ծառայության՝ 24.01.2014 թվականի թիվ 1401324293 և 21.02.2014 թվականի թիվ 17-4-2339 որոշումները վերացնելու պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Արման Մարտիրոսյանը պահանջել է վերացնել Ծառայության 24.01.2014 թվականի թիվ 1401324293 և 21.02.2014 թվականի թիվ 17-4-2339 որոշումները:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Մ. Մելքումյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 24.11.2014 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 08.04.2015 թվականի որոշմամբ Արման Մարտիրոսյանի վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է՝ Դատարանի 24.11.2014 թվականի վճիռը բեկանվել և փոփոխվել է՝ հայցը բավարարվել է:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ծառայությունը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը սխալ է մեկնաբանել «Տեսակարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ, 3-րդ, 5-րդ և 8-րդ հոդվածները, չի կիրառել Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 21-րդ մասը, որը պետք է կիրառեր, խախտել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ և 27-րդ հոդվածները:

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է այն հանգամանքը, որ վարչական վարույթը սույն գործերով իրականացվում է 2 փուլով՝ իրավախախտման հատկանիշներ պարզելու և որոշում կայացնելու՝ բացառելով վարչարարության ընթացիկ փուլը, ուստի վարչական մարմնին մնում էր միայն տեսանյութի ուսումնասիրման արդյունքում հաստատված համարել տեսանյութի առկա իրավիճակը ՃԵԿ-ի որևէ կանոնի խախտման հետ համապատասխանության հարցը, իսկ հարկադրված կանգառի բացակայության հանգամանքի մասին ներքին համոզմունքը և դրա բացակայությունը հաստատված է համարվել հարկադրված կանգառ կատարելու համար ՃԵԿ-ի կանոններով սահմանված պահանջները չկատարելու հիմքով, ուստի հայցվորի կողմից կանգառ կատարելու կանոնը խախտելու փաստը կասկած չի հարուցել:

Այս համատեքստում անհիմն են Վերաքննիչ դատարանի մեկնաբանությունները, քանի որ հայցվորի կողմից հարկադրված կանգառի համար սահմանված պահանջների չպահպանելը և այն փաստը, որ սույն գործերով բացակայում է վարույթի ընթացիկ փուլը, հայցվորի պնդումներն՝ իր կանգառը հարկադրված լինելու հանգամանքի մասին, այն դարձնում են իր համար բարենպաստ փաստական հանգամանք, որի ապացուցման բեռը կրում է ֆիզիկական անձը, ուստի հայցվորը գրկված չէր սահմանված կարգով և ժամկետներում վարչական մարմնին ապացուցելու կանգառ-կայանման հարկադրված լինելու հանգամանքը:

Միաժամանակ հայցվորը չի պահպանել հարկադրված կանգառ կատարելու՝ օրենսդրությամբ սահմանված պահանջները, ուստի վարչական մարմնի կողմից որոշումները կայացնելիս կասկած չի հարուցվել, որ կանգառը կատարված է կանգառն արգելված վայրում և ոչ հարկադրված, ավելին, վարչական մարմինը դատարանին է ներկայացրել և ապացուցել իր կայացրած որոշման համար հիմք հանդիսացած բոլոր փաստական և իրավական հիմքերը, որի շրջանակներում հայցվորի վատառողջ լինելու հանգամանքն ընկած չի եղել վարչական ակտի կայացման հիմքում, իսկ Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումներն անհիմն են, քանի որ որևէ անդրադարձ չի կատարվել հարկադրված կանգառ հասկացությանը և դրա արդյունքում առկա օրենսդրության հիմքով թե՛ վարչական վարույթի և թե՛ դատաքննության ժամանակ ապացուցման բեռի կրման իրավական վերլուծությանը: Հարկ է նշել նաև, որ հայցվորը և՛ դատաքննությամբ, և՛ վերաքննիչ բողոքի շրջանակներում ևս որևէ ծանրակշիռ ապացույցով չի ապացուցել իր կողմից հարկադրված կանգառ-կայանում կատարած լինելու փաստը:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 08.04.2015 թվականի որոշումը և «կայացնել նոր որոշում»:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

Դատական պրակտիկա

1) Ծառայության 24.01.2014 թվականի թիվ 1401324293 որոշման համաձայն՝ Արման Մարտիրոսյանը «VOLKSWAGEN» մակնիշի 17 US 338 պետական համարանիշի ավտոմեքենայով 17.01.2014 թվականին՝ ժամը 11:41-ին, Երևանի Գրիգոր Լուսավորիչ-Բեյրութ խաչմերուկի հատվածում խախտել է կանգառ կատարելու կանոնները, որի արդյունքում, Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 21-րդ մասի համաձայն, տուգանվել է 5.000 ՀՀ դրամի չափով (**գ.թ. 8-10**):

2) Ծառայության պետի 21.02.2014 թվականի թիվ 17-4-2339 որոշման համաձայն՝ Արման Մարտիրոսյանի կողմից Ծառայության 24.01.2014 թվականի թիվ 1401324293 որոշման դեմ վերադատության կարգով ներկայացված բողոքը թողնվել է առանց բավարարման, իսկ Ծառայության 24.01.2014 թվականի թիվ 1401324293 որոշումը՝ անփոփոխ (**գ.թ. 11**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, և գտնում է, որ տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները՝ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 21-րդ մասի, «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի վերաբերյալ, կարևոր նշանակություն կունենան նմանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական պրակտիկա ձևավորելու համար:

*Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրմանը. արդյո՞ք «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի իրավակարգավորումների շրջանակներում **տեսանյութը կամ լուսանկարը բավարար են Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 21-րդ մասի դիսպոզիցիայում նկարագրված իրավախախտման փաստը հաստատված համարելու և նույն հոդվածի սանկցիայի կիրառմամբ վարչական պատասխանատվություն կիրառելու համար:***

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 21-րդ մասի համաձայն՝ տրանսպորտային միջոցների վարորդների կողմից կանգառի և (կամ) կայանման կանոնները խախտելը, **եթե կանգառ կատարելու անհրաժեշտությունը կապված չէ տրանսպորտային միջոցի տեխնիկական կամ վարորդի կամ ուղևորի առողջական վիճակի հետ**, առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հնգապատ-

տիկի չափով:

Վերոգրյալ իրավակարգավորումից հետևում է, որ օրենսդիրը տրանսպորտային միջոցների վարորդների կողմից կանգառի և (կամ) կայանման կանոնները խախտելու համար վարչական պատասխանատվություն նախատեսել է միայն այն դեպքերում, երբ կանգառի և (կամ) կայանման կանոնների խախտումով կանգառ կամ կայանում կատարելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված չէ՝

1. տրանսպորտային միջոցի տեխնիկական վիճակի հետ, կամ
2. վարորդի կամ ուղևորի առողջական վիճակի հետ:

Այլ կերպ ասած՝ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 21-րդ մասի դիսպոզիցիայում նկարագրված իրավախախտման դեպքի (զանցանքի) առկայության համար անհրաժեշտ է տրանսպորտային միջոցների վարորդների կողմից կանգառի և (կամ) կայանման կանոնները խախտելու, ինչպես նաև կանգառի և (կամ) կայանման կանոնի խախտելը տրանսպորտային միջոցի տեխնիկական կամ վարորդի կամ ուղևորի առողջական վիճակի հետ կապված չլինելու փաստերի միաժամանակյա առկայությունը: Այսինքն՝ տրանսպորտային միջոցների վարորդների կողմից կանգառի և (կամ) կայանման կանոնները խախտելու փաստի առկայության պարզումն ինքնին բավարար չէ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 21-րդ մասով նախատեսված սանկցիան կիրառելու համար, այլ նշված հոդվածի դիսպոզիցիայով նախատեսված վարչական իրավախախտման վերաբերյալ գործը քննող վարչական մարմինը (պաշտոնատար անձը) հիշյալ փաստը պարզելու հետ միաժամանակ պետք է պարզի նաև՝ արդյո՞ք տրանսպորտային միջոցների վարորդների կողմից կանգառի և (կամ) կայանման կանոնները խախտելը կապված չէ տրանսպորտային միջոցի տեխնիկական կամ վարորդի կամ ուղևորի առողջական վիճակի հետ և դրանից հետո միայն գործով կայացնի համապատասխան որոշում:

«Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նույն օրենքը կարգավորում է մեխանիկական տրանսպորտային միջոցներով կատարված, կամ լուսանկարահանող սարքերով (այսուհետ՝ տեխնիկական միջոցներ) հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունները: Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ եթե նույն օրենքի կիրառման ընթացքում ծագող հարաբերություններն ուղղակիորեն չեն կարգավորվում նույն օրենքի դրույթներով, ապա այդպիսի հարաբերությունների նկատմամբ կիրառվում են Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի և «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի դրույթները:

«Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված

Դատական պրակտիկա

ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական վարույթի իրավախախտման հատկանիշների պարզման փուլում իրավախախտումը հիմնավորող ապացույցն իրավախախտումն ամրագրած տեսանյութն է կամ լուսանկարը:

«Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական վարույթը բաղկացած է իրավախախտման հատկանիշների պարզման և վարչական ակտի ընդունման փուլերից:

«Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ իրավախախտման հատկանիշների պարզումը վարույթն իրականացնող վարչական մարմնի կողմից տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի հատկանիշների համադրումն է իրավախախտման հատկանիշների հետ: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ իրավախախտման հատկանիշները համարվում են պարզված, երբ տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի հատկանիշները համարվում են պարզված, **երբ տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի հատկանիշների և իրավախախտման հատկանիշների համապատասխանությունը կասկած չի հարուցում:** Իրավախախտման հատկանիշները պարզվում են 7-օրյա ժամկետում:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով վերոնշյալ իրավանորմների վերլուծությանը, նախկինում կայացրած որոշմամբ նշել է, որ «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով իրավախախտման հատկանիշները համարվում են պարզված, այսինքն՝ առկա է իրավախախտման փաստը, եթե տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի և իրավախախտման հատկանիշների միջև առկա է ակնհայտ համընկում, **որը որևէ կասկած չի հարուցում:** Այլ կերպ ասած՝ տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների համար անձին պատասխանատվության ենթարկելու անհրաժեշտ պայման է տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի և իրավախախտման հատկանիշների համապատասխանության կասկած չհարուցելը (տես Աիդա Նազարյանն ընդդեմ ՀՀ ոստիկանության «Ճանապարհային ոստիկանություն» ծառայության թիվ ՎԴ/6199/05/13 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.04.2015 թվականի որոշումը):

Վերահաստատելով վերը նշված իրավական դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական վարույթի իրավախախտման հատկանիշների պարզման փուլում իրավախախտումը հիմնավորող ապացույցն իրավախախտումն ամրագրած տեսանյութն է կամ լուսանկարը:

կարահանող սարքերով հայտնաբերված՝ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 21-րդ մասի դիսպոզիցիայում նկարագրված իրավախախտման փաստի ապացուցման հիմնախնդրին:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված վարչական վարույթի իրականացման գլխավոր առանձնահատկությունն այն է, որ տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի ընթացքում իրավախախտման փաստը համարվում է հաստատված, եթե տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի և իրավախախտման հատկանիշների միջև առկա է ակնհայտ համընկնում, որը որևէ կասկած չի հարուցում: Նշված հանգամանքով պայմանավորված՝ օրենսդիրը տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի համար նախատեսել է միայն երկու փուլ՝ իրավախախտման հատկանիշների պարզման (հարուցման) և վարչական ակտի ընդունման (եզրափակիչ) փուլերը: Նշված վարչական վարույթում ընթացիկ փուլի բացառումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի և իրավախախտման հատկանիշների ակնհայտ համընկնման, այդ համընկնման վերաբերյալ որևէ կասկածի կամ վերապահման բացակայության պայմաններում հաստատվում է իրավախախտման փաստը, և բացակայում է նաև իրավախախտման հետ կապված այլ հանգամանքների պարզման, հետևաբար նաև՝ ընթացիկ փուլի անհրաժեշտությունը:

Մինչդեռ «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքով որևէ իրավակարգավորում նախատեսված չէ այն դեպքերի համար, երբ տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի հատկանիշների և իրավախախտման հատկանիշների համապատասխանությունը կասկած է հարուցում, ինչն անհրաժեշտություն է առաջացնում պարզելու կանգառ կատարելու անհրաժեշտությունը տրանսպորտային միջոցի տեխնիկական կամ վարորդի կամ ուղևորի առողջական վիճակի հետ կապված լինելու հանգամանքը: Օրենսդրական համապատասխան կարգավորման բացակայության պարագայում վարչական մարմինը զրկված է այդ կասկածը փարատելու նպատակով ապացույցներ ձեռք բերելու և դրանք գնահատելու հնարավորությունից:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 21-րդ մասի դիսպոզիցիայում նկարագրված արարքը կարող է խախտում որակվել միայն այն դեպքում, երբ վարչարարու-

Դատական պրակտիկա

թյան արդյունքում կբացառվեն նույն իրավանորմում թվարկված՝ կանգառի անհրաժեշտությունը տրանսպորտային միջոցի տեխնիկական վիճակով կամ վարորդի կամ ուղևորի առողջական վիճակով պայմանավորված լինելու հանգամանքները: Ընդ որում, նշված հանգամանքները ենթակա են պարզման մինչև վարչական մարմնի կողմից վարչական պատասխանատվության մասին որոշում կայացնելը:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի և իրավախախտման հատկանիշների կասկած հարուցելու դեպքերի վերաբերյալ «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքով համապատասխան կարգավորումների բացակայության պայմաններում այդ դեպքերով վարչական վարույթների նկատմամբ կիրառելի են «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի դրույթները:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ նույն օրենքը սահմանում է վարչարարության հիմունքները, կարգավորում է վարչական ակտեր ընդունելու, վարչական ակտերը, վարչական մարմինների գործողությունները և անգործությունը բողոքարկելու, վարչական ակտի կատարման, վարչական ծախսերի, ինչպես նաև վարչարարությամբ հասցված վնասի հատուցման հետ կապված՝ վարչական մարմինների և ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց միջև ծագած հարաբերությունները:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ առանձին տեսակի վարչական վարույթների առանձնահատկությունները սահմանվում են օրենքներով և Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով:

Վերոգրյալ իրավանորմների համակարգային վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տրանսպորտային միջոցներով կատարված, տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող առանձին տեսակի վարչական վարույթի առանձնահատկությունները սահմանվում են «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքով, իսկ այդ օրենքով չկարգավորված հարաբերությունների նկատմամբ կիրառվում են «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի դրույթները:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի օրենքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական վարույթը բաղկացած է միմյանց փոխկապակցված՝ վարույթի հարուցման, ընթացիկ և եզրափակիչ փուլերից:

Վարչական վարույթի ընթացիկ փուլը սահմանված է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ գլխով:

Հիշատակված գլխում ներառված 37-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված է փաստական հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննարկումն ապահովելու՝ գործի բոլոր, այդ թվում՝ վարույթի մասնակիցների օգտին առկա հանգամանքները բացահայտելու վարչական մարմնի պարտականությունը:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածը երաշխավորում է վարույթի մասնակիցների լաված լինելու իրավունքը: Նշված իրավանորմի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական մարմինը վարչական վարույթի ընթացքում պարտավոր է վարույթի մասնակիցներին և նրանց ներկայացուցիչներին հնարավորություն տալ արտահայտվելու վարչական վարույթում քննարկվող փաստական հանգամանքների վերաբերյալ:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ անձի և վարչական մարմնի փոխհարաբերություններում ապացուցման պարտականությունը կրում է՝ ա) անձը՝ նրա համար բարենպաստ փաստական հանգամանքների առկայության դեպքում, բ) վարչական մարմինը՝ անձի համար ոչ բարենպաստ փաստական հանգամանքների առկայության դեպքում: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ եթե նույն հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված դեպքում վարչական մարմնի կողմից քննարկվող փաստական հանգամանքների վերաբերյալ տվյալներին (տեղեկություններին) վարչական մարմինը կարող է իրազեկ դառնալ բացառապես տվյալ անձի միջոցով, ապա ապացուցման պարտականությունը դրվում է այդ անձի վրա:

Ակնհայտ է, որ վերոհիշյալ հոդվածով նախատեսված պարտականությունները վարույթի մասնակցի և վարչական մարմնի կողմից կարող են կատարվել միայն այն դեպքում, երբ վարչարարությունն իրականացվի ընթացիկ փուլով, մինչդեռ տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթում ընթացիկ փուլը բացակայում է, ինչն օբյեկտիվորեն բացառում է կանգառի և (կամ) կայանման կանոնի խախտելը տրանսպորտային միջոցի տեխնիկական կամ վարորդի կամ ուղևորի առողջական վիճակի հետ կապված չլինելու փաստերի միաժամանակյա առկայությունը վարչական մարմնի (պաշտոնատար անձի) կողմից պարզելու հնարավորությունը:

Վերոգրյալ վերլուծությունների հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 21-րդ մասի դիսպոզիցիայում նկարագրված իրավախախտման փաստը կարող է հաստատվել կամ հերքվել բացառապես «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով, այդ թվում՝ վարչարարության հիմնարար սկզբունքների պահպանմամբ վարչական մարմնի կողմից իրականացված վարչական վարույթի ընթացիկ փուլում համապատասխան միջոցներ ձեռնարկելով, քանի որ միայն

Դատական պրակտիկա

այդ փուլում է հնարավոր ձեռք բերել տեղեկություններ և ապացույցներ կանգառ կատարելու անհրաժեշտության հանգամանքների, մասնավորապես՝ կանգառի կանոնները խախտելը տրանսպորտային միջոցի տեխնիկական անսարքության կամ վարորդի կամ ուղևորի առողջական վիճակի հետ կապված չլինելու վերաբերյալ:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Ծառայության 24.01.2014 թվականի թիվ 1401324293 որոշման համաձայն՝ Արման Մարտիրոսյանը «VOLKSWAGEN» մակնիշի 17 US 338 պետական համարանիշի ավտոմեքենայով 17.01.2014 թվականին՝ ժամը 11:41-ին, Երևանի Գրիգոր Լուսավորիչ-Բեյրութ խաչմերուկի հատվածում խախտել է կանգառ կատարելու կանոնները, որի արդյունքում Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 21-րդ մասի համաձայն՝ տուգանվել է 5.000 ՀՀ դրամի չափով: Ծառայության պետի 21.02.2014 թվականի որոշմամբ Ծառայության 24.01.2014 թվականի թիվ 1401324293 որոշման դեմ Արման Մարտիրոսյանի կողմից վերադատության կարգով ներկայացված բողոքը թողնվել է առանց բավարարման, իսկ Ծառայության 24.01.2014 թվականի թիվ 1401324293 որոշումը՝ անփոփոխ:

Դատարանը հայցը մերժելու հիմքում դրել է այն հանգամանքը, որ լազերային կրիչի վրա ներկայացված տեսագրությամբ հիմնավորվել է Արման Մարտիրոսյանի կողմից Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 21-րդ մասով նախատեսված իրավախախտում թույլ տալու փաստը: Դատարանն արձանագրել է, որ հայցվորի կողմից չի ներկայացվել կանգառ կատարելու պահին առողջության անկում ունենալու փաստը հիմնավորող որևէ ապացույց: Միաժամանակ հաշվի առնելով, որ հայցվորը հայցադիմումում նշել է, որ կանգառ է կատարել 15-20 րոպե ժամանակահատվածով, իսկ այնուհետև նշել է, որ առողջության անկումը տևել է 1-2 ժամ, Դատարանը գտել է, որ հայցվորի կողմից հայտնաձեռնված տեղեկությունները հակասական են:

Վերաքննիչ դատարանը, բեկանելով Դատարանի վճիռը և բավարարելով հայցը, պատճառաբանել է, որ միայն տեսանյութում ամրագրված արարքի հատկանիշների ուսումնասիրությունը տվյալ դեպքով բավարար չէր հայցվորի առողջական վիճակի և/կամ տրանսպորտային միջոցի տեխնիկական վիճակի վերաբերյալ ողջամիտ կասկածները փարատելու համար: Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ վարչական իրավախախտման վերաբերյալ գործը քննող պաշտոնատար անձը Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքով և «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով ժամանակին, համակողմանիորեն, լրիվ և օբյեկտիվորեն չի պարզել գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստն այն մասին՝ արդյոք տրանսպորտային միջոցի վարորդի կողմից կանգառի և (կամ) կայանման կանոնները խախտելը կապված է տրանսպորտային միջոցի տեխնիկական կամ վարորդի կամ ուղևորի առողջական վիճակի հետ, թե ոչ, որպիսի փաստական հանգամանքների վերաբերյալ տվյալները կարող էին բացահայտվել և հիմնավորվել բացառապես տվյալ անձի միջոցով՝ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգր-

քով և «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով վարույթ իրականացնելով, և վերջինիս վարչական պատասխանատվության է ենթարկել առանց նշված՝ գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքը պարզելու:

Վերաքննիչ դատարանը նշել է, որ Դատարանը, արձանագրելով, որ տրանսպորտային միջոցի վարորդի կողմից կանգառի և (կամ) կայանման կանոնների խախտման փաստի ապացուցման պարտականությունը կրում է ՀՀ ոստիկանության «Ճանապարհային ոստիկանություն» ծառայությունը, իսկ կանգառ կատարելու անհրաժեշտությունը տրանսպորտային միջոցի տեխնիկական կամ վարորդի կամ ուղևորի առողջական վիճակի հետ պայմանավորված լինելու հանգամանքի ապացուցման բեռը կրում է այդ հիմքով առարկություն ներկայացնող կողմը, քանի որ այդ փաստական հանգամանքների վերաբերյալ տվյալները կարող են բացահայտվել և հիմնավորվել բացառապես տվյալ անձի միջոցով, հաշվի չի առել, որ վարչական իրավախախտման վերաբերյալ գործը քննող վարչական մարմինը մինչև գործով որոշում կայացնելը ենթադրյալ իրավախախտում կատարած անձին՝ Արման Մարտիրոսյանին, հնարավորություն չի ընձեռել իր դիրքորոշումն արտահայտելու, առողջական վիճակի հետ կապված ապացույցներ ներկայացնելու:

Վերը նշված իրավական վերլուծությունների համատեքստում անդրադառնալով Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգման հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է, քանի որ Ծառայությունն Արման Մարտիրոսյանի կողմից Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 21-րդ մասով նախատեսված իրավախախտման համար վարչական պատասխանատվության ենթարկելու համար չի պարզել՝ արդյոք վերջինիս կողմից կանգառի և (կամ) կայանման կանոնները խախտելը կապված է եղել տրանսպորտային միջոցի տեխնիկական կամ վարորդի, կամ ուղևորի առողջական վիճակի հետ, թե ոչ: Ավելին, Ծառայությունն անտեսել է այն հանգամանքը, որ տվյալ դեպքում տեսանյութը հնարավորություն չի տալիս հաշվի առնելու ստեղծված իրավիճակում գտնվող սուբյեկտի վարքագիծը կամ այլ կերպ ասած՝ արդյոք տվյալ դեպքում առկա է Արման Մարտիրոսյանի կողմից տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի հատկանիշների և իրավախախտման հատկանիշների համապատասխանության կասկած չհարուցելու հանգամանքը:

Ինչ վերաբերում է բողոք բերած անձի փաստարկին՝ հայցվորի կողմից հարկադրված կանգառ կատարելու համար սահմանված պահանջները չպահպանելու վերաբերյալ, ապա Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ այն անհիմն է և չի բխում Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 21-րդ մասի կարգավորումից՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ՝

«Հարկադրված կանգառ» հասկացության սահմանումը տրված է «Ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ հարկադրված կանգառը տրանսպորտային միջոցի անսարքության, վարորդի (ուղևորի) ֆիզիկական և (կամ) հոգեկան

Դատական պրակտիկա

վիճակով և (կամ) բեռի փոխադրմամբ պայմանավորված՝ վտանգի կամ ճանապարհին ի հայտ եկած այլ խոչընդոտի պատճառով տրանսպորտային միջոցն անշարժ վիճակի բերելն է: Կանգառի համար օրենսդրությամբ սահմանված կանոնները չեն տարածվում հարկադրված կանգառի դեպքերի վրա:

ՀՀ կառավարության 28.06.2007 թվականի թիվ 955-Ն որոշմամբ հաստատված Հայաստանի Հանրապետության ճանապարհային երթևեկության կանոնների 22-րդ կետի 2-րդ ենթակետի համաձայն՝ վթարային լուսային ազդանշանը պետք է միացված լինի կանգառն արգելված տեղերում հարկադրված կանգառի դեպքում:

«Հարկադրված կանգառ» հասկացության վերը նշված սահմանումներից հետևում է, որ հարկադրված կանգառը տրանսպորտային միջոցն անշարժ վիճակի բերելն է՝ պայմանավորված տրանսպորտային միջոցի անսարքության, վարորդի (ուղևորի) ֆիզիկական և (կամ) հոգեկան վիճակով և (կամ) բեռի փոխադրման ժամանակ առաջացած վտանգի կամ խոչընդոտի պատճառով: Ընդ որում, կանգառի համար օրենսդրությամբ սահմանված կանոնները չեն տարածվում հարկադրված կանգառի դեպքերի վրա, իսկ ճանապարհային երթևեկության կանոններով սահմանված է արգելված վայրերում հարկադրված կանգառի դեպքում տրանսպորտային միջոցի վթարային լուսային ազդանշանը միացրած լինելու պահանջ:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հարկադրված կանգառի դեպքում տրանսպորտային միջոցի վթարային լուսային ազդանշանը միացրած լինելու պահանջը տրանսպորտային միջոցի վարորդի կողմից չկատարելը միանշանակ չի կարող հիմնավորել Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 21-րդ մասով նախատեսված իրավախախտման առկայությունը, քանի որ տրանսպորտային միջոցի վթարային լուսային ազդանշանը չմիացնելը դեռևս չի բացառում տրանսպորտային միջոցների վարորդների կողմից կանգառի և (կամ) կայանման կանոնների խախտման՝ տրանսպորտային միջոցի տեխնիկական վիճակով, կամ վարորդի կամ ուղևորի առողջական վիճակով պայմանավորված լինելու հանգամանքը:

Վերոնշյալ հիմնավորմամբ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ծառայության 24.01.2014 թվականի «Վարչական տույժ նշանակելու մասին» թիվ 1401324293 և 21.02.2014 թվականի թիվ 17-4-2339 որոշումներն անվավեր ճանաչելով՝ Վերաքննիչ դատարանը կայացրել է գործն ըստ էության ճիշտ լուծող դատական ակտ: Հետևաբար տվյալ դեպքում անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 1-ին կետի 1-ին ենթակետով նախատեսված՝ դատական ակտն անփոփոխ թողնելու Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը՝ սույն որոշման պատճառաբանություններով:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կողմը, որի դեմ կայացվել է վճիռ, կամ որի բողոքը մերժվել է, կրում է Հայաստանի Հանրապետության դատական դեպարտամենտի՝ վկաներին և փորձագետներին վճարած գումարների հատուցման պարտականությունը, ինչպես նաև մյուս կողմի կրած դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունն այն ծավալով, ինչ ծավալով դրանք անհրաժեշտ են եղել դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար: Դատական պաշտպանության այն միջոցի հետ կապված ծախսերը, որ իր նպատակին չի ծառայել, դրվում են այդ միջոցն օգտագործած կողմի վրա, անգամ եթե վճիռը կայացվել է այդ կողմի օգտին:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ծառայության կողմից վճռաբեկ բողոքի համար վճարված պետական տուրքի հարցը պետք է համարել լուծված՝ նկատի ունենալով, որ վերջինիս բողոքը ենթակա է մերժման:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-171-րդ հոդվածներով, 172-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը մերժել: ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի 08.04.2015 թվականի որոշումը թողնել անփոփոխ սույն որոշման պատճառաբանություններով:
2. Դատական ծախսերի հարցը համարել լուծված:
3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՏԵՆՍԻՎՆԵ
ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ
ԲՆԵՄԱԿԱՆ
ԲՆԵՄԱԿԱՆ

103

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱԳԻՍԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԱԶ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2015 թվականի նոյեմբերի 27-ին

դռնբաց դատական նիստում, քննելով Գոզո և Վալի Ամոյանների ներկայացուցիչ Կրոմվել Գրիգորյանի և ՀՀ ֆինանսների նախարարության (այսուհետ՝ Նախարարություն) վճռաբեկ բողոքները ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 24.09.2014 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Գոզո և Վալի Ամոյանների ընդդեմ Նախարարության՝ փաստաբանին վճարված գումարը բռնագանձելու պահանջի մասին.

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Գիմելով դատարան՝ Գոզո և Վալի Ամոյանները պահանջել են Նախարարությունից բռնագանձել 5.500.000 ՀՀ դրամ՝ որպես փաստաբանին վճարված գումար:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 18.05.2012 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է մասնակիորեն՝ Նախարարությունից հոգուտ Գոզո և Վալի Ամոյանների բռնագանձվել է 4.500.000 ՀՀ դրամ՝ որպես փաստաբանին վճարված գումար: Հայցը՝ մնացած մասով, մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 14.02.2013 թվականի որոշմամբ Նախարարության վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է՝ 4.500.000 ՀՀ դրամ բռնագանձելու պահանջի մասով Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 18.05.2012 թվականի վճիռը բեկանվել է, և գործն այդ մասով ուղարկվել նույն դատարան՝ նոր քննության: Գոզո և Վալի Ամոյանների վերաքննիչ բողոքը մերժվել է. վճիռը՝ 1.000.000 ՀՀ դրամի բռնագանձման պահանջի մասով, թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 10.04.2013 թվականի որոշմամբ Գոզո և Վալի Ամոյանների ներկայացուցչի վճռաբեկ բողոքը վերադարձվել է:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր՝ Էդ. Ավետիսյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 22.04.2014 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է մասնակիորեն՝ Հայաստանի Հանրապետությունից հոգուտ Գոզո և Վալի Ամոյանների բռնա-

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

գանձվել է 1.500.000 ՀՀ դրամ՝ որպես փաստաբանին վճարված գումար: Հայցը մնացած մասով, մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 24.09.2014 թվականի որոշմամբ Նախարարության և Գոզո ու Վալի Ամոյանների ներկայացուցչի վերաքննիչ բողոքները մերժվել են, իսկ Դատարանի 22.04.2014 թվականի վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ: Որոշվել է նաև Գոզո և Վալի Ամոյաններից համապարտության կարգով ՀՀ պետական բյուջե բռնագանձել 90.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոք բերելու համար նախապես չվճարված պետական տուրքի գումար:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոքներ են ներկայացրել Գոզո ու Վալի Ամոյանների ներկայացուցիչը և Նախարարությունը:

Վճռաբեկ բողոքների պատասխաններ չեն ներկայացվել:

2. Գոզո և Վալի Ամոյանների վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

1) *Վերաքննիչ դատարանը չի կիրառել «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածը, ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ և 19-րդ հոդվածները, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածը, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 51-րդ և 53-րդ հոդվածները, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 4-րդ կետը, 67-րդ հոդվածի 3-րդ կետը, 70-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը, որոնք պետք է կիրառեր:*

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ եթե չկատարվեր «Կրոմվել Գրիգորյան» ՍՊԸ-ի՝ ի դեմս փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանի և Վալի Ամոյանի միջև 10.12.2010 թվականին կնքված ծառայությունների մատուցման պայմանագրի առարկան՝ Վալի Ամոյանի հանձնարարությամբ ՀՀ Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանում փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանը չծանոթանար թիվ ԱՐԴ/0169/01/10 քրեական գործի նյութերին, ապա փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանի և Վալի Ամոյանի միջև 24.12.2010 թվականին կնքված ծառայությունների մատուցման պայմանագրի առարկան չէր կարող կատարվել: Առանց քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու՝ փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանը, միայն դատավճռին ծանոթանալով, չէր կարող դատավճռի դեմ վերաքննիչ բողոք պատրաստել և, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանում ներկայացնելով ամբաստանյալ Գոզո Ամոյանի շահերը, արդարացման արդյունքի հասնել: Այսինքն՝ Գոզո և Վալի Ամոյաններն ապացուցել են, որ հատուցումն իրոք անհրաժեշտ է եղել Գոզո Ամոյանի խախտված իրավունքները վերականգնելու համար և, որ ամենակարևորն է, Գոզո և Վալի Ամոյանները ցույց են տվել կրած վնասների և իրենց

Դատական պրակտիկա

իրավունքների խախտման միջև պատճառահետևանքային կապը, ինչպես նաև կատարած ծախսի ողջամիտ լինելը, ինչը նշանակում է, որ վնասի հատուցման պահանջի չափը համարժեք է հենց կրած վնասներին, որպիսի հանգամանքն ապացուցվել է հստակ փաստաթղթերի միջոցով՝ բացառելով ենթադրությունները և շահարկումները:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել նաև այն հանգամանքը, որ Դատարանն իրավունք չունի փաստաբանի վարձատրության հարցը դիտարկելու «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի և «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի տեսանկյունից և համեմատություններ անցկացնելու պաշտպանի՝ պայմանագրով սահմանված գումարների և Երևան քաղաքի դատախազի մեկ ժամվա աշխատավարձի ու հանրային պաշտպանի ամսական աշխատավարձերի միջև, քանի որ պայմանագրերով համապատասխան ծառայություններ մատուցած պաշտպանը՝ փաստաբանը, սույն գործով նշանակված պաշտպան չի եղել: Դատարանի նման հետևությունները չեն կարող դիտարկվել որպես պատճառաբանված և հիմնավորված հետևություններ, քանի որ դրանք հակասում են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 165-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով նախատեսված պահանջներին:

2) Վերաքննիչ դատարանը կիրառել է «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածը և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ և 73-րդ հոդվածները, որոնք չպետք է կիրառեր:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկով.

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի ուժով Գոգո և Վալի Անոյաններն ուղղակիորեն ազատված են պետական տուրքի վճարումից, ուստի հայցապահանջի չբավարարված մասով ևս նրանցից պետական տուրքի գումար բռնագանձվել չէր կարող:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է մասնակիորեն՝ հայցի չբավարարված մասով, բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 24.09.2014 թվականի որոշումը և փոփոխել այն՝ հայցն ամբողջությամբ բավարարել:

2.1 Նախարարության վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ, 1058-րդ և 1064-րդ հոդվածները, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն իր որոշման մեջ որևէ կերպ չի անդրադարձել վնասի հատուցման համար պարտադիր պայման համարվող տարրերի վերլուծությանը, ոչ օրինաչափ վարքագծի պայմանի բացահայտմանը, Նախա-

րարության այն դիրքորոշմանը, որ սույն դեպքում հատուցման ենթակա կարող է լինել միայն այն վնասը, որը պատճառվել է ապօրինի դատապարտվելու, քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու, որպես խափանման միջոց կալանք կամ չբացակայելու մասին ստորագրություն կիրառելու, վարչական տույժի ենթարկվելու հետևանքով: Վերաքննիչ դատարանը եզրահանգում չի կատարել նաև Նախարարության կողմից վկայակոչված այն դրույթի վերաբերյալ, որ արդարադատություն իրականացնելիս պատճառված վնասը հատուցվում է միայն այն դեպքում, երբ դատավորի մեղքը հաստատվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:

Տվյալ դեպքում հարկ է փաստել, որ Գոգո և Վալի Ամոյանները ո՛չ հայցադիմումում, ո՛չ էլ սույն գործի քննության ընթացքում չեն պարզաբանել, թե քրեական գործով վարույթն իրականացնող որ մարմնի գործողության կամ անգործության հետևանքով է իրենց վնաս պատճառվել:

Միևնույն ժամանակ գործում առկա չէ որևէ ապացույց այն մասին, որ քրեական հետապնդման մարմնի կատարած գործողությունները կամ կայացրած որոշումները ճանաչվել են ապօրինի: Չկա նաև դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ, որով հաստատվել է դատավորի մեղքը: Ավելին, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 11.08.2011 թվականի որոշմամբ որևէ հետևություն չի արվել քրեական հետապնդման մարմնի կամ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի ապօրինի գործողությունների մասին, դատավճռի բեկանման հիմքում դրվել է ոչ թե քրեական հետապնդման մարմնի կամ դատարանի որևէ ապօրինի գործողությունը, այլ գործի ոչ լիարժեք քննությունը:

Միաժամանակ դատական մի շարք այլ ակտերի ուսումնասիրության արդյունքները փաստում են, որ դրանց միջև առկա են հակասություններ, որոնք հատակեցման կարիք ունեն: Մասնավորապես՝ Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 21.02.2014 թվականի թիվ ԵԿԴ/1061/02/13 վճռով փաստաբանին վճարված գումարի բռնագանձման պահանջը բավարարվել է մասնակիորեն, ՀՀ Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 27.08.2013 թվականի թիվ ԼԴ/0428/02/13 վճռով քննարկվել է փաստաբանին վճարված գումարի ողջամտության հարցը՝ դրանով իսկ հնարավորություն տալով նվազեցնելու այն, իսկ Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 24.12.2013 թվականի թիվ ԵԿԴ/0921/02/13 վճռով փաստաբանին վճարված գումարի պահանջը մեկնաբանվել է վնասի հատուցման ինստիտուտի տեսանկյունից, և այն բավարարվել է ամբողջությամբ:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 24.09.2014 թվականի որոշումը և փոփոխել այն՝ հայցը մերժել կամ գործն ուղարկել նոր քննության՝ սահմանելով նոր քննության ծավալը:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

Դատական պրակտիկա

1) ՀՀ Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 10.12.2010 թվականի թիվ ԱՐԳ/0169/01/10 դատավճռով Գոգո Ամոյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցագործության կատարման մեջ և դատապարտվել է ազատազրկման չորս տարի վեց ամիս ժամկետով՝ առանց գույքի բռնագրավման: ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 11.08.2011 թվականի որոշմամբ ՀՀ Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 10.12.2010 թվականի թիվ ԱՐԳ/0169/01/10 դատավճիռը բեկանվել է՝ ճանաչվել և հռչակվել է Գոգո Ամոյանի անմեղությունը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցանքի կատարման մեջ՝ նրա արարքի մեջ հանցակազմի բացակայության հիմքով: Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտել 12.10.2011 թվականին **(հատոր 1-ին, գ.թ. 7-12):**

2) Վալի Ամոյանի և «Կրոմվել Գրիգորյան» ՍՊԸ-ի՝ ի դեմս փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանի միջև 10.12.2010 թվականին կնքված ծառայությունների մատուցման պայմանագրով փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանը պարտավորվել է Վալի Ամոյանի հանձնարարությամբ ծանոթանալ թիվ ԱՐԳ/0169/02/10 քրեական գործի նյութերին, իսկ Վալի Ամոյանը պարտավորվել է այդ ծառայությունների դիմաց փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանին վճարել 1.000.000 ՀՀ դրամ **(հատոր 1-ին, գ.թ. 13-14):**

3) Վալի Ամոյանի և «Կրոմվել Գրիգորյան» ՍՊԸ-ի՝ ի դեմս փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանի միջև 24.12.2010 թվականին կնքված ծառայությունների մատուցման պայմանագրով փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանը պարտավորվել է Վալի Ամոյանի հանձնարարությամբ ծանոթանալ ՀՀ Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 10.12.2010 թվականի թիվ ԱՐԳ/0169/01/10 դատավճռին, պատրաստել և ներկայացնել վերաքննիչ բողոք, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանում պաշտպանել Գոգո Ամոյանի շահերը, իսկ Վալի Ամոյանը պարտավորվել է այդ ծառայությունների դիմաց փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանին վճարել 4.500.000 ՀՀ դրամ **(հատոր 1-ին, գ.թ. 15-16):**

4) 10.01.2011 թվականի ստացականի համաձայն՝ «Կրոմվել Գրիգորյան» ՍՊԸ-ն՝ ի դեմս փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանի Վալի Ամոյանից ստացել է 10.12.2010 թվականի ծառայությունների մատուցման պայմանագրով նախատեսված 1.000.000 ՀՀ դրամը, իսկ 21.01.2011 թվականի ստացականի համաձայն՝ ստացել է 24.12.2010 թվականի ծառայությունների մատուցման պայմանագրով նախատեսված 4.500.000 ՀՀ դրամը **(հատոր 1-ին, գ.թ. 5-6):**

5) Վերաքննիչ դատարանի 24.09.2014 թվականի որոշմամբ որոշվել է Գոգո և Վալի Ամոյաններից համապարտության կարգով ՀՀ պետական բյուջե բռնագանձել 90.000 ՀՀ դրամ **(հատոր 6-րդ, գ.թ. 49-56):**

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքները վարույթ ընդունելը և բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկության կարգով վերանայման ենթարկելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական

դատավարության օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, և գտնում է, որ տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները՝ ապօրինի դատապարտման արդյունքում պատճառված նյութական վնասի հատուցման իրավունքի վերաբերյալ, կարևոր նշանակություն կունենան նմանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական պրակտիկա ձևավորելու համար, ինչպես նաև Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկության կարգով վերանայման ենթարկելը պայմանավորված է նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ՝ Վերաքննիչ դատարանի կողմից «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի խախտման հետևանքով առկա է առերևույթ դատական սխալ, որն ազդել է գործի ելքի վրա, և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրումներին՝

ա) ի՞նչ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում անձը կարող է պահանջել ապօրինի դատապարտման արդյունքում իր կրած նյութական վնասի հատուցում ստանալու իրավունքի իրավաչափ ու արդյունավետ իրացումը.

բ) արդյո՞ք ՀՀ իրավական համակարգում ապօրինի դատապարտման դեպքում փաստաբանին վճարված գումարների մասով հատուցման իրավունքը երաշխավորված է բացառապես արդարացվածի համար.

գ) արդյո՞ք փաստաբանին վճարված գումարները Հայաստանի Հանրապետության կողմից ենթակա են փոխհատուցման լրիվ ծավալով.

դ) արդյո՞ք արդարացվածից կարող է պետական տուրք զանձվել փաստաբանին վճարված գումարների բռնազանձման հայցապահանջներով.

ե) արդյո՞ք արդարադատություն իրականացնելիս պատճառված վնասը ենթակա է հատուցման միայն այն դեպքում, երբ դատավորի մեղքը հաստատվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:

4.1 Քննելով Գոգո և Վալի Ամոյանների վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքերի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը եկավ հետևյալ եզրակացության.

ա) վճռաբեկ բողոքն առաջին հիմքով անհիմն է հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի ազատությունից ապօրինի զրկման կամ ապօրինի խուզարկության դեպքում օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով պատճառված վնասի հատուցման:

ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես

Դատական պրակտիկա

նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու, ինչպես նաև իրեն ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ տուժողին պատճառված վնասը հատուցվում է օրենքով սահմանված կարգով:

Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, ով, ի խախտումն նույն հոդվածի դրույթների, ձեռքարկված կամ կալանավորման գոհ է դարձել, իրավունք ունի հայցի ուժով օժտված փոխհատուցման:

Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, ում նույն կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները խախտվում են, ունի պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք, նույնիսկ եթե խախտումը կատարել են ի պաշտոնե գործող անձինք:

Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ եթե որևէ անձ վերջնական որոշմամբ դատապարտվել է քրեական հանցագործության համար, և եթե նրա նկատմամբ կայացված դատավճիռը հետագայում բեկանվել է կամ նրան ներում է շնորհվել այն հիմունքով, որ ինչ-որ նոր հանգամանք կամ նոր բացահայտված հանգամանք անվիճելիորեն ապացուցում է դատական սխալի առկայությունը, ապա այդպիսի դատապարտման հետևանքով պատիժ կրած անձը փոխհատուցում է ստանում օրենքի համաձայն, եթե չապացուցվի, որ հիշյալ անհայտ հանգամանքը ժամանակին չի բացահայտվել բացառապես կամ մասամբ նրա մեղքով:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ արդարացվածն իր իրավունքների վերականգնման, այդ թվում՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմինների կողմից իրեն պատճառված նյութական վնասի հատուցման իրավունք ունի:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ արդարացված է այն անձը, որի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել կամ քրեական գործով վարույթը կարճվել է նույն օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-3-րդ կետերով և 2-րդ մասով նախատեսված որևէ հիմքով, կամ որի նկատմամբ կայացվել է արդարացման դատավճիռ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ արդարացվածն իրավունք ունի պահանջելու իրեն անօրինական ձեռքարկված, կալանավորման, որպես մեղադրյալ ներգրավելու և դատապարտման հետևանքով պատճառված վնասի գույքային հատուցում ամբողջ ծավալով՝ հաշվի առնելով իրական հնարավոր բաց թողնված օգուտները: Նույն հոդվածի 4-րդ մասի 1-ին, 3-րդ և 4-րդ կետերի համաձայն՝ արդարաց-

վածը որպես հատուցում իրավունք ունի ստանալու աշխատավարձը, թոշակը, նպաստները, այլ եկամուտներ, որոնցից նա զրկվել է, ինչպես նաև վճարված դատական ծախսերը, փաստաբանին վճարված գումարները:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ արդարացվածին պատճառված վնասը հատուցվում է քաղաքացիական դատավարության կարգով:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ փաստաբանները քրեական գործով վարույթին որպես պաշտպան մասնակցում են՝ կասկածյալի, մեղադրյալի, նրա օրինական ներկայացուցչի, ազգականի, ինչպես նաև կասկածյալի կամ մեղադրյալի խնդրանքով կամ համաձայնությամբ՝ այլ անձանց հրավերով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1064-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ապօրինի դատապարտելու, քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, որպես խափանման միջոց կալանք կամ չբացակայելու մասին ստորագրություն կիրառելու, վարչական տույժի ենթարկելու հետևանքով պատճառված վնասը, օրենքով սահմանված կարգով, լրիվ ծավալով հատուցում է Հայաստանի Հանրապետությունը՝ անկախ հետաքննության, նախաքննության, դատախազության և դատարանի պաշտոնատար անձանց մեղքից:

ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր 14.12.2010 թվականի թիվ ՄԳՌ-929 որոշմամբ արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ անձին վնաս կարող է պատճառվել նաև հանրային իշխանության մարմինների գործողությունների (անգործության) հետևանքով: Արդարացված անձին ապօրինաբար պատճառված վնասը հատուցելը և նրա խախտված իրավունքները վերականգնելը պետք է դիտվեն որպես սահմանադրական անվերապահ պահանջ, որպես անձի իրավունք, իսկ այն իրացնելու օրենսդրական ընթացակարգերը չեն կարող աղավաղել այդ իրավունքի էությունը կամ օրենքի բացի արդյունքում ընդհուպ արգելափակել այն:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) իր նախադեպային իրավունքում նույնպես ճանաչել է ապօրինի դատապարտված անձի կրած վնասների փոխհատուցման իրավունքը (*տե՛ս Շիլանն ընդդեմ Ռուսաստանի Դաշնության գործով Եվրոպական դատարանի 06.10.2005 թվականի վճիռը, կետ 20*):

Միավորված Ազգերի Կազմակերպության 09.12.1988 թվականի «Որևէ ձևով ձեռքակալվող կամ կալանավորվող անձանց պաշտպանության սկզբունքների ժողովածուի» (հաստատվել է ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի 09.12.1988 թվականի 43/173 բանաձևով) 35-րդ սկզբունքով սահմանվել է, որ պետական պաշտոնատար անձի գործողությունների կամ զանցառությունների հետևանքով պատճառված վնասը՝ ի խախտումն նույն սկզբունքների բովանդակված իրավունքների, ենթակա է հատուցման՝ պատասխանատվության կիրառվող նորմերի համաձայն, որոնք նախատեսված են ներքին օրենսդրությամբ:

Վերոնշյալ իրավանորմերից և դատարանների արտահայտած իրավական դիրքորոշումների համադրված վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ

Դատական պրակտիկա

դատարանն արձանագրում է, որ պետական մարմինների ապօրինի գործողությունների հետևանքով անձին ազատությունից ապօրինի զրկելու, նրան ապօրինի դատապարտելու դեպքում վնասի հատուցման իրավունքն ունի սահմանադրական հիմնարար իրավունքի բնույթ, որը լայնորեն ճանաչված և ամրագրված է նաև միջազգային իրավական ակտերում:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վերոնշյալ հիմնարար իրավունքի կենսագործումն առաջին հերթին պետք է դիտարկել իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքի լույսի ներքո, հատկապես այն դեպքում, երբ անձը վնաս է կրել պետական մարմինների ապօրինի գործողությունների հետևանքով (տե՛ս Հայկ Սահակյանն ընդդեմ ՀՀ ֆինանսների նախարարության թիվ ԵԿԴ/0780/02/09 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 01.07.2011 թվականի որոշումը):

Առաջնորդվելով արդարացվածի կարգավիճակի առանձնահատկություններով, մասնավորապես՝ վերջինիս իրավական և սոցիալական վիճակի արդյունավետ վերականգնման անհրաժեշտությամբ, ինչպես նաև վերը նշված սահմանադրաիրավական ու միջազգային իրավական պահանջներով՝ օրենսդիրը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում և ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում սահմանել է արդարացվածին պատճառված վնասների հատուցման իրավունքը: Մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում օրենսդիրը նախատեսել է արդարացվածի՝ իր իրավունքների վերականգնման, այդ թվում՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմինների կողմից իրեն պատճառված նյութական վնասի հատուցման իրավունքը: Օրենսդիրը սահմանել է, որ արդարացվածն իրավունք ունի պահանջելու իրեն անօրինական ձերբակալման, կալանավորման, որպես մեղադրյալ ներգրավելու և դատապարտման հետևանքով պատճառված վնասի գույքային հատուցում ամբողջ ծավալով՝ հաշվի առնելով իրական վնասը, ինչպես նաև հնարավոր բաց թողնված օգուտները: Արդարացվածը որպես հատուցում իրավունք ունի ստանալու աշխատավարձը, թոշակը, նպաստները, այլ եկամուտներ, որոնցից նա զրկվել է, ինչպես նաև վճարված դատական ծախսերը, փաստաբանին վճարված գումարները: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում օրենսդիրը սահմանել է նաև, որ արդարացվածին պատճառված վնասի հատուցումն իրականացվում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության կարգով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում օրենսդիրը նախատեսել է անձի՝ ապօրինի դատապարտվելու, նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, որպես խափանման միջոց կալանք կամ չբացակայելու մասին ստորագրություն կիրառելու, վարչական տույժի ենթարկելու հետևանքով օրենքով սահմանված կարգով պատճառված վնասի լրիվ ծավալով հատուցման իրավունքը:

Վճռաբեկ դատարանը սույն գործի շրջանակներում նախ անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ արդարացվածի՝ նյութական վնասների հատուցում պահանջելու իրավունքի ծագման և իրացման հիմնախնդիրներին:

ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր 30.03.2010 թվականի թիվ ՍԳՌ-871 որոշմամբ արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ մինչդատական

վարություն անձն արդարացվածի կարգավիճակ ձեռք է բերում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-3-րդ կետերով և 2-րդ մասով նախատեսված հիմքերով քրեական հետապնդման դադարեցման դեպքում, իսկ դատական քննության փուլում՝ օրինական ուժի մեջ մտած արդարացման դատավճռի դեպքում (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Մինչ այդ գոյություն չունի կասկածյալին կամ մեղադրյալին պատճառված վնասի հատուցման պահանջի իրավունք, որով հետև դեռևս նա արդարացված չէ: Անձը կարող է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի հիման վրա հատուցման պահանջով դատարան դիմել միայն դրանում նշված հիմքերով արդարացվածի կարգավիճակ ձեռք բերելուց հետո:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հատուցման ենթակա են միայն այն վնասները, որոնք ապօրինի դատապարտելու հետևանք են:

Համանման իրավական դիրքորոշում արտահայտել է նաև Եվրոպական դատարանը: Եվրոպական դատարանը թեև ճանաչել է ապօրինի դատապարտված անձանց կրած վնասների փոխհատուցման իրավունքը, սակայն միաժամանակ նշել է, որ Կոնվենցիան չի խոչընդոտում պայմանավորվող պետություններին հատուցել վնասը, միայն այն դեպքում, երբ տուժած անձը կկարողանա ապացուցել, որ իրեն պատճառված վնասն ուղղակիորեն կապված է իր իրավունքների խախտման հետ (*տե՛ս Շիլանս ընդդեմ Ռուսաստանի Դաշնության գործով Եվրոպական դատարանի 06.10.2005 թվականի վճիռը, կետ 20*):

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ապօրինի դատապարտման արդյունքում նյութական վնասի հատուցման իրավունքի իրացման հիմնախնդիրն անհրաժեշտ է դիտարկել նաև իրավունքների չարաշահման արգելքի համաիրավական սկզբունքի լույսի ներքո և արձանագրում է, որ անձին ապօրինի դատապարտման արդյունքում պատճառված նյութական վնասի հատուցման իրավունքի իրավաչափ ու արդյունավետ իրացում իրավական պետությունում հնարավոր է միայն այն պայմաններում, եթե չի ապացուցվում, որ այն հանգամանքների ժամանակին բացահայտումը, որոնք հիմնավորել են անձի ապօրինի դատապարտումը, լիովին կամ մասամբ կախված էր տվյալ անձից:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ապօրինի դատապարտման արդյունքում նյութական վնասների հատուցում պահանջելու իրավունքը ծագում է միայն անձի արդարացվածի կարգավիճակ ձեռք բերելուց հետո և համապատասխան սուբյեկտները կարող են իրացնել իրենց վնասի հատուցման իրավունքը, եթե ապացուցեն, որ իրենց վնասը պատճառվել է ապօրինի դատապարտման արդյունքում և չապացուցվի, որ այդ հանգամանքների ժամանակին բացահայտումը լիովին կամ մասամբ կախված էր տվյալ անձից:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ իրավական համակարգում վերը նշված պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում արդարացվածի համար երաշխավորված է փաստաբանին վճարված գումարների հատուցման իրավունքը: Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ չնայած ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում ուղղակի-

Դատական պրակտիկա

րեն նախատեսված չէ այլ անձանց կողմից փաստաբանին վճարված գումարների հատուցման իրավունքը, սակայն վերը նշվածը չի նշանակում, որ ՀՀ-ում այլ անձինք պետք է զրկված լինեն պետական մարմինների ապօրինի գործողությունների հետևանքով պատճառված վնասի, մասնավորապես՝ արդարացված իրավունքների վերականգնման համար փաստաբանին վճարված գումարների հատուցման իրավական հնարավորությունից հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետում օրենսդիրը սահմանել է, որ փաստաբանները քրեական գործով վարույթին որպես պաշտպան մասնակցում են կասկածյալի, մեղադրյալի, նրա օրինական ներկայացուցչի, ազգականի, ինչպես նաև կասկածյալի կամ մեղադրյալի խնդրանքով կամ համաձայնությամբ՝ այլ անձանց հրավերով: Այսպիսով, օրենսդիրը սահմանել է, որ քրեական գործով վարույթին փաստաբանը՝ որպես պաշտպան, կարող է ներգրավել ոչ միայն կասկածյալի կամ մեղադրյալի հրավերով, այլ նաև կասկածյալի կամ մեղադրյալի օրինական ներկայացուցչի, ազգականի, ինչպես նաև կասկածյալի կամ մեղադրյալի խնդրանքով կամ համաձայնությամբ՝ այլ անձանց հրավերով: Հետևաբար պետական իշխանության մարմինների գործողությունների արդյունքում, մասնավորապես՝ անձին ապօրինի դատապարտելու արդյունքում նյութական վնաս կարող է պատճառվել նաև այն անձանց, ովքեր ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված իրավական հնարավորություն ունեն կասկածյալի կամ մեղադրյալի համար փաստաբան հրավիրելու:

ՄԱԿ-ի Գլխավոր վեհաժողովի կողմից 1985 թվականի նոյեմբերի 29-ին ընդունված «Հանցագործությունների և իշխանության չարաշահման զոհերի համար արդարադատության հիմնական սկզբունքների հռչակագիր» վերտառությամբ թիվ 40/34 բանաձևի «Ա» բաժնի 2-րդ կետում բացահայտված է «տուժողի»՝ որպես հանցագործության զոհի, հասկացության միջազգային իրավական բովանդակությունը, որի համաձայն՝ հանցագործության զոհ է (են) այն անձը (անձինք), ում (որոնց) հանցագործությամբ կամ իշխանության չարաշահմամբ պատճառվել է վնաս, ներառյալ՝ մարմնական կամ բարոյական վնասը, հուզական ապրումները, նյութական վնասը կամ հիմնական իրավունքների էական խախտումները, որոնք օժտված են հատուցման հավասար իրավունքով:

Այդպիսով, անօրինական գործողությունների, հանցագործության և իշխանության չարաշահման արդյունքում վնաս կրած անձինք իրենց կարգավիճակով նույնացվում են, և նրանց նկատմամբ պահանջվում է համարժեք վերաբերմունք:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը, հաշվի առնելով միջազգային իրավունքում առկա վերը նշված սոտեցումները, 14.12.2010 թվականի իր թիվ ՄԴՈ-929 որոշմամբ արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրված «տուժող» հասկացությունն ունի ընդգրկում բովանդակություն և ներառում է ոչ միայն քրեա-

կան, այլև քրեադատավարական, վարչական, քաղաքացիաիրավական ու այլ հարաբերություններից և իրենց կամքից անկախ տուժած ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց: Ուստի ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրված «տուժող» հասկացությունը նշանակում է նաև հանրային իշխանության մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործողություններից (անգործությունից) վնաս կրած անձ:

Հիմք ընդունելով վերը նշված իրավական դիրքորոշումները, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ անձին ապօրինի դատապարտելու, այսինքն՝ հանրային իշխանության ոչ իրավաչափ գործունեության արդյունքում վնաս կարող է պատճառվել նաև այլ անձանց, մասնավորապես՝ նրանց, ովքեր ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված իրավական հնարավորություն ունեն կասկածյալի կամ մեղադրյալի համար հրավիրելու փաստաբան, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ արդարացվածի իրավունքների վերականգնման համար, փաստաբանին վճարված գումարների մասով ապօրինի դատապարտման հետևանքով պատճառված նյութական վնասի հատուցման իրավունքը Հայաստանի Հանրապետությունում երաշխավորված է նաև այն անձանց համար, ովքեր ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված իրավական հնարավորություն ունեն կասկածյալի կամ մեղադրյալի համար հրավիրելու փաստաբան, ով քրեական գործով վարույթի ընթացքում կներկայացնի կասկածյալի կամ մեղադրյալի օրինական շահերը՝ նրանց ցույց տալով իրավաբանական օգնություն:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վերը նշված պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում, ապօրինի դատապարտելու հետևանքով արդարացվածին, ինչպես նաև այն անձանց պատճառված վնասը, մասնավորապես՝ փաստաբանին վճարված գումարները, ովքեր, ՀՀ օրենսդրության համաձայն՝ իրավական հնարավորություն ունեն կասկածյալի կամ մեղադրյալի համար հրավիրելու փաստաբան, ենթակա են հատուցման լրիվ ծավալով:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախկինում կայացրած որոշումներում արդեն իսկ անդրադարձել է փաստաբանի վարձատրության չափի՝ որպես դատական ծախսի խելամտության որոշման հարցին: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ փաստաբանի վարձատրության խելամտության հարցը որոշելիս անհրաժեշտ է ամբողջության մեջ հաշվի առնել գործով փաստաբանի կատարած աշխատանքի ծավալը (ապացույցներ հավաքելու և ներկայացնելու անհրաժեշտությունն ու այդ գործողությունները փաստացի կատարելու հանգամանքը, գործի քննությանը մասնակցության աստիճանը), գործի բարդությունը (վիճելի իրավահարաբերության բնույթը, գործի քննության տևողությունը), նմանատիպ գործերով պրակտիկայում ընդունված փաստաբանական ծառայության մատուցման դիմաց վճարվող գումարի չափը, ինչպես նաև դատական ակտով բռնագանձվող գումարի և պահանջվող փաստաբանական վճարի չափի հարաբերակցությունը (տե՛ս Ֆերդինանտ Առաքելյանն ընդդեմ Հարություն Պետրոսյանի թիվ ԵԿԳ/1587/02/10 քաղաքացիական գործով ՀՀ

Դատական պրակտիկա

Վճռաբեկ դատարանի 29.06.2012 թվականի որոշումը):

Եվրոպական դատարանն իր նախադեպային իրավունքում նույնպես բազմիցս անդրադարձել է ծախսերի և ծախքերի խելամտության հարցին և նշել, որ դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ դիմումատուն ունի ծախսերի և ծախքերի փոխհատուցման իրավունք այնքանով, որքանով ապացուցվում է, որ դրանք իրականում կատարվել են, անհրաժեշտ են եղել, և դրանց չափը եղել է ողջամիտ (տե՛ս Շամոյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով Եվրոպական դատարանի 07.01.2015 թվականի վճիռը, կետ 48):

Ընդ որում, **իրական** նշանակում է, որ պահանջ ներկայացրած անձը պետք է փաստաթղթային ողջամիտ ապացույցներ ներկայացնի առ այն, որ վնասն իրականում գոյություն ունի, վնասի հատուցման պահանջը չի կարող հիմնված լինել ենթադրությունների, շահարկումների և ապագայում տեղի ունենալիք հնարավոր կամ անհնարին իրադարձությունների ու փաստերի վրա: **Անհրաժեշտ** նշանակում է, որ պահանջ ներկայացրած անձը պետք է ապացուցի, որ այդ հատուցումն իրոք անհրաժեշտ է իր խախտված իրավունքները վերականգնելու համար և, որ ամենակարևորն է, պետք է ցույց տա իր կրած վնասների ու իր իրավունքների խախտման միջև պատճառահետևանքային կապը: **Ողջամիտ** նշանակում է, որ վնասի հատուցման պահանջի չափը պետք է համարժեք լինի այդ վնասներին, ինչը հնարավոր է ապացուցել միայն հստակ փաստաթղթային եղանակով՝ բացառելով ենթադրությունները և շահարկումները:

Վերահաստատելով նախկինում իր կողմից կայացված որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ փաստաբանի վարձատրության չափի՝ որպես դատական ծախսի խելամտության հարցի վերաբերյալ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դրանք նմանապես կիրառելի են նաև փաստաբանի վարձատրության չափի՝ որպես արդարացվածին պատճառված նյութական վնասի հատուցման խելամտության որոշման հարցի նկատմամբ, քանի որ փաստաբանին վճարված գումարները՝ անկախ այն հանգամանքից, թե դատական ծախսեր են, թե պատճառված նյութական վնասներ, ինչ դատավարության ընթացքում են վճարվել՝ քաղաքացիական, վարչական, թե քրեական, պետք է լինեն իրականում կատարված և անհրաժեշտ, ինչպես նաև դրանց չափը պետք է լինի ողջամիտ: Ընդ որում, քրեական դատավարության ընթացքում փաստաբանին՝ պաշտպանին, վճարված գումարների իրական լինելը, դրանց անհրաժեշտությունը և ողջամտությունը որոշելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել քրեական դատավարության առանձնահատկությունները, ինչպես նաև քրեական դատավարության ընթացքում կատարած աշխատանքի համար փաստաբաններին վարձատրելու վերաբերյալ արդեն իսկ ձևավորված և արմատավորված դատական պրակտիկայի առանձնահատկությունները:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների վերլուծության արդյունքում արձանագրում է, որ ապօրինի դատապարտելու հետևանքով փաստաբանին վճարված իրական, անհրաժեշտ և ողջամիտ գումարները հատուցվում են լրիվ ծավալով:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ ՀՀ Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 10.12.2010 թվականի թիվ ԱՐԳ/0169/01/10 դատավճռով Գոգո Ամոյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցագործության կատարման մեջ և դատապարտվել ազատազրկման չորս տարի վեց ամիս ժամկետով: ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 11.08.2011 թվականի որոշմամբ ՀՀ Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 10.12.2010 թվականի թիվ ԱՐԳ/0169/01/10 դատավճիռը բեկանվել է՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցանքի կատարման մեջ ճանաչվել և հռչակվել է Գոգո Ամոյանի անմեղությունը՝ նրա արարքի մեջ հանցակազմի բացակայության հիմքով: Նշված որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտել 12.10.2011 թվականին:

Վալի Ամոյանի և «Կրոմվել Գրիգորյան» ՍՊԸ-ի՝ ի դեմս փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանի միջև 24.12.2010 թվականին կնքված ծառայությունների մատուցման պայմանագրի համաձայն՝ փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանը պարտավորվել է Վալի Ամոյանի հանձնարարությամբ ծանոթանալ ՀՀ Արմավիրի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 10.12.2010 թվականի թիվ ԱՐԳ/0169/01/10 դատավճռին, պատրաստել և ներկայացնել վերաքննիչ բողոք, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանում պաշտպանել Գոգո Ամոյանի շահերը, իսկ Վալի Ամոյանը պարտավորվել է այդ ծառայությունների դիմաց փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանին ընդհանուր առմամբ վճարել 5.500.000 ՀՀ դրամ: 10.01.2011 թվականի ստացականի համաձայն՝ «Կրոմվել Գրիգորյան» ՍՊԸ-ն՝ ի դեմս փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանի, Վալի Ամոյանից ստացել է 10.12.2010 թվականի ծառայությունների մատուցման պայմանագրով նախատեսված 1.000.000 ՀՀ դրամը, իսկ 21.01.2011 թվականի ստացականի համաձայն՝ ստացել է 24.12.2010 թվականի ծառայությունների մատուցման պայմանագրով նախատեսված 4.500.000 ՀՀ դրամը:

Սույն գործով Դատարանը, հայցը մասնակիորեն բավարարելով, պատճառաբանել է, որ քրեական գործով փաստաբանին վճարված գումարների մասով ներկայացված պահանջը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված հատուցման ենթակա այն վնասն է, որը կրել է հայցվոր կողմը, երբ ստիպված է եղել փաստաբանի միջոցով պաշտպանել իր իրավունքները՝ պայմանագրի հիմքով պարտավորվելով վճարել 4.500.000 ՀՀ դրամ: Հետևապես, օրինական ուժի մեջ մտած արդարացման դատավճռի և ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ, 1058-րդ և 1064-րդ հոդվածների հիմքով հայցվոր կողմին պատճառված վնասը պետք է հատուցվի Հայաստանի Հանրապետության կողմից՝ անկախ հետաքննության, նախաքննության, դատախազության պաշտոնատար անձանց մեղքից: Միաժամանակ անդրադառնալով փաստաբանի վարձատրության խելամտության որոշման իրավական խնդրին՝ Դատարանն այն դիտարկել է «Դատախազության մասին» և «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքներով սահմանված՝ համապատասխանաբար դատախազի աշխատավարձի և փաստաբանի վարձատրության չափերի դիտանկյունից, ինչպես նաև առաջնորդվել է Հա-

Դատական պրակտիկա

յաստանի Հանրապետությունում սահմանված նվազագույն և միջին աշխատավարձերի չափերի, դատական պրակտիկայում ձևավորված՝ փաստաբանի խելամիտ վարձատրության չափերը սահմանելու վերաբերյալ չափորոշիչներով:

Վերը նշվածի հաշվառմամբ, գնահատելով նաև փաստաբանի կատարած աշխատանքի ծավալը, ապացույցներ հավաքելու և ներկայացնելու անհրաժեշտությունն ու այդ գործողությունները փաստացի կատարած լինելու հանգամանքը, գործի քննությանը մասնակցության աստիճանը, գործի բարդությունը, գործի քննության տևողությունը, ինչպես նաև կատարած ծախսերի իրական և ողջամիտ լինելու չափորոշիչները՝ Դատարանը գտել է, որ փաստաբանին վճարված 4.500.000 ՀՀ դրամի պահանջը պետք է բավարարել 1.500.000 ՀՀ դրամի չափով, որպիսի գումարը ենթակա է փոխհատուցման Հայաստանի Հանրապետության կողմից:

Վերաքննիչ դատարանը, Դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ թողնելով, մասնավորապես՝ պատճառաբանել է, որ սույն գործը քննության առնելով «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված փաստաբանի խելամիտ վարձատրության, պրակտիկայում գործող փաստաբանների վարձատրության լույսի ներքո, ինչպես նաև գնահատելով սույն գործով փաստաբանի կատարած աշխատանքի ծավալը, ապացույցներ հավաքելու և դատարան ներկայացնելու, փաստաբանի փաստացի կատարած այլ գործողությունների հանգամանքը, գործի քննությանը մասնակցության աստիճանը, գործի բարդությունը, ծավալը, գործի քննության տևողությունը, ինչպես նաև ՀՀ դատական պրակտիկայում առկա՝ փաստաբանի կատարած ծախսերի իրական և ողջամիտ լինելու չափորոշիչները, Դատարանի կողմից 1.500.000 ՀՀ դրամի չափով հայցի բավարարումն իրավաչափ է:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Գ-ոգո Ամոյանն արդարացված է, քանի որ Գ-ոգո Ամոյանին առաջադրված մեղադրանքում վերջինիս անմեղության հռչակման և արդարացման վերաբերյալ կայացվել է համապատասխան դատական ակտ: Դա նշանակում է, որ նախաքննական մարմինը և առաջին ատյանի դատարանը ոչ օրինաչափ վարքագիծ են դրսևորել Գ-ոգո Ամոյանի նկատմամբ՝ համապատասխանաբար նրան անհիմն մեղադրանք են առաջադրել և անհիմն դատապարտել, ինչի արդյունքում վերջինս ստիպված է եղել փաստաբանի կողմից տրամադրվող վճարովի ծառայությունների միջոցով պաշտպանել իր իրավունքներն ու ազատությունները և ապացուցել իր անմեղությունը: Վերոգրյալ դիրքորոշումներից ելնելով՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ և 1064-րդ հոդվածների ուժով Գ-ոգո Ամոյանին պատճառված վնասը պետք է հատուցվի Հայաստանի Հանրապետության կողմից՝ անկախ հետաքննության, նախաքննության, դատախազության և/կամ դատարանի պաշտոնատար անձանց մեղքի առկայության կամ բացակայության հանգամանքից:

Այսպիսով, համապատասխան քրեական գործի քննության ընթացքում և այդ գործի քննությամբ պայմանավորված՝ Գ-ոգո և Վալի Ամոյանների կրած

վնասները ենթակա են փոխհատուցման լրիվ ծավալով խելամտության սահմաններում՝ հաշվի առնելով կոնկրետ գործով տվյալ փաստաբանի կողմից կատարված աշխատանքի բնույթը և ծավալը (ապացույցներ հավաքելու և ներկայացնելու անհրաժեշտությունն ու այդ գործողություններն ամբողջությամբ և փաստացի կատարած լինելու հանգամանքը, գործի քննությանը վերջինիս ներգրավվածության ու մասնակցության աստիճանը), գործի բարդության մակարդակը (վիճելի իրավահարաբերության բնույթը, այդ գործի քննության տևողությունը):

Վերոգրյալի լույսի ներքո անդրադառնալով սույն գործով հայցը 1.500.000 ՀՀ դրամի չափով բավարարելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների կողմից ներկայացված պատճառաբանություններին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը. տվյալ դեպքում ստորադաս դատարաններն իրականացրել են գործում առկա ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտություն, մասնավորապես՝ ճիշտ են գնահատել փաստաբան Կրոմվել Գրիգորյանի կողմից թիվ ԱՐԳ-0169/02/10 քրեական գործի քննությանը մասնակցության բնույթն ու աստիճանը, գործի բարդությունը և ծավալը, համապատասխան գործի քննության տևողությունն ու ժամանակատարությունը, ինչպես նաև ՀՀ դատական պրակտիկայում ձևավորված՝ փաստաբանին վճարվող գումարների ողջամտության կոնկրետ չափորոշիչները:

Այսպիսով, նշված պատճառաբանություններով հերքվում են փաստաբանի վարձատրության չափի չբավարարված մասի ողջամտությունը կասկածի տակ դնելու առնչությամբ վճռաբեկ բողոքի փաստարկները:

բ) վճռաբեկ բողոքը երկրորդ հիմքով հիմնավոր է հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 1-ին կետի 1-ին և 7-րդ ենթակետերի համաձայն՝ պետական տուրքը վճարվում է հայցադիմումների, դատարանի վճիռների և որոշումների դեմ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար, իսկ նույն հոդվածի 3-րդ կետը նախատեսում է, որ պետական տուրքի չափը սահմանելու, դրա վճարումից ազատելու, պետական տուրքի վճարումը հետաձգելու կամ տարաժամկետելու և դրա չափը նվազեցնելու հարցերը լուծվում են «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքով:

«Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի «է.1» կետի համաձայն՝ **դատարաններում պետական տուրքի վճարումից ազատվում են արդարացվածները՝** իրենց անօրինական ձերբակալման, կալանավորման, որպես մեղադրյալ ներգրավելու և դատապարտման հետևանքով պատճառված գույքային վնասի հատուցման հայցերով:

ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր 14.12.2010 թվականի թիվ ՍԳ-Ո-929 որոշմամբ արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ իրավական պետության սկզբունքի տեսանկյունից իրավաչափ չէ այն իրողությունը, երբ հետևողականություն չի դրսևորվում տվյալ իրավակարգավորման հարցում, և պետական տուրքի վճարումից ազատելու արտոնություն չի նախատեսվում արդարացված անձի համար, որը դատարան է դիմում իրեն պատճառված վնասի հատուցման պահանջով: Նույն որոշմամբ ՀՀ սահմանադրական դա-

Դատական պրակտիկա

տարանն արձանագրել է, որ նման պարագայում «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասն առկա իրավակարգավորման շրջանակներում լիարժեք չի երաշխավորում ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի 5-րդ մասի նորմատիվ կիրառումը՝ խոչընդոտելով տուժող հանդիսացող անձի հատուցում ստանալու իրավունքի իրավաչափ ու արդյունավետ իրացումը:

Այսպիսով, ՀՀ սահմանադրական դատարանը մինչև 25.10.2011 թվականի խմբագրությամբ գործող «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասը 14.12.2010 թվականի թիվ ՍԳՈ-929 որոշմամբ ճանաչել է ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 4-րդ մասին և 20-րդ հոդվածի 5-րդ մասին հակասող և անվավեր այնքանով, որքանով չի սահմանում, այլ սուբյեկտներից բացի, արդարացվածին՝ իրավասու պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց ապօրինի գործողությունների (անգործության) հետևանքով պատճառված վնասի հատուցման հայցերով պետական տուրքի վճարումից ազատելու վերաբերյալ արտոնություն նախատեսող դրույթ՝ արգելափակելով անձի սահմանադրական իրավունքի իրացումը:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի վերը նշված որոշման հիման վրա 25.10.2011 թվականին «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքում լրացումներ կատարելու արդյունքում «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածը լրացվել է նոր կետերով, որոնցից է նաև՝ «է.1» կետը, որի համաձայն՝ արդարացվածներն իրենց անօրինական ձեռքբերումներ, կալանավորման, որպես մեղադրյալ ներգրավվելու և դատապարտման հետևանքով պատճառված գույքային վնասի հատուցման հայցերով ազատվում են դատարաններում պետական տուրքի վճարումից:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Վերաքննիչ դատարանի 24.09.2014 թվականի որոշմամբ Գոգո և Վալի Ամոյաններից համապարտության կարգով ՀՀ պետական բյուջե որոշվել է բռնագանձել հայցի չբավարարված մասով՝ 3.000.000 ՀՀ դրամի 3 տոկոսի չափով գումար, որը կազմում է 90.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոք բերելու համար նախապես չվճարված պետական տուրքի գումար:

Հիմք ընդունելով ՀՀ սահմանադրական դատարանի 14.12.2010 թվականի թիվ ՍԳՈ-929 որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումները, ինչպես նաև սույն որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումները և ղեկավարվելով «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի «է.1» կետի պահանջով՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով հայցվորները «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի, մասնավորապես՝ դրա հիշատակված իրավադրույթով նախատեսված կարգավորման ուժով պետական տուրքի գծով արտոնություններից օգտվող սուբյեկտներ են, որի արդյունքում վերջիններս ուղղակիորեն ազատված են պետական տուրքի վճարման պարտականությունից, ուստի Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունն առ այն, որ հայցվորներից համապարտության կարգով ՀՀ պետական բյուջե ենթակա է բռնագանձման 90.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոք բերելու համար նախապես չվճարված պետական տուրքի գումար, անհիմն է:

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

4.2 Քննելով Նախարարության վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը եկավ հետևյալ եզրակացության.

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1063-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացուն կամ իրավաբանական անձին պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց ապօրինի գործողություններով (անգործությամբ)՝ ներառյալ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի՝ օրենքին կամ այլ իրավական ակտին չհամապատասխանող ակտ հրապարակելու հետևանքով, պատճառված վնասը հատուցում է Հայաստանի Հանրապետությունը կամ համապատասխան համայնքը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1064-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ապօրինի դատապարտելու, քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, որպես խափանման միջոց կալանք կամ չբացակայելու մասին ստորագրություն կիրառելու, վարչական տույժի ենթարկելու հետևանքով պատճառված վնասը, օրենքով սահմանված կարգով, լրիվ ծավալով հատուցում է Հայաստանի Հանրապետությունը՝ անկախ հետաքննության, նախաքննության, դատախազության և դատարանի պաշտոնատար անձանց մեղքից: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ քաղաքացուն կամ իրավաբանական անձին հետաքննության, նախաքննության, դատախազության մարմինների ապօրինի գործունեությամբ պատճառված վնասը, որը չի հանգեցրել նույն հոդվածի 1-ին կետում նախատեսված հետևանքներին, հատուցվում է նույն օրենսգրքի 1063-րդ հոդվածում նախատեսված հիմքերով և կարգով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1064-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ արդարադատություն իրականացնելիս պատճառված վնասը հատուցվում է միայն այն դեպքում, երբ դատավորի մեղքը հաստատվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:

Օրենսդիրը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1064-րդ հոդվածի 1-ին կետում սահմանել է պետության մեղքից անկախ պատասխանատվության ինստիտուտը՝ պետության ոչ իրավաչափ գործունեության հետևանքով վնասի հատուցման համար որպես նախապայման չսահմանելով կոնկրետ պաշտոնատար անձի մեղքը: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1064-րդ հոդվածի 1-ին կետի վերլուծությունից հետևում է, որ նախ՝ արդարացվածն իրավունք ունի պահանջելու ինչպես հետաքննության, նախաքննության, դատախազության, այնպես էլ դատարանի պաշտոնատար անձանց ապօրինի գործունեության հետևանքով պատճառված վնասի գույքային հատուցում՝ ամբողջ ծավալով, և երկրորդ՝ ապօրինի դատապարտելու, քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, որպես խափանման միջոց կալանք կամ չբացակայելու մասին ստորագրություն կիրառելու, վարչական տույժի ենթարկելու հետևանքով պատճառված վնասը, օրենքով սահմանված կարգով, լրիվ ծավալով հատուցում է Հայաստանի Հանրապետությունը՝ անկախ հետաքննության, նախաքննության, դատախազության և դատարանի պաշտոնատար անձանց մեղքից:

Պետության մեղքից անկախ պատասխանատվության վերաբերյալ առկա իրավակարգավորման հիմքում ընկած է այն իրավական տրամաբանու-

Դատական պրակտիկա

թյունը, որ պետության հետ հանրային իրավական հարաբերություններում մասնավոր անձանց ավելի մեծ պաշտպանության հիմնավորված անհրաժեշտություն գոյություն ունի, քանի որ պետություն-մասնավոր անձ մի շարք հարաբերություններում պետության փաստացի և ընդգծված գերակայությունն օբյեկտիվորեն պահանջում է ուժերի ակնհայտ անհավասարակշռությունը հաղթահարելու նպատակով պետության ավելի խիստ պատասխանատվություն մասնավոր անձի առջև իր ոչ իրավաչափ վարքագծի իրավական հետևանքները վերացնելու համար:

Վերը նշված խնդրի արդյունավետ լուծման անհրաժեշտությունից ելնելով՝ օրենսդիրը մեղքի առկայությունը՝ որպես իրավահավասար կողմերի միջև իրավահարաբերություններում պատասխանատվության անհրաժեշտ տարր, չի նախատեսել իր իրավական բնույթով լիովին այլ՝ պետության պատասխանատվության դաշտում:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել, որ պետության մեղքից անկախ պատասխանատվության սահմանումը չի նշանակում, որ պետությունն առանց մեղքի պատասխանատվություն է կրում բոլոր ոլորտներում վնաս պատճառելու համար: Առանց մեղքի պատասխանատվության նախատեսումը և կիրառումը հիմնավորված և արդարացված է միայն անձի համար կենսական նշանակություն ունեցող իրավական բարիքների հանդեպ պետության միջամտության դեպքում, մասնավորապես, երբ խոսքը գնում է անձին ապօրինի դատապարտելու, նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, որպես խափանման միջոց կալանք կամ չբացակայելու մասին ստորագրություն կիրառելու կամ տույժի ենթարկելու մասին:

Այսպիսով, ապօրինի դատապարտելու հետևանքով պատճառված վնասը, օրենքով սահմանված կարգով, լրիվ ծավալով հատուցում է Հայաստանի Հանրապետությունը՝ անկախ համապատասխան պաշտոնատար անձի, այդ թվում նաև դատավորի մեղքի առկայությունից: Ինչ վերաբերում է այլ դեպքերում պետության ոչ իրավաչափ վարքագծի արդյունքում անձին վնաս պատճառելուն, ապա օրենսդիրը սահմանել է, որ քաղաքացուն կամ իրավաբանական անձին հետաքննության, նախաքննության, դատախազության մարմինների ապօրինի գործունեությամբ պատճառված վնասը, որը չի հանգեցրել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1064-րդ հոդվածի 1-ին կետում նախատեսված հետևանքներին, հատուցվում է նույն օրենսգրքի 1063-րդ հոդվածում նախատեսված հիմքերով և կարգով:

Օրենսդիրը նախատեսել է նաև վնասի հատուցման հնարավորությունն այն դեպքերում, երբ հետաքննության, նախաքննության և/կամ դատախազության մարմինները թույլ են տվել ապօրինի գործողություններ, որոնք, սակայն, չեն հանգեցրել ապօրինի դատապարտելուն, քրեական պատասխանատվության ենթարկելուն, որպես խափանման միջոց կալանք կամ չբացակայելու մասին ստորագրություն կիրառելուն, վարչական տույժի ենթարկելուն, իսկ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1064-րդ հոդվածի 3-րդ կետով առանձնացված է դատավորի պատասխանատվությունը նույն հոդվածի 2-րդ կետում ամրագրված հանգամանքների առկայության դեպքում: Հետևաբար օրինական ուժի

մեջ մտած դատավճռով դատավորի մեղքի ապացուցումը վնասի հատուցման նախապայման կարող է հանդիսանալ միայն այն դեպքերում, երբ դատավորի գործողությունները չեն հանգեցրել անձին ապօրինի դատապարտելուն, քրեական պատասխանատվության ենթարկելուն, նրա նկատմամբ որպես խափանման միջոց կալանք կամ չբացակայելու մասին ստորագրություն կիրառելուն կամ վարչական տույժի ենթարկելուն:

Այսպիսով, վերը նշված վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Նախարարության այն փաստարկը, որ արդարադատություն իրականացնելիս պատճառված վնասը հատուցվում է միայն այն դեպքում, երբ դատավորի մեղքը հաստատվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով, անհիմն է: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1064-րդ հոդվածի 3-րդ կետը սույն գործով կիրառելի չէ, քանի որ տվյալ դեպքում դատարանի պաշտոնատար անձանց գործողությունները հանգեցրել են կոնկրետ անձի ապօրինի դատապարտմանը, ինչը նշանակում է, որ համապատասխան անձինք, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1064-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն, պատճառված նյութական վնասի հատուցման իրավունք ունեն` անկախ համապատասխան պաշտոնատար անձանց մեղքից:

Ինչ վերաբերում է Նախարարության այն փաստարկին, որ ստորադաս դատարանների կողմից կայացված մի քանի դատական ակտերում առկա են ենթադրյալ հակասություններ, որոնք հստակեցման կարիք ունեն, ապա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն ևս անհիմն է, քանի որ Նախարարության վկայակոչած վճիռներով դատարանները փաստաբանի վարձատրության չափի ողջամտության հարցը որոշելիս հաշվի են առել տվյալ գործերով փաստաբանների կատարած աշխատանքի ծավալը (ապացույցներ հավաքելու և ներկայացնելու անհրաժեշտությունն ու այդ գործողությունները փաստացի կատարելու հանգամանքը, գործի քննությանը մասնակցության աստիճանը), գործի բարդությունը (վիճելի իրավահարաբերության բնույթը, գործի քննության տևողությունը), նմանատիպ գործերով պրակտիկայում ընդունված փաստաբանական ծառայության մատուցման դիմաց վճարվող գումարի չափը, ինչպես նաև դատական ակտով բռնագանձվող գումարի և պահանջվող փաստաբանական վճարի չափի հարաբերակցությունը: Այսինքն` վկայակոչված դատական ակտերով դատարանների կողմից հայցը մասնակիորեն կամ ամբողջությամբ բավարարելը դեռևս չի կարող որևէ կերպ վկայել այդ ակտերի միմյանց հակասելու մասին, քանի որ նշված դատական ակտերով փաստաբանների վարձատրության չափը որոշելիս դատարանների կողմից իրավաչափորեն հաշվի են առնվել համապատասխան գործերից յուրաքանչյուրին բնորոշ առանձնահատկությունները:

Այսպիսով, Գոգո և Վալի Ամոյանների ներկայացուցչի վճռաբեկ բողոքի երկրորդ հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար` ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը մասնակիորեն բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ

Դատական պրակտիկա

հողվածի 1-ին կետի 4-րդ ենթակետով սահմանված՝ ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելու Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ.

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն քաղաքացիական գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Կոնվենցիայի նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր: Հետևաբար գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Դատական ակտը փոփոխելիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և փորձագետին, վկային կանչելու, ապացույցները դրանց գտնվելու վայրում գննելու, փաստաբանի խելամիտ վարձատրության և գործի քննության հետ կապված այլ գործողությունների համար վճարման ենթակա գումարներից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 1-ին կետի 1-ին և 7-րդ ենթակետերի համաձայն՝ պետական տուրքը վճարվում է՝ հայցադիմումների, դատարանի վճիռների և որոշումների դեմ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն: Գործին մասնակցող անձանց միջև դատական ծախսերի բաշխման մասին համաձայնության դեպքում դատարանը վճիռ է կայացնում դրան համապատասխան: Վերաքննիչ կամ վճռաբեկ բողոք բերելու հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են նույն հոդվածի կանոններին համապատասխան:

Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանը, նկատի ունենալով, որ «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի «է.1» կետի հիմքով՝ Գոգո և Վալի Անոյաններն ազատված են պետական տուրքի վճարումից, այդ մասով պետական տուրքի հարցը համարում է լուծված:

Անդրադառնալով Նախարարության բերած վճռաբեկ բողոքի համար պե-

Դատական պրակտիկա

տական տուրքի հարցին և նկատի ունենալով, որ վերջինս վճարելի բողոքի համար վճարել է 45.000 ՀՀ դրամ, և հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Նախարարության վճարելի բողոքը ենթակա է մերժման, Վճարելի դատարանը գտնում է, որ այդ մասով պետական տուրքի հարցը ևս պետք է համարել լուծված:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241.2-րդ հոդվածներով՝ Վճարելի դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. ՀՀ ֆինանսների նախարարության վճարելի բողոքը մերժել, իսկ Գ-ոգո և Վալի Ամոյանների վճարելի բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 24.09.2014 թվականի որոշման՝ Գ-ոգո և Վալի Ամոյաններից համապարտության կարգով ՀՀ պետական բյուջե 90.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես չվճարված պետական տուրքի գումար բռնագանձելու մասը, և այդ մասով փոփոխել այն. պետական տուրքի հարցն այդ մասով համարել լուծված:

Որոշումը՝ մնացած մասով, թողնել օրինական ուժի մեջ՝ սույն որոշման պատճառաբանություններով:

2. Պետական տուրքի հարցը համարել լուծված:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

125

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

COURT AS AN INDEPENDENT AND INDEPENDENT BODY OF STATE AUTHORITIES

GAGIK KHANDANYAN JUDGE OF CIVIL COURT OF APPEAL OF THE RA

Judicial power is executed in a judicial (procedural) order. The procedure of the court activity is envisaged by law. The law thoroughly regulates the activity of the court and the members of the court; consequently judicial power is carried out according to defined procedural forms. The procedural form in the activity of judicial authorities creates proper legal regime for initiating court proceedings and for their consideration and solution, establishes the sequence of stages of the judicial process, the system and the conditions of the process of the particular case, the types of possible solutions as well as the conditions of performance of various legal proceedings. The procedural order and form of the judicial power represents a substantial social and legal value and guarantee, as it is intended to limit the possibility of subjectivity or prejudice of those who are empowered to make decisions in judicial proceedings. This statement is especially true for the Court. Procedural form of activity is intended to provide the legality of all the activities of judicial authorities, the reasonableness and equity of decisions adopted by them, the rights and legitimate interests of individuals in the field of judicial authority. Based on the aforementioned, we can issue the concept of court: Court is an independent and autonomous body empowered of state authorities which, by virtue of law and established by the law, in a special order, is intended for the solution of social debates.

Keywords: Court, the state authorities, the judicial power, the judicial code

СУД КАК НЕЗАВИСИМЫЙ И САМОСТОЯТЕЛЬНЫЙ ОРГАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ

ГАГИК ХАНДАНЯН СУДЬЯ АППЕЛЯЦИОННОГО ГРАЖДАНСКОГО СУДА РА

Судебная власть осуществляется в судебном (процессуальном) порядке. Процедура деятельности суда предусматривается законом. Закон тщательно регулирует правила деятельности суда и участников суда, следовательно судебная власть осуществляется в соответствии с определенными процессуальными формами. Процессуальная форма в деятельности судебной власти создает надлежащий правовой режим для возбуждения судебного дела, для их рассмотрения и решения, устанавливает последовательность этапов судебного процесса, система и условия процесса конкретного дела, виды возможных решений, так же, условия выполнения разных процессуальных действий. Процессуальный порядок или форма осуществления судебной власти представляет существенную социально-правовую ценность и гарантию, поскольку предназначен ограничивать возможность субъективности или предвзятости тех лиц, которые в судебном процессе наделены правом принятия решений. Это утверждение особенно касается суда. Процессуальная форма деятельности предназначена для обеспечения законности всей деятельности органов судебной власти, обоснованности и справедливости принятых ими решений, прав и законных интересов частных лиц в сфере судебной власти. На основании вышеизложенного, можно оформить понятие суда: суд независимый и самостоятельный орган наделенный полномочиями государственной власти, который в силу закона и установленным законом в особом порядке предназначен для решения социальных прений.

Ключевые слова: суд, государственная власть, судебная власть, Судебный кодекс

Բանախոյ քառեր - դատարան, պետական իշխանություն, դատական իշխանություն, Գատական օրենսգիրք

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE SUBJECTIVE REASONS FOR LEGAL GAPS

GAREGIN PETROSYAN

DEPUTY HEAD OF LEGAL DEPARTMENT OF THE STAFF OF THE NA OF THE RA, 1st CLASS COUNCIL OF STATE SERVICE OF THE RA, Ph.D. CANDIDATE OF JURIDICAL SCIENCES

Based on the legal literature, generalized practice of the law enforcement and theoretical-legal analysis of some juridical and legislative gaps in the existing legislation of RA in this article are given the list and types of subjective reasons of the gaps of law and legislation, also referred to the incorrect assessment of the legal regulation of relations, to the violation of the legal techniques and linguistic rules, are given the author describes contradictions (collision of law) between the legal acts and rules of law.

Keywords: legal acts, subjective reasons, gaps of the law, legal mistakes, legal-technical mistakes, legal awareness, legal techniques, lawmaking process, sub-legislative acts, collision of law

СУБЪЕКТИВНЫЕ ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ПРОБЕЛОВ В ПРАВЕ

ГАРЕГИН ПЕТРОСЯН

ЗАМЕСТИТЕЛЬ НАЧАЛЬНИКА ЮРИДИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ АППАРАТА НС РА, СОВЕТНИК 1-ГО КЛАССА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ РА, КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

На основе теоретико-правового анализа юридической литературы, обобщенной практики применения законодательства и пробелов в праве и законодательстве РА, в данной статье даны список и виды субъективных причин пробелов в праве и законодательстве, даны понятия неверной оценки правоотношений, подлежащему правовому регулированию, нарушений правил юридической техники и языка, дано авторское понятие коллизий между правовыми актами и (или) норм права.

Ключевые слова: правовые акты, субъективные причины, пробелы в праве, юридические ошибки, юридико-технические ошибки, правосознание, законодательная техника, правотворческий процесс, подзаконные акты, коллизия

Բանալի բառեր - իրավական ակտեր, սուբյեկտիվ պատճառներ, իրավունքի բացեր, իրավաբանական սխալներ, իրավատեխնիկական սխալներ, իրավագիտակցություն, օրենսդրական տեխնիկա, իրավաստեղծման գործընթաց, ենթաօրենսդրական ակտեր, կոլիզիա

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՊՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - РЕЗЮМЕ

LEX MERCATORIA IN NATIONAL LAW AND JUDICIAL PRACTICE OF STATES

SATENIK HARUTYUNYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) UNIVERSITY**

The article reveals the possibility of lex mercatoria application by national courts. The national legislation is analyzed in the article and revealed the possibility of application lex mercatoria by Armenian courts. Some examples of application of lex mercatoria by foreign courts are described in the article. The author of the article proposes to make legislative changes, which will promote the active application of lex mercatoria by participants of international trade and national courts.

Keywords: transnational law, lex mercatoria, national court, conflict method, private international law

LEX MERCATORIA В НАЦИОНАЛЬНОМ ПРАВЕ И СУДЕБНОЙ ПРАКТИКЕ ГОСУДАРСТВ

САТЕНИК АРУТЮНЯН
**АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

В статье раскрывается возможность применения lex mercatoria национальными судами. В статье анализируется законодательство РА и выявляется возможность применения национальными судами lex mercatoria. Приводятся ряд примеров судов различных государств, применивших lex mercatoria. Автором статьи предлагаются внести законодательные изменения, которые будут способствовать активному применению lex mercatoria участниками международного торгового оборота и национальными судами.

Ключевые слова: транснациональное право, lex mercatoria, национальные суды, коллизионный метод, международное частное право

Բանալի բառեր - տրանսնացիոնալ իրավունք, lex mercatoria, ազգային դատարաններ, կոլիզիոն մեթոդ, միջազգային մասնավոր իրավունք

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՀԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

128

RESUME - PEZYOME

THE DWELLING AS AN OBJECT OF THE RIGHT OF USE

HARUTYUN GEVORGYAN
SENIOR SPECIALIST OF MILITARY
TECHNICAL COOPERATION SECTION
OF DEFENCE INDUSTRIAL DEPARTMENT OF MOD OF RA,
ASPIRANT OF CIVIL LAW CHAIR OF LAW FACULTY OF YSU

The article analyzes the problems of legal regulation of dwelling as an object of the right of use. For a complete presentation on the topic, the article has examined the country's legislation and law enforcement practice, as well as international practice. In RA Civil Code the definitions of 'dwelling' and its varieties 'house' and 'apartment' are not complete and don't reflect the essence of above mentioned concepts, thus causing serious problems in practice. As a solution to the problems and for the purposes of improving the legislation, it is proposed to make some additions and changes to the appropriate articles of the RA Civil Code.

Keywords: dwelling, house, apartment, right of use

ЖИЛОЕ ПОМЕЩЕНИЕ КАК ОБЪЕКТ ПРАВА ПОЛЬЗОВАНИЯ

АРУТЮН ГЕВОРГЯН
ГЛАВНЫЙ СПЕЦИАЛИСТ ОТДЕЛА
ВОЕННО-ТЕХНИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА
ВОЕННО-ПРОМЫШЛЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ МО РА,
СОИСКАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ

В статье проанализированы проблемы правового регулирования жилого помещения как объекта права пользования. Для полного представления по рассматриваемой теме, в статье были изучены законодательство и правоприменительная практика, а также международная практика. В Гражданском кодексе РА определения "жилое помещение" и являющиеся его разновидностями "жилой дом" и "квартира" не полноценны и не полностью отражают сущности данных понятий, что вызывает серьезные проблемы в правоприменительной практике. В качестве решения проблем, а также в целях усовершенствования законодательства, предлагается внести дополнения и изменения в соответствующих статьях Гражданского кодекса РА.

Ключевые слова: жилое помещение, жилой дом, квартира, право пользования

Բանալի բառեր - բնակելի տարածություն, տուն, բնակարան, բնակության իրավունք

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԻՋԵՄԱՆՈՒԹՅԱՆ

RESUME - PEՅՅՈՄԵ

PRINCIPLES OF CORPORATE GOVERNANCE AND THEIR IMPLEMENTATION IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

DIANA JAVADYAN

**LEGAL COUNSEL OF THE LEGAL DEPARTMENT OF THE CENTRAL
BANK OF RA, POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-
ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY**

In this article the author has introduced OECD principles of corporate governance and has analyzed the Corporate Governance Code of the Republic of Armenia. The code is implemented based on the principle “comply or explain”. The author has discussed the new regulatory trends suggested in the code and has analyzed their possible implementation.

Keywords: corporate governance, principles, board, information, independent director

ПРИНЦИПЫ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ДИАНА ДЖАВАДЯН

**КОНСУЛЬТАНТ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКА РА,
АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

В данной статье автор представила Принципы корпоративного управления ОЭСР и Корпоративный кодекс управления Республики Армения. Кодекс применяется по принципу “соблюдай или объясни”. Автор раскрывает правовое регулирование, предложенное в кодексе, и анализирует условия применения этих предложений.

Ключевые слова: корпоративное управление, принципы, совет директоров, информация, независимый директор

Բանալի բառեր - կորպորատիվ կառավարում, սկզբունքներ, խորհուրդ, տեղեկատվություն, անկախ անդամ

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

SOME MAIN PROBLEMS OF OFFENCES AIMED AT PROPERTY

ARAYIK ASLANYAN

**CHIEF OF THE DEPARTMENT OF THE CRIMINAL EXPERTISE
ADMINISTRATION OF THE POLICE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA,
LIEUTENANT-COLONEL OF POLICE, CANDIDATE OF LAW**

As a rule a viewpoint prevails in the law books according to which electrical, heating or other types of energy can't be a subject of embezzlement. This circumstance is explained that such types of energy are free of some property (material, physical) features. Based on the set above reasons the current Criminal Code of the Republic of Armenia doesn't consider any of the mentioned energies as a subject of stealage as well. But it should be mentioned that in current market relationships these types of energy have already obtained a commodity status being paid for. In this article the author substantiates the viewpoint according to which intentional, lawful and free usage of all types of energies produced through human work (public necessary), as a result of which they appear as a consumer commodity having undergone some productive procedures, must be considered as a stealage.

Keywords: electrical, heating or other energy, property characteristics, commodity status, consumer product, stealage

НЕКОТОРЫЕ ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ СОБСТВЕННОСТИ

АРАИК АСЛАНЯН

**НАЧАЛЬНИК ОТДЕЛЕНИЯ ЭКСПЕРТНО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО
УПРАВЛЕНИЯ ПОЛИЦИИ РА,
ПОДПОЛКОВНИК ПОЛИЦИИ,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

В правовой литературе, как правило, преобладает точка зрения, согласно которой предметом хищения не являются такие виды энергии как электрическая, тепловая или другие энергии. Это обстоятельство объясняется тем, что данные виды энергии свободны от определения имущественных (материальных, физических) особенностей. В настоящее время Уголовный кодекс РА не отмечает одну из указанных энергий, также не являются предметом хищения по вышеуказанным причинам. Однако нужно отметить, что в современных рыночных отношениях данные виды энергии давно приобрели такой товарный статус, за который нужно платить. В настоящей статье автор обосновывает точку зрения, согласно которой все виды энергии, для производства которых был потрачен труд (общественно-значимый) человека, в результате которого впоследствии производственных процессов они выступают как потребительский товар, то их незаконное и безвозмездное использование в преднамеренно корыстных целях должно признаваться как хищение.

Ключевые слова: электрическая, тепловая или другая энергия, имущественные признаки, товарный статус, потребительский товар, хищение

Բանալի բառեր - էլեկտրական, ջերմային կամ այլ էներգիա, գույքային հատկանիշներ, ապրանքային կարգավիճակ, սպառողական ապրանք, հափշտակություն

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՀԱՍՏԱՎԱՐ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

VOLUNTARY REFUSAL OF THE CRIME

LILITH TADEVOSYAN
**JUDGE OF APPEAL CRIMINAL COURT OF RA,
DOCTOR IN LAW**

A voluntary refusal of the crime is an independent institution of the general part of criminal law closely related to the institutions of unfinished crime and complicity and regulating the complex of those public relations which are not included in the contents of other legal institutions of the criminal law. The objective of the mentioned institution totally fits into the objective of the entire field of criminal law — prevention of commission of crime. In the process of prevention of crime the institution of voluntary refusal enables to attain more efficient results — to protect the object protected under the criminal legislation which is under the direct threat of damage.

Keywords. crime, voluntary refusal of the crime, release from criminal liability, unfinished crime, preparation of a crime, attempt at a crime, complicity in the crime, unfinished criminal activity.

ДОБРОВОЛЬНЫЙ ОТКАЗ ОТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

ЛИЛИТ ТАДЕВОСЯН
**СУДЬЯ АПЕЛЛЯЦИОННОГО УГОЛОВНОГО СУДА РА,
ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

Добровольный отказ от преступления является самостоятельным институтом общей части уголовного права, тесно связанным с институтами неоконченного преступления и соучастия и регулирующим комплексом тех общественных отношений, которые не входят в содержание других правовых институтов уголовного права. Задача этого института полностью поглощается задачей всей отрасли уголовного права — предотвращением совершения преступлений. В деле предотвращения преступлений институт добровольного отказа дает возможность достичь более эффективной цели — защитить находящийся под уголовно-правовой охраной объект, которому угрожает непосредственная опасность причинения вреда.

Ключевые слова: преступление, добровольный отказ от преступления, освобождение от уголовной ответственности, неоконченное преступление, приготовление к преступлению, покушение на преступление, соучастие в преступлении, неоконченная преступная деятельность

Բանալի բառեր - հանցագործություն, հանցագործությունից կանուխն հրաժարում, քրեական պատասխանատվությունից ազատում, անավարտ հանցագործություն, հանցագործության նախապատրաստում, հարձակում, համակատարում, անավարտ հանցավոր գործունեություն

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

TO THE QUESTION OF THE SIGNS OF COMPLICITY AND THEIR REGULATION IN THE DRAFT CRIMINAL CODE OF THE RA

ANDRANIK RASHIDYAN

**POST-GRADUATE STUDENT OF THE CHAIR OF CRIMINAL AND
CRIMINAL PROCEDURE LAW OF THE RUSSIAN-ARMENIAN**

(SLAVONIC) UNIVERSITY,

LEADING SPECIALIST OF THE LEGAL ACTS

EXPERTISE AGENCY OF THE MINISTRY OF JUSTICE

The complicity in crime in criminal law science and modern legislation is an independent institution, diverse and complex as in the definition of its concepts, signs and forms, and in the question about the peculiarities of criminal liability of accomplices as well. According to the article 37 of the CC of the RA, (article 32 of the CC of the RF) complicity in a crime means intentional joint participation of two or more persons in committing a deliberate crime. The existence of accomplices in the act of all the components (corpus delicti) of the corresponding elements of a crime constitutes a necessary but not sufficient condition for the recognition of the base of the criminal responsibility. By their legal nature, the signs of complicity are considered as the grounds for criminal liability. They supplement the formula of the corpus delicti (components of the crime) planned by the criminal law which is considered the main basis for the criminal liability of the accomplices of the crime. These attributes have a huge impact both for defining the participation itself and for differentiating it from the similar categories of the criminal law. The analyses of the attributes of the complicity show that they need a scrupulous development and analyses.

Keywords: complicity, signs, compatibility, cause-effect relation

К ВОПРОСУ О ПРИЗНАКАХ СОУЧАСТИЯ И ИХ РЕГЛАМЕНТАЦИИ В ПРОЕКТЕ НОВОГО УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РА

АНДРАНИК РАШИДЯН

**АСПИРАНТ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА
И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА**

**РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА,
ВЕДУЩИЙ СПЕЦИАЛИСТ АГЕНСТВА ЭКСПЕРТИЗЫ
ПРАВОВЫХ АКТОВ МИНИСТЕРСТВА ЮСТИЦИИ РА**

Соучастие в преступлении в уголовно-правовой науке и современном законодательстве является самостоятельным институтом, многообразным и сложным как в определении его понятия, признаков и форм, так и в вопросе об особенностях уголовной ответственности соучастников. Согласно ст. 37 УК РА (ст. 32 УК РФ) соучастием в преступлении признается умышленное совместное участие двух или более лиц в совершении умышленного преступления. Наличие в деянии соучастников всех признаков соответствующего состава преступления образует необходимое, но не достаточное условие для признания основания уголовной ответственности. По своей правовой природе признаки соучастия рассматриваются в качестве оснований уголовной ответственности. Они дополняют формулу состава преступления, предусмотренного уголовным законом, являющегося единственным основанием уголовной ответственности соучастников преступления. Эти признаки играют огромную роль как при определении самого соучастия, так и для отделения его от схожих с ним категорий уголовного права. Анализ признаков соучастия показывает, что они нуждаются в анализе и развитии.

Ключевые слова: соучастие, признаки соучастия, совместность деятельности соучастников, причинно-следственная связь

Բանալի բառեր - հանցակցություն, հանցակցության հատկանիշներ, հանցակիցների գործունեության համատեղությունը, պատճառահետևանքային կապ

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՀԱՍՏԱՍՏ
Ի շխմանության

133

RESUME - PEZYOME

EXCLUDING CIRCUMSTANCES OF THE INTERPRETER'S PARTICIPATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN RA

AIDA TADEVOSYAN

THE ASSISTANT OF A JUDGE AT THE COURT OF GENERAL JURISDICTION OF SHENGAVIT ADMINISTRATIVE DISTRICT OF YEREVAN, LECTURER OF A CHAIR OF JURISPRUDENCE OF EUROPEAN REGIONAL EDUCATIONAL ACADEMY, LECTURER OF A CHAIR OF JURISPRUDENCE OF EUROPEAN REGIONAL EDUCATIONAL ACADEMY

The article is dedicated to the research of circumstances excluding the participation of a translator in criminal proceeding. Within the framework of the article the author analysis the criminal-procedural system of the circumstances excluding the participation of a translator in criminal proceeding. In the article it is also presented certain suggestions concerning the application of studied institute.

Keywords: translator, circumstances excluding the participation of a translator in criminal proceeding, challenge, criminal procedure

ИСКЛЮЧАЮЩИЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА УЧАСТИЯ ПЕРЕВОДЧИКА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ В РА

АИДА ТАДЕВОСЯН

ПОМОЩНИК СУДЬИ СУДА ОБЩЕЙ ЮРИСДИКЦИИ АДМИНИСТРАТИВНОГО РАЙОНА ШЕНГАВИТ ГОРОДА ЕРЕВАНА, ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ЮРИСПРУДЕНЦИИ ЕВРОПЕЙСКОЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ АКАДЕМИИ, ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ЮРИСПРУДЕНЦИИ ЕВРОПЕЙСКОЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ АКАДЕМИИ

Статья посвящена изучению обстоятельств, исключающих участие переводчика в уголовном производстве. В рамках статьи автор анализирует уголовно-процессуальную систему обстоятельств, исключающих участие переводчика в уголовном производстве. В статье также представлены конкретные предложения, касающиеся применения изучаемого института.

Ключевые слова: переводчик; обстоятельства, исключающие участие переводчика; отвод; уголовный процесс

Բանալի բառեր - թարգմանիչ, վարույթին թարգմանիչ մասնակցությունը բացառող հանգամանքներ, բացարկ, քրեական դատավարություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

CERTAIN CONSIDERATIONS ABOUT THE PART 3 ARTICLE 69 OF THE ADMINISTRATIVE PROCEDURAL CODE OF RA

NARINE MANASYAN
ADVISER TO THE PREZIDENT OF THE ADMINISTRATIVE COURT OF APPEAL OF RA

The article considers about the part 3 article 69 of the Administrative Procedural Code of RA. The author by analysis, examining the decision of the Constitutional Court of RA concludes that the administrative act adopted by the administrative body, action or inaction, which legality assessment claim is submitted to the Court, in the frame of RA Administrative Procedural Code article 69 part 3 shall in any way be exhausted; which means it shall not no longer create legal consequence for the person, and the assessment of its legality is needed for the person for preventing and solving the further problems. Problems are re-adoption of similar administrative act in the similar situation, risk of again performing inaction or action, the applicant has an intention to request compensation for property damage, or it aims to restore the applicant's honor, dignity or business reputation.

Keywords: action for recognition, legality, to recognize unlawful, administrative act with no legal force, exhausted action or inaction.

НЕКОТОРЫЕ СООБРАЖЕНИЯ О ПУНКТЕ 3 СТАТЬИ 69 АДМИНИСТРАТИВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО КОДЕКСА РА

НАРИНЕ МАНАСЯН
СОВЕТНИК ПРЕДСЕДАТЕЛЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО АПЕЛЛЯЦИОННОГО СУДА РА

В статье говорится о пункте 3 статьи 69 Административно-процессуального кодекса РА. Автор, проведя анализ, исследуя практику и постановления Конституционного суда РА, приходит к выводу, что административный акт принятый административным органом, действие или бездействие административного органа, правомерность которого оспаривается в административном суде в соответствии с пунктом 3-им статьи 69 Административно-процессуального кодекса РА, должен быть каким либо образом исчерпан, то есть он не должно вызывать непосредственных правовых последствий для определенного лица. Определение правомерности такого административного акта, действие или бездействие административного органа нужно определенному лицу для розрешение или предотвращение дальнейших проблем к которым относится следующие случае: имеется угроза повторного принятия схожего акта административного вмешательства или повторного совершения действия в схожей ситуации, истец намерен требовать возмещения имущественного ущерба, или он преследует цель восстановить честь, достоинство или деловую репутацию истца.

Ключевые слова: иск о признании, правомерность, признать неправомерным, административный акт не имеющий юридическую силу, исчерпанное действие или бездействии

Բանալի բառեր - ճանաչման հայց, իրավաչափություն, ոչ իրավաչափ ճանաչել, այլևս իրավաբանական ուժ չունեցող վարչական ակտ, սպառված գործողություն կամ անգործություն

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՀԱՏԱԿԱՆ ԻՇխանութուն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

LOBBYING AND CORRUPTION - WHEN DOES LOBBYING BECOME CORRUPTION?

ANI SARGSYAN

**CHIEF SPECIALIST OF THE LEGAL EXPERT SERVICE
OF THE COURT OF CASSATION OF RA,
LECTURER OF THE CHAIR OF CONSTITUTIONAL
AND MUNICIPAL LAW
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY,
PhD IN LAW**

The article is devoted to the issues of correlation of such terms as “corruption” and “lobbying”. The question of correlating corruption and lobbying is one of the most difficult, actual and problematic questions in the modern world: sometimes just few specialists can distinguish them because the line between them in some cases is very narrow. So this scientific article is an attempt to study all the possible definitions of “corruption” and “lobbying”, to present different approaches of many researchers on this subject, to summarize the major characteristics of these terms, to study their differences and distinctions and to show the line between them.

Keywords: corruption, lobbying, bribe, public interest, private interests, state officials, “Transparency International” Anti-Corruption Center

ЛОББИЗМ И КОРРУПЦИЯ: КОГДА ЛОББИЗМ ПРЕВРАЩАЕТСЯ В КОРРУПЦИЯ?

АНИ САРГСЯН

**СТАРШИЙ СПЕЦИАЛИСТ СЛУЖБЫ ПРАВОВЫХ
ЭКСПЕРТИЗ КАССАЦИОННОГО СУДА РА,
ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ КОНСТИТУЦИОННОГО
И МУНИЦИПАЛЬНОГО ПРАВА РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

Статья посвящена вопросам соотношения таких терминов, как «коррупция» и «лоббизм». Вопрос соотношения коррупции и лоббирования является одним из наиболее сложных, актуальных и проблемных вопросов в современном мире: иногда лишь некоторые специалисты могут отличить их, потому что линия между ними в некоторых случаях очень узкая. Следовательно, данная научная статья является попыткой изучить все возможные определения понятий “коррупция” и “лоббизм”, представить различные подходы многих исследователей по этому поводу, обобщить основные характеристики этих понятий, а также изучить их различия и особенности и показать грань между ними.

Ключевые слова: коррупция, лоббизм, взятка, общественный интерес, личная заинтересованность, государственные должностные лица, “Трансперенси Интернэшнл” Антикоррупционный Центр

RESUME - PEՅՅՈՄԵ

ԼՈՐԲԻՆԳ, ԹԵ ԿՈՌՈՒՊՏԻԱ.
Ե՞ՐԲ Է ԼՈՐԲԻՆԳԸ ՎԵՐԱԾՎՈՒՄ ԿՈՌՈՒՊՏԻԱՅԻ

ԱՆԻ ՍԱՐԳՍՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՓՈՐՉԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԱՎԱԳ ՍԱՄՆԱԳԵՏ,
ՀԱՅ-ՌՈՒՄԱԿԱՆ (ՄԼԱՎՈՆԱԿԱՆ)
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ
ԵՎ ՍՈՒՆԻՑԻՊԱԼ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՍԲԻՈՆԻ ԴԱՄԱԽՈՍ,
ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԹԵԿՆԱԾՈՒ

Հոդվածը նվիրված է այնպիսի եզրույթների հարաբերակցության ուսումնասիրությանը, ինչպիսիք են՝ «կոռուպցիան» և «լոբբինգը»: Ժամանակակից աշխարհում կոռուպցիայի և լոբբինգի փոխհարաբերակցության հարցը ամենաբարդ, արդիական և խնդրահարույց հարցերից մեկն է. երբեմն միայն որոշ մասնագետներ են կարողանում տարբերակել դրանք, քանզի դրանց միջև սահմանագիծը որոշ դեպքերում շատ մեղ է: Ըստ այդմ, սույն գիտական հոդվածում փորձ է արված ուսումնասիրել «կոռուպցիա» և «լոբբինգ» հասկացությունների հնարավոր սահմանումները, այդ կապակցությամբ ներկայացնել մի շարք հետազոտողների մոտեցումները, ընդհանրացնել հիշյալ եզրույթների հիմնական բնութագրերը, ինչպես նաև հետազոտել դրանց տարբերություններն ու առանձնահատկությունները և ցուցադրել դրանց միջև առկա սահմանագիծը:

Բանալի բառեր - կոռուպցիա, լոբբինգ, կաշառք, հասարակական շահ, անձնական շահագրգռվածություն, պետական պաշտոնատար անձինք, «Թրանսփարենսի ինթենեշնլ» հակա-կոռուպցիոն կենտրոն

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանութուն

Թեւավոր խոսքեր

Որոշ մարդկանց համար խոսել, նշանակում է՝ վիրավորել. նրանք խայթող են ու խոցող, նրանց խոսքը մաղձի ու օշինդրի խառնուրդ է. ծաղր ու ծանակը, վիրավորանքը նրանց շրթունքներից հոսում են բքի նման:

Ժ. ԼԱԲՐՅՈՒԲՐ

Խոսքը արարք է:

Լ. Ն. ՏՈԼՍՏՈՅ

Անձնական երջանկության համար պակաս անհրաժեշտ չէ հետևել խոսքերին, քան արարքներին:

Ն. Վ. ՇԵԼԳՈՒՆՈՎ

Մենք բավականաչափ չենք պատկերացնում այն ամբողջ չարիքը, որն ընդունակ ենք միմիայն մեկ բառով պատճառել մեզ և ուրիշներին. այդ չարիքը գրեթե միշտ անուղղելի է:

Ֆ. ԼԱՄԵՆԵ

Գոյություն ունի լավ գրուցակից դառնալու միայն մեկ միջոց՝ կարողանալ լսել:

Կ. ՍՈՐԼԻ

ՀՈՒՆՎԱՐ 2016 1 (199)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

138

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Աբովյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am